

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro archeologii

Diplomová práce

Bc. Martina Vodáková

Děčín a jeho zázemí ve středověku

Děčín and its Hinterland in the Middle Ages

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jan Klápště, CSc.

Konzultant: Mgr. Petr Lissek

Praha 2016

Za pomoc, doprovázení, cenné rady a nekonečnou trpělivost při tvorbě diplomové práce bych chtěla poděkovat mému vedoucímu Prof. PhDr. Janu Klápště, CSc. Velký dík patří mému konzultantovi Mgr. Petru Liszkovi za velkou pomoc při orientaci v regionálních otázkách, za poskytnutí nedocenitelných podkladů a materiálů pro zpracování práce a za vždy vstřícný přístup. Dále bych chtěla poděkovat pracovníkům Oblastního muzea v Děčíně, jmenovitě řediteli Mgr. M. Rosenkrancovi a kurátorce archeologické sbírky Mgr. V. Bubnové, kteří mi poskytli potřebné materiály a umožnili mi prostudovat a následně publikovat archeologické nálezy z Děčínska. Za obětavou pomoc při shánění potřebných informací a literatury děkuji P. Jozovi a Mgr. O. Chmelíkovi. Za pečlivou korekturu a pomoc při grafické úpravě práce děkuji Mgr. Michaele Kalinové. Bc. Tomáši Chlupovi děkuji za nedocenitelnou pomoc při tvorbě mapy komunikací na labském levobřeží. Touto formou bych také chtěla poděkovat všem kolegům, spolužákům a přátelům za důležité rady, typy a povzbuzování. Nesmím zapomenout poděkovat mé rodině, hlavně mamince a sestře, protože mě vždy podpořily.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Litoměřicích dne 30. 3. 2016

Abstrakt

Předložená diplomová práce se zabývá Děčínem a jeho zázemím ve středověku. Důraz je kladen na výzkum středověkých cest na pomezí Čech a Saska, konkrétně na levobřežní komunikace mezi Děčínem a Pirnou. Výsledkem rekonstrukce komunikační sítě je soupis cest a mapa. S cestami nápadně souvisí polohy nálezů získaných od detektorářů, které jsou shrnuty v příloženém katalogu. Z toho vyplývá, že detektorové nálezy mohly s komunikacemi i přímo souviset. Značnou pozornost věnuji fungování lesních komplexů na příkladu krajinné sondy na pomezí Českého Švýcarska a Lužických hor. Dále doplňuji a koriguji některé starší představy o podobě a struktuře zaniklé městské lokace na Mariánské louce. Předkládám relativní a absolutní chronologii keramiky vytvořenou na základě záchranného archeologického výzkumu probíhajícího v letech 2007-2008. Ta se vztahuje především k počátkům, vývoji a zániku města na Mariánské louce.

Klíčová slova: středověk, osídlení, městské zázemí, Děčín, České Švýcarsko, komunikační systémy, kontaktní studium, neagrární krajina

Abstract

The diploma thesis examines Děčín with its surroundings in the Middle Ages. It explores primarily the medieval roads on the borderline of Bohemia and Saxony, more specifically the left side shoreline routes between Děčín and Pirna. The reconstruction of the road network is summarized in a register of routes and a map. The locations of the findings obtained from men with detectors strikingly coincide with the routes. These findings are summed up in an attached catalogue. This coincidence implies that the detected findings might have been directly related to the routes. Attention is given to the functioning of forest complexes taking as an example a probe into the landscape on the borderline of Bohemian Switzerland and The Lusatian Mountains. Furthermore, I complete and correct some older ideas about the nature and structure of a vanished town on Mariánská louka. I put forward relative and absolute chronology of ceramics based on archaeological research conducted between 2007 and 2008. It refers to the beginnings, development and decline of the town situated on Mariánská louka.

Keywords: the Middle Ages, settlement, medieval town and its hinterland, Děčín, Bohemian Switzerland, communication systems, contact studies, non-agricultural landscape

Obsah

Úvod.....	9
1. Přírodní poměry v zázemí Děčína	10
1.1. Oživé kameny vyprávějí.....	10
1.2. Oblast pískovců v kontaktu s krajinou zvlněnou vulkanity	11
1.3. Území Českého středohoří ve styku s Mosteckou pánví.....	17
2. Výzkum středověkých cest na pomezí Čech a Sasko s přihlédnutím k vývoji labského obchodu	20
2.1. Dějiny saského a českého bádání	20
2.2. Prameny a metody výzkumu středověkých komunikací.....	22
2.3. Křižovatka jménem Děčín.....	25
2.4. Labská vodní cesta obchodu mezi Děčínskem a Saskem.....	26
2.5. Role Děčína v komunikačním schématu labského levobřeží.....	32
2.5.1. Raný středověk	32
2.5.2. Vrcholný středověk	34
2.5.3. Soupis vrcholně středověkých cest	38
3. Lesní komplex a jeho využití v zázemí Děčína na příkladu Českého Švýcarska	47
3.1. Vymezení krajinné sondy aneb na rozhraní dvou světů.....	47
3.2. Počátky osídlení ve středověku – kolonizace – „sídlní výstavba země“	48
3.3. Komunikace	50
3.4. Výrobní aktivity a těžba surovin	53
3.5. Tajemství krajiny pískovců	60
4. Mariánská louka – opět o krok dál?	62
4.1. Lokalita ve světle nejnovějších výzkumů (po r. 2000)	62
4.2. Záchranný archeologický výzkum na přelomu let 2007 a 2008	66
4.3. Cíle a metoda analýzy keramického materiálu a vymezení hlavních sledovaných znaků	67
4.2.1. Sonda 3/07.....	70
4.2.2. Sonda 4/07	74
4.2.3. Sonda 9/08.....	80
4.4. Vývoj na Mariánské louce a možnosti chronologie keramiky na základě situací v jednotlivých sondách.....	84
4.4.1. Situace v sondě 3/07.....	84

4.4.2. Situace v sondě 4/07	86
4.4.3. Situace v sondě 9/08.....	87
5. Katalog předmětů získaných z rukou detektorářů.....	89
Závěr.....	108
Použité prameny a literatura.....	110
Seznam příloh.....	124
Přílohy	127
Obrazové přílohy.....	127
Tabulky.....	164
Mapa	
CD	

Seznam zkratek

k. ú. - katastrální území

M Děčín - Oblastní muzeum v Děčíně

ÚAPPSZČ, v.v.i. - Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech, veřejná
výzkumná instituce

ZAV - záchranný archeologický výzkum

Úvod

Předkládaná práce se zabývá Děčínem a jeho zázemím v období středověku. Jedná se o region s velmi specifickými přírodními podmínkami a jeho výjimečnost je ještě umocněna tím, že se nachází v kontaktním území se Saskem.

První kapitola je věnovaná přírodním poměrům, protože právě ony hrají důležitou roli ve vztahu Děčína a jeho regionu. V tomto kontextu se nabízí mnoho otázek, z nichž se však budu věnovat jen těm nejpalčivějším a zároveň nejživějším.

Mezi nejdůležitější cíle diplomové práce patří vykreslení regionální a nadregionální komunikační sítě na labském levobřeží, jejíž hlavní směr procházel mezi Děčínem a Pirnou. Důraz kladu zejména na pozici Děčína v komunikačním schématu a neopomenu zhodnotit význam labské vodní cesty. Výsledný obraz komunikační sítě bude promítnut do přehledné mapy. V této souvislosti bude sestaven katalog dosud nepublikovaných nálezů získaných od detektorářů a následně zhodnocen jejich vztah ke komunikacím.

V další kapitole se zaměřím na fungování lesního hospodářského komplexu, a to na příkladu krajinné sondy na hranici Českého Švýcarska a Lužických hor. Jedná se o historicky dobře poznané území, a proto se opět soustředím jen na některé výrazné otázky, jež vyplynuly z předchozího bádání a podle mého názoru potřebují více prostoru a pozornosti. Právě ony totiž mohou poskytnout další zajímavé poznatky o fungování zdejší výjimečné krajiny a přiblížit tak obraz toho, jak to mohlo vypadat v lesních komplexech blíže Děčínu, které jsou zatím z tohoto pohledu zcela neprobádané.

Samostatnou kapitolu věnuji zaniklé městské lokaci na Mariánské louce. Hlavním úkolem je vytvořit relativní a absolutní chronologii keramiky pro Děčín a to na základě keramického materiálu získaného archeologickým výzkumem P. Lisska na přelomu let 2007 a 2008. Zároveň je potřeba aktualizovat představu o podobě města na Mariánské louce, k čemuž mi poslouží výsledky nejnovějších archeologických výzkumů.

1. Přírodní poměry v zázemí Děčína

Zázemí Děčína ve středověku lze vymezit jen stěží. Písemné prameny jsou skoupé a v této otázce nám nepomohou. Při vytyčení zájmové oblasti poskytují asi nejlepší radu přírodní poměry. Téma diplomové práce mě samo zavazuje k tomu, že nemohu problematiku přírodního prostředí prosvištět jako kulový blesk. Již při prvním letmém pohledu na mapu širokého okolí Děčína je nanejvýš jasné, že se pohybujeme po velmi členité krajině, kde se vedle sebe nachází různé krajinné typy. Každý z nich má vlastní tvář ovlivněnou lidskými zásahy, ale zároveň má v sobě naprogramované určité přírodní danosti. Některé z těchto daností se pokusím rozklíčovat na základě údajů přírodních věd.

1.1. Oživlé kameny vyprávějí...

Sledované území, včetně saské strany, se rozkládá na Českém masivu. Ten se dále dělí na regionální geologické jednotky Saxothuringikum (tvořen krystalinikem-žulou, fylity, svory, pararulou, ad.) a Lugikum (žula, granodiority, břidlice). Navzájem jsou odděleny lužickou poruchou.

Během druhohor zde sedimentací vznikla rozsáhlá oblast lužické křídové pánve, jejíž část dnes zaujímá prostor CHKO Labské pískovce a Českosaského Švýcarska. Převažují zde jílovité, kaolinické a křemenné pískovce kvádrového tvaru, které se postupně rozpadají do hranolovitých bloků (*Anděl 2000*, 14-20). Třetihory jsou spojeny s vulkanickou činností, která dala vzniknout Českému středohoří. Typické jsou vyvěřeliny čediče, trachytu a znělce. Geologická stavba byla dotvořena ve čtvrtohorách. Jedná se hlavně o říční sedimenty složené z jílu, písku a šterku a o naváté sprašové hlíny a spraše (obr. 1) (*Kuncová 1999*, 19). Výčet geologických jednotek nepovažuji za úmyslné protahování textu. Naopak chci upozornit na to, že na základě geologické stavby daného území začíná být jasné, co následovalo potom. Geologická diverzita je patrná stejně výrazně, jako je tomu třeba u geomorfologického členění.

Zásadní vliv mají na krajinu geologické zlomy a poruchové systémy (obr. 2). Hlavními směry jsou krušnohorský a lužický. Krušnohorské zlomové pásmo přetíná od západu na východ celé Děčínsko a odděluje tak křídové pískovcové oblasti od neovulkanického Českého středohoří. Na labském pravobřeží je toto pásmo označované jako děčínské a na levobřeží jako českokamenické. Lužická porucha odděluje křídové pískovcové oblasti od žulového

masivu Lužických hor. Stejně jako krušnohorský zlom má lužická porucha řadu linií v různých směrech. Pěkným příkladem tektonických pásem paralelních s hlavní linií jsou dlouhá a široká údolí, jimiž protékají potoky a při nichž vznikly větší obce (např. Mikulášovice, Šluknov, Rumburk) (*Glöckner 1995*, 110-113).

Jednotlivé linie jsou často tvořeny přesmyky, kdy se starší hornina dostala nad mladší. Na povrch byly vyvlečené křemenné pískovce, jurské vápence a křemeny. Linie lužického zlomu bývá dávána do souvislosti se středověkými sklárny (*Gelnar 2000*, 63). Je třeba si ale uvědomit, že z geologického hlediska je v oblasti lužické poruchy doloženo velké množství jednotlivých linií přesmyků v různých směrech. Geologicky je to tedy neprobádaná a složitá krajina. Významný zlomový systém byl také detekovaný mezi Českou Kamenicí, Chřibskou a Doubicí a je nazývaný jako Chřibské (Doubické) zlomové pásmo (*Glöckner 1995*, 114).

Na základě geologického rozboru se podle mého názoru začíná rýsovat základní rozdělení krajiny do odlišně fungujících i vypadajících oblastí. Každá z nich měla určitý pro ni typický potenciál a nabízela lidem různé možnosti soužití. Nejdříve se podívám na jednotlivé krajinné segmenty zvlášť, ne však stroje bez souvislostí. Pozornost věnuji také oblastem, kde se jednotlivé typy krajiny stýkají. Zde se nabízejí zdroje ze dvou různých prostředí, a proto byly často vyhledávány k sídlení a k dalším aktivitám.

1.2. Oblast pískovců v kontaktu s krajinou zvlněnou vulkanity

Geomorfologie

Pískovcové území se z velké části shoduje s územím CHKO Labské pískovce, Landschaftsschutzgebiet Sächsische Schweiz, NP České Švýcarsko a NLP Sächsische Schweiz. Geomorfologicky se jedná o neobyčejně složitý a různorodý terén (*Stein – Hentschel 1999*, 14).

Česká strana spadá do oblasti Krušnohorské hornatiny a do celku Děčínské vrchoviny. Ta se dělí na podcelky Děčínské a Jetřichovické stěny. Děčínské stěny se ještě dělí na Sněžnickou hornatinu, nacházející se na labském levobřeží, a na Růžovskou vrchovinu na pravém břehu Labe (obr. 3) (*Kuncová 1999*, 20-22). Z německé strany na Děčínskou vrchovinu navazuje Sächsisch-Böhmisches Kreidesandsteingebiet, přesněji jednotka Sächsische Schweiz (*Hübner 2006*, 12-14). Nejvyšším bodem je Děčínský Sněžník se 723 m n. m. a nejnižší nadmořská výška 115 m n. m. je v Hřensku (*Pokorný – Kuneš – Abraham 2008*, 20).

Toto hrubé a formální rozdělení sledovaného území nám však v ničem nepomůže a při takovémto zobecňování se v pískovcové oblasti se složitým reliéfem k ničemu nedojde. Efektivnější je si krajinu představit jako soubor 7 hlavních krajinných typů (*Riebe – Härtel – Bauer – Benda 1999*).

Prvním typem jsou špatně prostupné oblasti s pískovcovými skálami, vrcholky a hlubokými roklemi. V obou těchto prostředích se setkáváme s extremitami. Skalní plošiny, věže, ostrohy a stěny jsou v létě vystavené extrémně vysokým teplotám (až 60 °C) a v zimě naopak nízkým. V hlubokých roklich a údolích se zase po celý rok projevuje sklepní klima se stabilnějším prostředím. Dochází zde k tzv. klimatické inverzi, kdy se zcela převrací vegetační stupně lesa (obr. 4). To je klasický příklad toho, že zde nijak nefungují zobecňující údaje o klimatu a vegetaci (*Pokorný – Kuneš – Abraham 2008*, 24-33). Rozsáhlejší skalní oblasti leží na pravém břehu Labe a tvoří 3 velké kumulace (z německého pohledu oblast u Rathen, Schmilky a Hinterhermsdorfu) (*Hübner 2006*, 38).

Druhou kategorií jsou plošiny, které se vypínají nad údolím Labe, od kterého jsou odděleny strmými svahy a skalními stěnami. Na pravém břehu Labe se nacházejí v nadmořské výšce 200-250 m n. m. a na levém břehu stoupá jejich výše až k 500 m n. m., neboť jsou zde ve styku s Krušnými horami. Plošiny upoutají pozornost svým plochým málo členitým reliéfem a často jsou pokryty sprašovými hlínami (*Pokorný – Kuneš – Abraham 2008*, 34-37). Příkladem je území na Růžovské vrchovině, u Schöny, ad. (*Glöckner 1995*, 10). To mělo zásadní vliv i pro dějiny osídlení.

Nad plošinami se 100-150 m vysoko tyčí typické stolové hory, převážně se nachází na levém břehu Labe. Táhnou se podél řeky od Malého a Velkého Bärensteinu přes Rauenstein, Königstein, Lilienstein, Pfaffenstein, Zirkelstein až na českém území, kde je jediným zástupcem Děčínský Sněžník. Stolové hory navazují na lužický žulový masiv a tvoří jakýsi přechod k severněji položené Lužické pahorkatině. Jejich strategická hodnota v krajině je nasnadě (*Pokorný – Kuneš – Abraham 2008*, 34-37). Na obraz krajiny mají také velký vliv potoky a řeky, které brázdí úzkými údolními a divokými soutěskami povrch a samy ho tím utváří.

V pískovcové oblasti se také objevují jednotlivé vulkanické kupy a výchozy. Zvláště v jižní části ve styčné oblasti s Českým středohořím. Zasahuje sem vulkanická zóna, jejíž centrum se nachází v Českém středohoří. Větší koncentrace čedičových vrchů se nachází u České Kamenice. Na styk s odlišnou geologickou situací ukazuje stav ve východní části pískovcové oblasti v místech lužické poruchy na hranici se Šluknovskou pahorkatinou a

Lužickými horami. Začíná se zde projevovat odlišný ráz s dlouhými hřbety a širokými údolními (Pokorný – Kuneš – Abraham 2008, 38-55).

Do oblasti našeho zájmu spadá jen část tohoto území, ale jedná se o velmi důležitou zónu styku dvou odlišných typů krajiny. Území Šluknovského výběžku spadá do Krkonošské oblasti a dělí se na celky Šluknovská pahorkatina a Lužické hory. Šluknovská pahorkatina se dále dělí na Šenovskou a Rumburskou pahorkatinu. Celá oblast je výše položená (400-600 m n. m.) a je typická mírně zvlněným erozně denundačním reliéfem. Lužické hory se dělí na Lužický hřbet a Kytlickou hornatinu (obr. 3). Jeví se jako plochá hornatina s vysokými vyvřelinovými vrcholy, nejčastěji znělcovými, vzácněji čedičovými. Nejvyšším bodem je znělcová Jedlová (774 m n. m.) (Kuncová 1999, 20). Kytlická hornatina se dále dělí na Klíčskou hornatinu a Chřibskokamenickou kotlinu. Zde je patrné, že se jedná o docela plynulý přechod mezi pískovcovou oblastí a územím s vyvřelinami. Vedle sebe se nachází pískovcové strukturní hřbety se skalními útvary, pískovcová skalní města lemující zařízlý kaňon horního toku Kamenice a neovulkanické znělcové a čedičové suky. Geologické podloží Chřibskokamenické kotliny je pískovcové a celé je dotvořeno povodím Chřibské Kamenice, která způsobila jeho zahloubení (Glöckner 1995, 14-16). Tento prostor je, ne náhodou, důkladně sledován generacemi zájemců o historii i profesionálů. Krajinný přechod, vytvářející zde podivuhodný ekoton, poskytoval zvláštní soubor potenciálních možností, kterých si byli lidé ve středověku vědomi.

Hydrologie

Oblast pískovců je celkově chudší na vodu a většina pramenů větších toků se nachází mimo ni, často na kontaktu s výlevnými horninami. Labské pískovce, jak již vyplývá z tohoto označení, vděčí za svou podobu nejdůležitější řece, která zde protéká, Labi. Je to hlavní hydrologická osa odvodňující toto území a celá oblast tak spadá do úmoří Severního moře. Protéká hlubokým kaňonem (leckde dosahujícím až 300 m), šířka toku kolísá mezi 100 až 200 m (Anděl 2000, 40-42).

Nejvýznamnějším levostranným přítokem je Jílovský potok, který pramení u Nakléřovského průsmyku v nadmořské výšce 730 m n. m. a do Labe ústí v Děčíně ve výšce 122 m n. m. Po celé své délce sbírá vodu z drobných vodotečí, z pravostranných přítoků např. Klíšský, Chvojenský, Červený a Hornojílovský potok a z levostranných např. Tiský a Skalní potok (Kuncová 1999, 31-34). Další drobnější levostranné přítoky Labe stékají ze Sněžnické hornatiny. Ještě v Čechách se do Labe vlévá Čertova voda, Dolnožlebský potok a přímo na hranicích Klopotský potok s vodopádem (Gelobtbach). Větší část vodotečí ze Sněžnické

hornatiny je ale svými toky obrácena do Saska. Soutokem několika menších potoků je voda odváděna do Labe říčkou Biela u Königsteinu a Krippenbach u Krippenu (*Glöckner 1995*, 41-42). Z pravostranných přítoků Labe je potřeba zmínit menší potok Suchá Kamenice ústící do Labe jižně od Hřenska.

Přímo v Hřensku ústí do Labe řeka Kamenice, která pramení v Lužických horách pod horou Jedlová ve výšce 595 m n. m. Významným pravým přítokem s ústím u Srbské Kamenice je Chřibská Kamenice pramenící u Horní Chřibské v nadmořské výšce 552 m n. m. Další významné přítoky jsou Jetřichovická a Suchá Bělá. Kamenice je velmi rozmanitý tok s meandry, místy hlubokými kaňony a soutěskami, které se střídají s širšími údolím (*Glöckner 1995*, 48-54).

Pro formování krajiny Českosaského Švýcarska je velice důležitá řeka Křinice. Pramení východně od Krásné Lípy v nadmořské výšce okolo 500 m n. m. a ústí v Bad Schandau do Labe (116 m n. m.). Celkem 9 km její délky tvoří státní hranici. Typická je značná členitost povodí ve formě rokli, údolí, skalnatých oblastí a plošin. Mezi významné přítoky patří Vlčí potok, Brtnický potok a Saupsdorfer Bach (*Phoenix 1999*, 61-64).

Pravobřežní část Saského Švýcarska je odvodňovaná skupinou menších vodotečí, jejichž prameny často sahají mimo pískovcovou oblast. Příkladem je Vilémovský potok pramenící severně od obce Brtníky v nadmořské výšce 535 m n. m. Tvoří vlastně horní tok řeky Sebnitz, která se po soutoku s Polenz vlévá pod názvem Lachsbach v úrovni obce Porchsdorf do Labe. Významnějším levostranným přítokem Vilémovského potoka je Mikulášovický potok a pravostranným Goldbach a Schwarzbach v Sasku. Potoky na Šluknovské pahorkatině, jako třeba Jiříkovský a Rožanský potok, se vlévají na území Německa do Sprévy (*Glöckner 1995*, 57-63). Na hranici pískovcové oblasti a Šluknovské pahorkatiny pramení východně od Vlčí Hory u obce Zahrádky v nadmořské výšce 460 m n. m. řeka Mandava. Jako jediná se svými přítoky náleží k Baltskému úmoří jako přítok Lužické Nisy (*Kuncová 1999*, 31-34).

Dnešní klimatické podmínky

Postihnout klima této různorodé oblasti je i v současné době složité. Stačí si jen vzpomenout na situaci v Labských pískovcích, kde dochází často k teplotním inverzím, a proto zde neplatí žádná zevšeobecnující tvrzení (*Pokorný – Kuneš – Abraham 2008*, 20-22). Ještě komplikovanější je potom tyto nejasné výsledky vztahovat do středověku. To s sebou nutně nese chybu, proto zde údaje o klimatu uvádím jen informativně.

Oblast kolem toku Labe, Ploučnice a část Růžovské vrchoviny je zahrnuta do teplé oblasti. Průměrná roční teplota dosahuje 9°C. Zbytek území spadá do mírně teplé oblasti.

Teplota se zde pohybuje mezi 8-7°C. Chladnější je území Lužických hor a z části Šluknovské pahorkatiny, kde se průměrná teplota pohybuje mezi 7-6°C (*Anděl 2000*, 33-36; *Tolasz a kol. 2007*, 24-25). Podobně je tomu i v Německu (*Kenzler 2012*, 30).

Průměrné roční srážky na většině sledovaného území jsou 650-700 mm. Deštivější je oblast Lužických hor a Šluknovské pahorkatiny, kde se průměr pohybuje mezi 700-800 mm. Z jihu sem zasahuje mírně sušší území s 600-700 mm (*Tolasz a kol. 2007*). Pro srovnání opět situace v Německu (*Kenzler 2012*, 31).

Pedologie

Nejrozšířenějším typem půd v oblasti Labských pískovců jsou podzoly, které jsou typické pro pískovcové oblasti. Často jsou pokryty lesy a mají malý obsah humusu. Dále jsou zde hnědé půdy se surovými půdami (litozem). Jsou to mělké slabě vyvinuté extrémně nepříznivé půdy pahorkatin a hornatin. Nacházejí se jak v pískovcové oblasti, tak i v Českém středohoří (*Správa CHKO Labské pískovce 2009*, 8-10; *Tomášek 2007*, 49).

V ostrůvcích se vyskytuje illimerizovaná půda (fluvizemě), oglejené půdy a sprašové hlíny. Jsou to mladé půdy s vyšším obsahem organických látek, a proto jsou úrodnější. Tomášek je však označuje za půdy s podstatně nižší kvalitou a nebezpečím převlhčení. Vhodnými plodinami jsou obiloviny (*Tomášek 2007*, 47-48). Pseudogleje se nacházejí na dnech terénních depresí v pánevních oblastech a v úzkých nivách malých toků či na rozhraní rašelinných půd. Zamokření se střídá se silným vysušením. V případě příznivého reliéfu je možno tuto půdu používat jako ornou, ale celkově je přirozená hodnota pseudoglejů, z důvodu přílišného zavodnění, nízká. Vzácně se vyskytují také malé ostrůvky s rašeliništní půdou (*Tomášek 2007*, 17-18 49).

V oblasti Šluknovské pahorkatiny a Lužických hor se ve velké míře vyskytují hnědé půdy kyselé (kambizem dystrická), které se vyvinuly ve vyšších polohách vrchovin a v horách. Typickým znakem těchto půd je vyšší obsah méně kvalitního humusu a silně kyselá nebo kyselá půdní reakce (obr. 5) (*Správa CHKO Labské pískovce 2009*, 8-10).

Stejnou situaci je možno pozorovat i na půdní mapě Saska, většinu pískovcového území zaujímají podzoly s nízkou přirozenou úrodností. Opět je možné sledovat ostrůvky pseudoglejů, sprašových hlín a fluvizemě. Na území Šluknovské pahorkatiny pozorujeme, shodně s českými mapami, kambizemě.

Tradičně se při studiu dějin osídlení používají údaje o bonitě půdy obsažené v Tereziánském katastru. Pro okolí Děčína je důkladně zpracoval a publikoval *Zápotocký (1977, 541)*. Na Děčínsku vymapoval přítomnost čtyř bonitních skupin, označených stupni

5 až 8 (obr. 6). Jedná se tedy o méně úrodné a neúrodné půdy. Rozdíly mezi 6. (tři a půl násobek výsevu), 7. (trojnásobek výsevu) a 8. (dva a půl násobek výsevu) skupinou jsou zanedbatelné, a proto je možné shrnout je do jedné kategorie. Do ní spadá celé pískovcové území. Je jasné, že tuto oblast nemůžeme nazvat zemědělskou v pravém slova smyslu. O tom samém nás přesvědčují i příjmy děčínského panství v letech 1555–1614 (*Košťál 1977*). Nejvyšší půda, kterou na Děčínsku reprezentuje 5. bonitní třída (čtyřnásobek výsevu), se nachází jen v Děčínské a Neštěticko-březenské kotlině (*Zápotocký 1977*, 540-542).

Rekonstrukce vegetace

K vytvoření si představy o pokryvu a rázu krajiny nám může dopomoci několik nástrojů, i když ne všechny jsou spolehlivé. K dispozici je Geobotanická rekonstrukční mapa *R. Mikyšky* zobrazující předpokládanou vegetaci, která by se zde vyvinula bez zásahů člověka do přírodního prostředí (*Mikyška 1968*). Dále je možné zacházet s mapou potenciální přirozené vegetace, kde je rekonstruována taková vegetace, která by se vyvinula za současných klimatických a stanovištních podmínek, pokud by ustala lidská činnost, a tím respektuje antropogenní vlivy (*Neuhäuslová et al. 1998*). I když obě tyto mapy jsou založeny na jiném základu, zobrazují dosti podobnou situaci. Mikyškova mapa je ale podrobnější, a proto ji budu věnovat více pozornosti.

Většina pískovcového území by byla pokryta bikovými bučinami. Několik malých ostrůvků v severozápadní části území a lem Labské soutěsky by byly vyplněny acidofilními a reliktními bory silikátových podkladů a travnatými porosty vátých písků. Luhy a olšiny lemovaly Labe a další větší toky, např. Kamenici. Větší území by zabíraly acidofilní doubravy rozšířené v širším údolí Chřibské Kamenice a Kamenice od Srbské Kamenice směrem na jih a v oblasti Šluknovské pahorkatiny (obr. 7) (*Abraham 2006*, 4; *Kuncová 1999*, 70). Mapa potenciální přirozené vegetace *Saska* je podrobnější, ale v zásadě představuje podobný model. Na levém břehu jsou vyznačeny dubovo-bukové lesy na kyselých půdách. Na pravém břehu jsou opět převážně dubovo-bukové lesy, ve skalních oblastech borovice a vzácně jedle a smrky.

Vedle těchto suchých údajů však pro oblast Českého Švýcarska disponujeme i moderními rekonstrukcemi vegetace na základě pylových analýz. Díky nim je možné se alespoň trochu přiblížit k původní vegetaci, která nebyla poznamenána lidskými zásahy moderní doby. Pylové vzorky byly odebírané na pečlivě vybraných lokalitách a vždy se jednalo o rašeliniště, které bylo schopno po staletí uchovat paleoenvironmentální záznam (*Abraham 2006*, 5-7). České Švýcarsko je z geomorfologického hlediska velice složité, a proto se přírodovědci

pokusili získat data z hlavních typů krajiny. Pryskyřičný důl se nachází na dně hluboké rokle a Jelení louže výše v rokli. Obě odběrová místa jsou dodnes vzdálená lidským sídlům uprostřed skalních měst. Proti tomu rašeliniště Nad Dolským mlýnem se nachází na okraji Růžovské plošiny asi 200 m od obce Kamenická Stráň (*Abraham – Bobek – Pokorný 2008*, 37-38). Výsledky pylových analýz jsou velice přínosné a hovoří i o středověku. V raném a vrcholném středověku se zde měla nacházet přirozená přírodní krajina jen s minimem antropogenního vlivu. Nejrozšířenější byly jedlobukové lesy a podle konkrétních podmínek byly přimíšeny i další druhy stromů. Například borovice na nejexponovanějších skalních výchozech, smrk jen v nejstinnějších roklích, dále habr, buk a bříza. Vrcholně středověká kolonizace tedy zřejmě neměla na vegetaci zásadní vliv a viditelné změny nastaly až v 17. a hlavně 18. století (*Abraham – Bobek – Pokorný 2008*, 45-47).

1.3. Území Českého středohoří ve styku s Mosteckou pánví

Geomorfologie

České středohoří je rozsáhlá oblast rozdělená do podcelků - vzdálenější Milešovické středohoří a Děčínů bližší Verneřické středohoří, které se dělí na několik okrsků (obr. 3). Benešovské středohoří se jeví jako kerná členitá vrchovina tvořená hlavně čedičem s plošinami navzájem oddělenými údolími. Na vývoj měla velký vliv Ploučnice. Nejvyšší partie se nachází ve výšce 500-600 m n. m. (*Glöckner 1995*, 11-12).

Na Benešovské středohoří navazuje na jihu Litoměřické středohoří s charakterem mírně zvlněné plošiny a ploché hornatiny mezi údolími Labe, Ploučnice a dolní Bíliny. Je tvořeno čedičovými povrchovými i podpovrchovými tělesy, vzácněji se znělcovými a trachytovými podpovrchovými tělesy. V okolí Markvartic se do kopcovité krajiny zapouští Markvartická kotlina krytá čedičovými sutěmi překrytými mocnými sprašovými návěji. Jeví se jako strukturně denudační sníženina v povodí potoka Bystré (*Beranová a kol 1999*, 5).

V severní části Verneřického středohoří se nachází Děčínská kotlina. Je to erozní sníženina v širším okolí soutoku řek Labe, Ploučnice a Jílovského potoka. Vyznačuje se mírnými svahy pokrytými sprašemi a vátými písky. V nejnižší části kotliny jsou zaznamenány mocné (až 20 m) vrstvy písků a štěrkopísků (*Glöckner 1995*, 14).

Na levém břehu Labe se nachází okrsek Ústecké středohoří. Z větší části je plochou hornatinou a méně členitou vrchovinou. Převážně je vybudováno z čediče, typické jsou

strukturní plošiny, hřbety a výrazné kuželovité a kupovité suky. Při labském údolí je rozbrázděno hlubokými údolními potoky (*Beranová a kol 1999, 5*).

Do blízkosti Děčína zasahoval nejvýchodnější paprsek chomutovsko-mostecko-teplické pánve v podobě části Libouchecké brázdy. Je to úzká sníženina v povodí Jílovského potoka mezi Sněžnickou hornatinou a Českým středohořím. Typické jsou k jihu mírně ukloněné svahy (*Glöckner 1995, 11*).

Hydrologie

Celkově je území Českého středohoří hodnoceno z hlediska vodní sítě jako podprůměrné. Ploučnice je nejvýznamnějším přítokem Labe na Děčínsku. Pramení pod Ještědem v nadmořské výšce 654 m n. m. a ústí v Děčíně do Labe ve 122 m n. m. Z levé strany přijímá několik menších potoků, které odvodňují Litoměřické středohoří. Mezi nejvýznamnější patří Merboltický, Valkeřický a Fojtovický potok. Významným pravým přítokem je Bystrá, která protéká Markvartickou kotlinou a do Ploučnice ústí v Benešově nad Ploučnicí (*Glöckner 1995, 43-47*). Na levém břehu je hlavní páteří Jílovský potok, o kterém jsem se již podrobněji zmiňovala. K významným pravým přítokům, které odvodňují Ústecké středohoří, patří Chvojenský, Liščí, Červený, Hornojílovský a Jelení potok (*Glöckner 1995, 36-41*).

Dnešní klimatické podmínky

Území Českého středohoří se nachází v mírně teplé oblasti. Nejteplejší je povodí Labe a Ploučnice, kde je průměrná teplota 9°C. Na zbytku Verněřického středohoří je průměrná teplota stanovena od 8 do 6°C (*Beranová a kol 1999, 24*).

Výška průměrných ročních srážek směrem k jihozápadu klesá. Na Benešovsku je to 650-700 mm a jižněji 650-550 mm (*Tolasz a kol. 2007*).

Pedologie

Typickým půdním pokryvem Českého středohoří jsou eutrofní hnědé půdy (kambizemě), které jsou vázané na bazické substráty (např. čedič, diabas, gabro) (obr. 5). Vyznačují se neutrální nebo jen slabě kyselou půdní reakcí a humus má poměrně dobrou kvalitu. Vznikaly v procesu hnědnutí a vnitropůdního zvětrávání a původně byly pokryty lesními porosty. Dále se zde, jak již bylo řečeno výše, vyskytují hnědé půdy se surovými půdami a ostrůvky illimerizované a oglejené půdy (fluvizemě) (*Beranová a kol. 1999, 22-24*).

Na základě Zápotockého zpracování údajů z Tereziánského katastru můžeme říci, že většina území Českého středohoří spadá do 1. kategorie nepříliš úrodných půd. Zároveň se

však vyskytují i ostrůvky úrodnější půdy 2. kategorie a to hlavně v Děčínské a Neštěticko-březenské kotlině. Ne zcela jednolitý pás úrodnějších částí krajiny se nachází mezi Českou Kamenicí a Kravařemi, a to hlavně v Markvartické kotlině, mezi Rychnovem a Verneřicemi a v okolí Merboltic (obr. 6) (*Zápotocký 1977, 540-542*).

Rekonstrukce vegetace

Pro České středohoří bohužel chybí moderní rekonstrukce vegetace na základě pylových analýz. Proto si musíme vystačit jen s výše jmenovanými staršími pracemi. Hlavní toky jako Labe, Ploučnice a další jsou lemovány luhy a olšinami. V prostoru Českého středohoří se měly dále střídat dubohabrové háje s květnatými bučinami (obr.7) (*Kuncová 1999, 70*).

2. Výzkum středověkých cest na pomezí Čech a Saska s přihlédnutím k vývoji labského obchodu

2.1. Dějiny saského a českého bádání

Komunikace, které propojují Děčín se zázemím, jsou dnes uměle přetřaty státními hranicemi. Ona čára však nepřetíná jen komunikace, ale rovněž od sebe odděluje dvě oblasti s rozličnými dějinami bádání. Badatelé po obou stranách hranice si byli a stále jsou dobře vědomi toho, že cesty na hranici nekončí. Jen málo z badatelů si ale trouflo vkročit do studia problematiky cest ve druhém státě. Na obou stranách tak vznikaly dva typy prací. V prvním případě autoři zůstávají striktně zahleděni do situace ve své zemi a na druhé straně se setkáváme se studiemi, které se snaží tuto bariéru překonat. Mezi ně bych chtěla svou diplomovou práci přispět i já.

V rámci Saska sleduji dějiny bádání v oblasti, která spadá do komunikačního koridoru souvisejícím s Děčínem. Cílem této kapitoly není jmenovat postupně článek za článkem, ale spíše postihnout hlavní rysy toho, kudy se bádání ubíralo. Počátky systematického zkoumání komunikací v této oblasti nás zavádí na konec 19. a na počátek 20. století. Z velké části se jednalo o práce nadšenců a regionálních historiků publikovaných v místních novinách a listech. Interdisciplinarita sice ještě nebyla běžnou součástí výzkumu, ale přesto se tyto studie staly základem pro další výzkum. Bibliografii bádání nejstaršího období nejpřehledněji shrnula R. Wißniewska (1998, 57).

Od počátku je jasné pozorovatelné, že hlavní zájem je směřován na přechody Krušných hor. Mezi základní práce patří díla H. Schurtze (1891), H. Wiechela (1901) a J. Hemlebena (1911). Ze starších zpráv lze pohodlně prostudovat kapitolu z knihy Historischer Schauplatz derer natürlichen Merkwürdigkeiten in dem Meißnischen Ober-Ertzgebirge z roku 1699 věnovanou hlavním přechodům přes Krušné hory¹. Podobně zaměřená práce pochází od H. Siegerta (1920). O výhodách takto pojatého řešení svědčí stálost těchto témat (Gräßler 1997; Kirsche 2007). Fascinace cestami přes Krušné hory mírně zatlačuje do pozadí zájem o velký díl námi sledované oblasti. Nejvíce pozornosti ve spojitosti s těmito studiemi je věnováno

¹ Von Haupt-Pässen und andern Wegen übers Ober-Ertz-Gebirge. In: Historischer Schauplatz derer natürlichen Merkwürdigkeiten in dem Meißnischen Ober-Ertzgebirge. Leipzig 1699, 151-155. Online přístupné na: <http://digitale.bibliothek.uni-halle.de/pon/content/pageview/530338>

východnímu okraji Krušnohoří, kudy procházela přes Nakléřovský průsmyk Chlumecká stezka (Kulmersteig).

Mezi 50. – 70. lety došlo v Sasku k útlumu bádání a cesty se dostaly na periferii tehdy zkoumaných témat. Koncem 70. let 20. století se otevřela nová plodná kapitola saského bádání o komunikacích. Na oživení zájmu o toto téma se v první řadě zasloužilo prostředí katedry pro starší dějiny na Pedagogické vysoké škole v Drážďanech (Lehrstuhl für Ältere Geschichte der Pädagogischen Hochschule Dresden). G. Billig působící zde jako pedagog se při studiu hradů blíže zaměřil na studium komunikací, ve kterém se opíral hlavně o evidování, dokumentaci a vyhodnocení reliktních cest v terénu (Aurig 2002, 17).

Na drážďanské katedře začaly koncem 70. a v 80. letech jako houby po dešti vznikat kvalitní interdisciplinárně pojaté diplomové a disertační práce zaměřené na studium cest, jejichž bibliografii opět podrobně zpracovala a publikovala R. Wißniewska (1998, 59). Disertační práce od R. Wißniewska (1987) a R. Auriga (1989) se staly základním východiskem pro moderní studium cest v Sasku. Shromažďování cenných poznatků pokračovalo až do 90. let, kdy se k univerzitnímu pracovišti přidal ještě Landesamt für Archäologie v Drážďanech.

Výstupem dlouholetého snažení se stal rozsáhlý katalog reliktních zaniklých cest doplněný mapovými listy v různých měřítkách. První díl je zkráceně nazýván GAS (Grundmaterialien der Altstraßenforschung in Sachsen) a druhý HTAS (Historisch-topographischen Altstraßenaufnahme in Sachsen). Základní vysvětlení jednotlivých katalogových hesel možno nastudovat v díle R. Auriga (2002, 33-36).

Počátky zájmu o středověké komunikace na české straně hranic spadají rovněž do 2. poloviny 19. a do počátku 20. století. Zde je možné zmínit teoretické a obecné práce H. Jirečka (1856) a J. K. Hraše (1885). K tehdejšímu německému bádání měl blízko G. K. Laube (1903).

Helmut Preidel, významný severočeský archeolog a rodák z Podmokel, zakladatel Německé společnosti pro pravěk v Československé republice, se pilně věnoval především pravěku v severních Čechách (Blažek 2000, 373-375, Albrecht 2008). Ani ve své známé stati o pravěku a raném středověku na Děčínsku se ale nezmiňuje o středověkých komunikacích (Preidel 1923). Zájem o toto téma zkrátka nebyl systematický. Mezeru ve studiu dálkových komunikací se pokusil vyplnit od konce 60. do počátku 80. let jediný autor, I. Vávra. V řadě studií publikovaných v Historické geografii se věnoval také Chlumecké (1978) a Žitavské cestě (1974).

Skutečně interdisciplinární moderní výzkum započal v polovině 80. let. Velký nedostatek české archeologie vůči komunikacím v severočeském pohraničí prolomil v polovině 80. let

J. Klápště při studiu zázemí tehdy likvidovaného města Mostu (1985). Pro námi sledovanou oblast je velice podstatný rok 1989, kdy pracovníci Expozitivity Most započali s povrchovým průzkumem a dokumentací terénních reliktnů ve východním Krušnohoří a v prostředí Labských pískovců. Přesto, že mohli tomuto tématu věnovat jen část pracovního času, vznikla řada velice kvalitních článků (*Černá – Velímský 1993, 360*). Zásadní je sledovat práce *E. Černé* (např. 1988) a *T. Velímského* (1992, 1996, 1998 a nejnověji 2006). Svou pečlivostí a důsledností vyniká hlavně nálezová zpráva *T. Velímského* věnovaná komunikacím na levém břehu Labe. Přesné souřadnice zaměřených reliktnů cest jsou obsaženy na 31 listech hlášení a zaneseny jsou do map v měřítku 1:10 000 (1991a). Nejvhodnější ukázkou přeshraniční spolupráce za poslední léta je projekt ArchaeoMontan, který se mimo jiné soustředí i na dokumentaci středověkých komunikací. Zázemí Děčína však do zkoumané oblasti nespadá.

I z tohoto krátkého výčtu je možné vyčíst znatelný rozdíl týkající se stavu bádání při obou stranách hranic. Takový stav je třeba považovat za dlouhodobý problém, který sice není neřešitelný, ale je to úkol na dlouhá léta dopředu.

2.2. Prameny a metody výzkumu středověkých komunikací

Moderní výzkum cest v sobě musí zahrnovat přístupy různých vědeckých disciplín. Mezi hlavní patří archeologie, historie, sídelní historie, toponomastika, dopravní a fyzická geografie, geologie, numizmatika a další.

Prameny, které nás informují o komunikacích, dělíme do několika tradičních skupin. První širokou skupinu tvoří prameny písemné, které v sobě zahrnují zmínky v kronikách, análech, dále celní sazebníky a listiny. Pro mladší období disponujeme urbáři, různými úředními knihami, účty, akty o výstavbě cest (od 16. století), spory a itineráři (*Aurig 2002, 19-20*). Díky písemným pramenům lze získat jedinečné informace o průběhu a označení cest, o jejich využití vojsky, o pozici celnic, mostů, brodů, přívozů a přístavů a rovněž cenná sdělení o tváři krajiny (lesy, močály) (*Kotyza – Tomas 1993, 373*).

Nepostradatelným pomocníkem při bádání jsou kartografické prameny. Pro českou stranu disponujeme mapami velkostatku Česká Kamenice. Konkrétně se jedná o sporné a hraniční mapy panství Česká Kamenice dochované od počátku 18. století, o mapy evidence vrchnostenského majetku (od 1. poloviny 19. století) a mapy lesní (porostní, těžební, terénní atd.). Kromě toho jsou k dispozici v sídelní historii běžně užívané mapy I.- III. vojenského mapování a mapy stabilního katastru.

Saská strana však nabízí mnohem cennější kartografický materiál z přelomu 16. a 17. století. Soubor map, které začal tvořit v 70. letech 16. století Mathias Oeder je nazýván Oederova mapa. Po jeho smrti pokračoval v díle jeho synovec Balthasar Zimmermann. Nejstarší mapa Ur-Öder Karte (v měřítku 1:13 333) vznikla ještě za života Mathiase Oedera v letech 1586-1614. Po jeho smrti mapu v letech 1614-1634 přepracoval a zpřehlednil Zimmermann a dnes ji známe pod názvem Öder-Zimmermann Karte (měřítko 1:53333). Poslední verze se Oederova mapa dočkala v roce 1889, kdy byla knižně vydána při příležitosti 800. výročí vlády rodu Wettinů.² K mapám vznikaly ještě podrobné shrnující knihy vyměřených pozemků, kde lze nalézt také přesný popis cest. Jak knihy, tak i jednotlivé mapy až s překvapivou přesností kopírují terén, včetně detailního zobrazení skal, sídel, lesního porostu, vodstva a pomístních názvů. Orientace v mapách je však pro nezkušené oko dosti náročná, jednak kvůli opačné orientaci, jednak kvůli užitému písmu (*Torke 2004*). Na důležitost svědectví Oederovy mapy při studiu komunikací v českém bádání poprvé výrazněji upozornil *T. Velímský (1992, 360)*.

Výhodou Oederovy mapy je hlavně její stáří. Je možné předpokládat, že může v mnoha ohledech odrážet ještě středověký základ. Dále pro území Saska disponujeme celou řadou map pocházejících z 18. století. Nejzásadnější pro studium cest je soubor mapových listů Meilenblätter von Sachsen (dále jen MLB), které vznikaly během 18. století a uspořádány byly mezi lety 1780-1825. Základní jednotkou při vyměřování byla čtvereční míle a bylo použito měřítko 1:12 000. Mapy vznikly ve třech exemplářích – v berlínském, freiberském a drážďanském, z nichž se mi při studiu nejvíce osvědčil freiberský (*Torke 2007a, 3-5*).³

Ke každému mapovému listu disponujeme Přílohou, která obsahuje informace o sídlech, komunikacích, vodstvu, reliéfu a pomístních názvech. Získané informace jsou často porovnávány se situací zachycenou v Oederově mapě. Studium MLB však usnadňuje orientace mapy na sever a lepší čitelnost. Z obou souborů vyplývá, že směry cest se příliš nelišily, ale jejich názvy ano. V některých případech však sledujeme kontinuitu i u názvů (*Torke 2007b, 3-23*).

Kartografické prameny nám kromě průběhu cest odhalují také toponyma a pomístní názvy, jejichž studium je pro dějiny osídlení nepostradatelné. Obzvláště zajímavé jsou názvy cest, které v sobě mohou skrývat zásadní informace jednak o cestě samotné a jednak i o její roli v širším celku. Základní schéma převzato od *R. Auriga (1989, 58-60)*, později upravila *R. Wißniewska (1998, 62-63)*:

² Vše online přístupné na: <http://www.deutschefotothek.de/cms/kartenforum-sachsen-vor1850.xml>

³ Vše online přístupné na: <http://www.deutschefotothek.de/cms/kartenforum-meilenblaetter-alle.xml>

Výpověď názvu cesty	příklady
Cíl cesty	Tetschener, Cunnersdorfer, ale i Hammersteig
Transportované zboží	Salz-, Eisen-, Glas-, Kalk-, Holz-, Stein-
Dopravní prostředky	Reits-, Fuß-, Karren-
Funkce	a) obchod a průmysl – Markt-, Salz- b) církevní a správní funkce – Kirsch-, Pfarr-, Toten-, Meß-, Grenz-
Poloha v krajině	Hohe-, Kamm-, Mittel-, Grund-
Uživatelé, právní pozice	Böhmen-, Dorf-, Bischofs-, Frauen-
Povaha cesty	Langer, Breiter
Význam cesty	a) nadregionální – Hohe, Königs-, Alte Salzstraße b) regionální význam – Eisen-, Butter-, Kohlen-, Glasstraße c) lokální význam – Kirch-, Huf-, Vieh-, Markt-, Mühl-

Zásadní skupinou jsou archeologické prameny, mezi nimiž dominují terénní relikty cest. Jak již bylo řečeno výše, systematicky a plošně začaly být zkoumány až v 70. letech. Dnes jsou právem považovány za největší studnici poznatků, která však velmi rychle vysychá. Řeč je zde o bezbrannosti těchto objektů, které byly a stále jsou ničeny. Proto jsou v moderním pojetí chápány jako kulturně-historické památky, které je třeba chránit. Rovněž kvůli tomu vznikly rozsáhlé katalogy GAS, HTAS nebo IVS ve Švýcarsku. Pro dokumentaci, zkoumání a porozumění reliktním cest vznikla rozsáhlá metodologie a typologie. Zásadní studie na toto téma pochází hlavně od *D. Denecke (1979, 2002)*.

Vedle reliktních cest jako přímých pozůstatků po komunikacích řadíme mezi archeologické prameny nálezy, které s komunikací mohly nějak souviset. Například kumulace nálezů souvisejících s obchodem a cestami na určitých místech (bohaté hroby, zbraně, mince, depoty) (*Kotyza – Tomas 1993, 373*) a dále smírčí kříže, milníky, poustevny, kapličky a zastavení. Toto téma je nejlépe probádané v Českosaském Švýcarsku. Na české straně se mu neúnavně a soustavně věnuje N. Belisová a v Německu H. Torke. Na základě jejich výzkumů vznikla řada velice poutavých článků a publikací (*Belisová 2005, 2014; Steinová 1994; Torke 1990, 1998*). S hranicemi souvisí hraniční kameny, závory, celnice (*Torke 1989, 2002*). V potaz je třeba brát také problematiku ukazatelů a značek (*Torke 2004*). Vztah ke

komunikacím ve středověku měly i další zařízení, např. krčmy, hostince a ubytovny (*Denecke 2002, 8*).

2.3. Křižovatka jménem Děčín

Nejen historické vědy považují Děčín za křižovatku. Stejný pohled se naskytá i přírodovědcům, což spolu ve výsledku přímo souvisí. Severní okraj děčínské kotliny protíná geologické zlomové pásmo a vzniká tím zásadní geomorfologická diverzita. Severně od zlomového pásma se rozkládá pískovcová Děčínská vrchovina, kdežto jižně České středohoří s typickými sopečnými vyvřelinami. Děčínská kotlina (pod tímto názvem vyčleněný samostatný geomorfologický okrsek Českého středohoří) vznikla erozí tří toků, které se zde stékají – Labe, Ploučnice a Jílovského potoka. Opět se tedy jedná o křižovatku rozvodí (*Glöckner 1995, 8-14*).

Poloha na Labi byla pro Děčín primární výhodou, ale sama o sobě ještě nezajišťovala úspěch. Ten byl dán až ve spojitosti s kotlinou. Mezi Ústím nad Labem a státní hranicí je Děčínská kotlina nejrozsáhlejší, další taková se nachází až v Pirně. Labské údolí je od Ústí nad Labem na kotliny skoupé, nejbližší proti proudu se nachází Neštěticko-březenská kotlina, která se však rozlohou nemůže Děčínské rovnat (*Zápotocký 1977, 539*).

Kromě labské vodní cesty do Děčína mířily z různých směrů cesty pozemní, hlavní směry vedly z Teplic, Ústí nad Labem, Litoměřic, České Lípy, Žitavy, Budyšina a Pirny. V předkládané diplomové práci se zaměřím zvláště na propojení Děčínska se Saskem a Lužicí. Důvodem této selekce je hlavně časová náročnost studia cest a příliš široký územní záběr. Zároveň tento územní výsek nabízí velice zajímavé momenty, neboť propojují oblast Děčínska se zahraničím (ovšem pouze z dnešního pohledu) a nabízí tím větší možnost propojení ve středověku jednotného území.

Celé území geograficky rozdělím do 3 základních oblastí. Samostatnou podkapitolu věnuji labské vodní cestě a komunikacím mezi levým labským břehem a Jílovským potokem. K cestám na labském pravobřeží ve směru na Budyšín se vyjadřuji v kapitole Lesní komplex a jeho využití v zázemí Děčína na příkladu Českého Švýcarska.

2.4. Labská vodní cesta obchod mezi Děčínskem a Saskem

Labe prochází středem sledované oblasti a na první pohled působí jako její hlavní společný jmenovatel. Ale kolem role Labe v komunikační síti přesto vyvstaly závažné otázky. Na jedné straně je Labe chápáno jako zcela přirozená a hojně využívaná spojnice, jejíž význam přesahoval roli suchozemských cest (*Cvrková 1993*, 312; *Tomas 1999b*, 209). Stejný názor zastává i M. Zápotocký, který zdůraznil, že Labe bylo nejschůdnější možnou cestou a důkazem jsou nálezy z něj. Z jeho práce ale zároveň vyplývá, že z labského úseku Děčín – Pirna dlouhého 38 km nebyly nalezeny (v době zpracování) žádné středověké nálezy (*Zápotocký 1969*, 277-278, 281).

Proti tomu existuje skupina badatelů, která prosazuje názor, že labská cesta hrála v komunikační síti mnohem menší roli, než ty suchozemské. Příčinou měla být špatná průchodnost labského koryta, a to zvláště mezi Děčínem a Pirnou. Upozorňují na to, že labské břehy vypadaly před novověkými úpravami zcela jinak, než dnes. Plavba byla velmi nebezpečná, koryto bylo úzké a plné balvanů a skalních prahů. Tok byl neregulovaný, proud byl místy velmi silný a dno plné pískovcových usazenin a mělčin (zvláště u ústí labských přítoků). První doložené úpravy toku pocházejí z doby Karla IV., kdy byla vylamována skaliska a nejnebezpečnější balvany u Střekova a Dolního Žlebu. Nejednalo se však o žádné zásadní změny (*Kotyza – Cvrk – Pažourek 1995*, 37-38; *Cvrk 2001*, 23). Ještě B. Balbín dramaticky líčil peřeje, které překonával na palubě loďky při plavbě do Saska (*Volf 1958*, 221-222). V riskantních úsecích měl být náklad překládán na vozy a dopravován po suchozemských cestách (*Aurig 1989*, 93; *Kenzler 2012*, 49). Skutečnost se určitě pohybovala mezi těmito dvěma póly.

Zajímavě se k tomuto problému postavil M. Košťál, který dokázal vybalancovat oba extrémy. Upozornil na fakt, že velký rozdíl musel být v náročnosti plavby po a proti proudu. Zatímco po proudu to při vhodné výšce vodní hladiny nemusel být až takový problém, proti proudu byla vyvinuta zvláštní opatření. M. Košťál připomíná situaci z 16. století, kdy muselo 16 děčínských rybářů v rámci roboty vléci loď proti proudu s prázdnými sudy od vína z děčínských zámeckých sklepů do Velkých Žernosek. Tam měli dohlédnout na opětovné naplnění sudů vínem a poté je splavit na lodích zpět do Děčína. Z téže doby jsou v Děčíně doloženi tzv. pomahači, kteří byli v kritických úsecích na Labi připraveni pomoci (*Košťál 1969*, 13). Na tažení lodí proti proudu byla najímána také námezdní síla či využívána zvířata (hlavně koně). Podél řek byly za tímto účelem zřízené potahové stezky (*Hoffmann 2009*, 126).

Důležitým činitelem bylo roční období. J. Tomas upozorňuje, že v zimě mohlo být Labe zamrzlé a v takovém případě se k dopravě nevyužívalo. Jeho funkci potom zcela pokryla suchozemská Chlumecká cesta (Tomas 1999a, 154). Velký vliv měla výška vodní hladiny, takže je jasné, že extrémní plavbě nikdy nesvědčily (např. Kotyza 2006).

Z dnešního pohledu člověku hned vytane na mysl slovní spojení zahraniční obchod. Působí to až exoticky a vzdáleně, když se řekne obchod s Německem. Avšak ve středověku to bylo chápáno zcela jinak. Správnější je používat výrazu pohraniční obchod. Vždyť Pirna byla po velkou část středověku připojena k českému království.

O obchodu na Labi ve vrcholném středověku jsme dobře informovaní z písemných pramenů. Je to díky neutuchajícím sporům mezi jednotlivými labskými městy, jejichž nekonečné hašteření mohl dočasně umlčet jen panovník svými zásahy. Díky velkému počtu listin z královské kanceláře mohl geniální historik J. Tomas do detailu zrekonstruovat tahanice mezi Litoměřicemi a Ústím nad Labem, a to až s fascinující plastičností (Tomas 1999c). To dle mého názoru ukazuje ohromnou roli řeky v životě labských měst. Kolem Labe se točil značný kapitál, čehož si byli měšťané dobře vědomi.

Citlivým tématem bylo již od raného středověku vybírání cla, což bylo potřeba opět ošetřit listinami. Celní sazebníky nabízí historickému bádání cenné informace, na jejichž základě si lze vytvořit představu, s čím se obchodovalo. Labe spojuje rozsáhlé území, které není homogenní. Prochází z regionu do regionu, z nichž každý je specifický a rozmanitý tím, co může nabídnout. Zdá se, že neexistuje úsek, který by byl neužitečný. Komodity se však ke svému kupci nedostávaly automaticky. Vše bylo do detailu ošetřeno již zmíněnými privilegii, za jejichž porušení hrozily pokuty.

Nejstarší celní sazebník obsažený v Zakládací listině Litoměřické kapituly pochází z roku 1057 (CDB I, č. 55, 53-60 [redakce A]). Zároveň je také nejstarší písemnou zmínkou o obchodu po Labi a o obchodní cestě z Čech na severozápad. Listina je známá ještě ve dvou redakcích. Redakce B z roku 1218 (CDB II, č. 169, 157-158) a počátkem 13. století vznikla redakce C (CDB I, č. 383, 362-365). Kapitula od knížete Spytihněva dostala poplatky ze dvou cest, suchozemské vedoucí na Chlumec (per silvam) a z labské cesty (per aquam). Typy zboží zde nejsou moc rozváděné, konkrétně se hovoří o soli a v redakci C se k tomu přidávají ryby a víno.

V nejmladší redakci nalézáme nově i další názvy cel, které znějí však archaicky: „chomútné, odchodné, otročí, hostinné, grnečné, žitné“. S jejich interpretací je velký problém. Na počátku 20. století se o to pokusil F. Vacek. Chomútné pochopil jako clo z tažných koní, odchodné jako poplatek cizích obchodníků, kteří odváděli clo teprve při odchodu, otročí jako

clo z otroků, hostinné jako poplatek cizích kupců, grnečné jako clo z hliněného nádobí a žitné jako clo z obilí (Vacek 1905, 332). Je možné, že se v nich odráží starobylé obchodní komodity.

V Zakládací listině Litoměřické kapituly jsou jmenováni různí lidé, kteří se věnovali obchodu se solí, a to od 11. až do 14. století. Uvedeni jsou zde dopravci a obchodníci svobodní i nesvobodní, poplatníci soli panovníkovi, cizí kupci (hospites). Hovoří se i o lidech, kteří přinášejí sůl v pytlech na zádech. Ve 13. století je třeba počítat s tím, že monopolu na obchod se zmocnili a žárlivě si ho také střežili nejbohatší měšťané (Tomas 1999a, 155-156).

Listina dále prozrazuje torzovité údaje o lodích, které byly do obchodu zapojeny. Hovoří o malých (navis parva), středních (navis mediocris) a velkých lodích (navis maxima). O jejich přesné podobě však chybí další informace. Nosnost se pokusil vypočítat M. Košťál. Elegantním způsobem dospěl k vcelku důvěryhodnému výsledku. Malá loď mohla mít nosnost kolem 1,5 t, střední 2 t a velká asi 4 t (Košťál 1969, 7). M. Hubert odhadl jejich rozměry. Velká loď mohla mít délku 9 m, šířku 2,3 m a výšku 0,8 m, střední loď mohla měřit na délku 7 m, na šířku 1,8 m a na výšku 0,7 m a malá loď měla mít délku asi 5,5 m, šířku 1,6 m a výšku 0,6 m. Ponor odhadl na 0,4 m. Drobnost lodí souvisela se stavem labského koryta (Hubert 1996, 23).

Pro detailnější poznání zboží, které bylo transportováno po Labi, je vhodný nedatovaný litoměřický celní sazebník (CIM II, č. 330, 483-486), který svým vznikem nepřekročil rok 1300. Listina nabízí dobrou představu o tom, s čím se obchodovalo. Často bývá dáována do kontextu s celním sazebníkem z Pirny z roku 1325 (CIM II, č. 132, 212-219), který je ještě sdílnější a konkrétnější. Oba celní sazebníky od sebe dělí jen krátký časový horizont, v podstatě je můžeme považovat za stejně staré. Tomu odpovídá i jejich obsah, který se velkou měrou překrývá.

Přehledně je porovnal J. Tomas, který z nich vypsál komodity, směr jejich pohybu a způsob dopravy (tam, kde to bylo možné). Obchodní artikl rozdělil do šesti skupin: I. potraviny a vosk, II. hospodářská zvířata a kožešiny, III. textil (výrobky a suroviny), IV. kovy a výrobky z kovu, V. různé výrobky a kupecké zboží, VI. suroviny (Tomas 1999a, 162-163). Díky této záslužné práci je možné se rychle zorientovat. Bohužel písaři nenapsali ke každé komoditě, kterými směry cestovala, i když je vysoce pravděpodobné, že se jednalo o obousměrný pohyb.

Hlavní komoditou z I. skupiny je bezpochyby sůl, která byla do Čech přivážena na lodích, vozech i na zádech nosičů. Její původ je hledán v Halle nad Sálou. V sazebníku z Pirny je poznamenáno, že do Čech byla po řece dovážena z Míšně a Magdeburku. Stejně tak

to bylo i se slanečky (*Košťál 1969, 5-11*). Druhým směrem naopak proudilo jako hlavní komodita obilí (pšenice, žito, ječmen). Vedle obilí mělo ve vývozu důležité postavení víno, jež se v Pirně směňovalo přímo za sůl (*Tomas 1999a, 162-163*).

Dále hrálo v českém vývozu roli dřevo, kámen, různé druhy kůží, sukno, chmel, med, vosk, maso, sádlo, lůj, hrnce, křída, nože, srpy a meče. Do Čech kromě jmenované soli a slanečků proudila vlna, drahá sukna, len, příze. Oběma směry se pohybovaly kovy (cín olovo), které pocházely z Krušných hor (*Žemlička 1980, 161-163*).

Nejvýznamnějšími hráči, kteří určovali pohyb zboží na Labi, byly Litoměřice a Pirna. Obě města se zřejmě již od 13. století honosila právem nuceného skladu. U Litoměřic je sice doloženo až k roku 1325 (CIM II, č. 133), ale J. Tomas poukázal na to, že sahá ještě před tento rok. Zdá se, že předtím přirozeně fungovalo jako právo zvykové a král ho v podstatě privilegiem jen potvrdil. K sepsání privilegia zřejmě došlo pod tlakem ostrých sporů o pravomoci jednotlivých měst na Labi (*Tomas 1999b, 214-215*). Děčín byl na pomyslné druhé koleji a nacházel se ve stínu dvou velikánů (*Hubert 1996, 17-20*). Od toho je ale potřeba trochu poodstoupit a vyhnout se chybné marginalizaci Děčína, který pro své zázemí plnil důležité funkce.

Roli děčínské kotliny na labské cestě se podrobně věnoval V. Salač. Důraz kladl na období latěnu, ale zároveň u většiny úvah upozorňoval na to, že situace v raném středověku mohla být velice podobná. Děčínskou kotlinu považoval za důležitý organizační bod, kde mohly lodě kotvit a chystat se na náročnou plavbu po i proti proudu a lodníci zde měli prostor pro uskladnění a reorganizaci zboží. Organizační body tohoto typu také mohly nabízet prostor k obchodu. Pro raný středověk dále uvažuje o tom, že si zde mohli obchodníci vybrat, zda využijí při cestě do Saska suchozemskou nebo vodní cestu (*Salač 1997, 478-483*).

V raném středověku se při knížecím hradu nacházelo tržiště a probíhal zde místní i dálkový obchod. Vše bylo však mnohem skromnější, než například v Litoměřicích. Odpovídalo to méně rozvinutému zázemí a řidšímu osídlení (obr. 9). Tržiště se mohlo nacházet na Mariánské louce, ale důkazy pro toto tvrzení neexistují (*Velímský 1991a, 9*). K roku 1183 je pro Děčín doloženo solné clo (CDB I, č. 301, 270-271). Falzum datované k roku 1146 pochází rovněž z konce 12. století (CDB I, č. 396, 408-410). Je to sice skromná zmínka, ale dokazuje, že Děčín již v raném středověku figuroval v obchodu se solí.

Dalším důkazem obchodu z přelomu raného a vrcholného středověku je starý nález bronzové mísy z bývalé Feigelovy cihelny mezi Podmokly a Rozbělesy. Je zdobená figurálním ornamentem znázorňujícím pět andělů ve čtyřlístém uspořádání (obr. 10, 11). Je to jediný nález z Čech a na základě analogií je možné doložit, že podobné mísy byly

produkovány v Magdeburku. Dále byly šířeny obchodem po severní části střední Evropy, a proto bývají označovány také jako hanzovní mísy. Ta z Podmokel je datovaná do konce 12. a 1. poloviny 13. století (*Zápotocký 1977*, 530; *Michel 1929*, 58-61; *Müller 2006*, 318).

Roku 1352 vydal Karel IV. listinu, ve které nařizuje Roudnici, Litoměřicím, Ústí n. L., Děčín, Pirně a purkrabím na Königsteinu a Střekově, aby nechali projet beze cla 4 lodě mělnických měšťanů za rok (CIM II, č. 322, s. 471-472). Děčín se tak zařazuje mezi místa s velkým vlivem na obchod.

Snaha Děčína o prosazení se na poli obchodu je úzce spjata s rodem Vartenberků. Během 14. století je možné sledovat jejich expanzi (obr. 12), i když ne vždy to přineslo přímý zisk městu jako takovému. Snažili se ovládnout cla v této oblasti. Roku 1319 získali od Jana Lucemburského část příjmů z cel v Ústí nad Labem a Litoměřicích (CIM II, č. 108, 183). Patřila jim také šestina cla z Knínic a cla z hradů Děčín, Střekov a Svádov (*Tomas 1999a*, 155).

Dalším příkladem je situace z roku 1359, kterou musel zažehnat Karel IV. (CIM II, č. 380, 553-554). Benešovi a Ješkovi z Vartenberka důrazně nařídil, aby přestali opakovaně vymáhat clo od pirenských měšťanů. Ti často poslali své zboží napřed a to bylo v Knínicích či v Děčíně řádně procleno. Když se však měšťané vydali za svým zbožím, na celnících byli nuceni platit podruhé za své koně a další vybavení. Tento způsob ze strany děčínských Vartenberků neustal a opakovaně se setkáváme se stížnostmi Pirenských (*Zöllner 1896*, 15-16).

Vartenberkové se zaměřili také na pořádání trhů, které mohly do velké míry nastartovat obchod v Děčíně. V roce 1480 získali povolení od krále Vladislava na pořádání výročního trhu v trvání 8 dnů po svátku Nalezení sv. Kříže (4.-11. 5.) (CIM IV/2, č. 481, 215-217). Druhý výroční trh opět v trvání 8 dnů získali děčínské Vartenberkové v roce 1509, v termínu po svátku sv. Vavřince (11.-18. 8.) (CIM IV/3, č. 722, 106-108).

Konkrétnější údaje k děčínskému labskému obchodu je možné registrovat až od 16. století, kdy přibývá počet písemných pramenů. Páni z Bünau udělili děčínským měšťanům roku 1538 privilegium na monopolní právo obchodu se solí na svém panství (*Košťál 1966*, 82). Tehdy docházelo k velkým sporům se Salhauseny, kteří se v 1. polovině 16. století zasloužili o nebezpečný rozvoj Hřenska. Zřídili sklad dřeva a později i vývozní sklad obilí. V 16. století zde dokonce založili loděnici. Roku 1576 vydal Jan Fridrich Salhausen nový celní řád pro Hřensko, kde jsou do detailu vypočítávány přepravované komodity (*Volf 1958*, 219-221).

Takovým vývojem byli děčínští měšťané velmi frustrováni. Děčín bylo možno při obchodu zcela obejít. Důkazem je listina Karla IV. z roku 1379, která opravňovala litoměřické měšťany k nerušené plavbě dolu po Labi. Jediné místo, kde museli vyložit náklad, bylo na trhu v Pirně (CIM II, č. 517, 677-678). Až roku 1567 se měšťané konečně dočkali privilegia od císaře Maxmiliána II., které je opravňovalo požadovat clo ze všeho zboží, jež bylo plaveno po řece. Jmenovitě je uvedeno obilí, víno, ovoce, omastek, sýr a máslo (*Košťál 1966, 83*).

Ještě je třeba se zamyslet nad tím, jaké komodity mohly být na děčínském trhu žádané. Zájem v Děčíně byl bezpochyby o obilí, ovoce a víno. Hlavní zemědělskou oblastí, odkud pocházelo obilí na labském trhu, bylo dolní Poohří a Polabí. Odtud bylo zboží skupováno litoměřickými měšťany. Přesné údaje o vývozu obilí a ovoce pochází z litoměřických celních rejstříků, které monitorují situaci mezi lety 1597-1621. Je v nich zaznamenáno kolik obilí bylo vyvezeno do hlavních odběratelských míst. V Děčíně se v průměru skoupilo 14,2 %. Pro srovnání uvádím, že v Pirně to bylo 15,8 %, v Drážďanech 33 %, v Bad Schandau 20,9 % a na Königsteinu 5,2 %. Jedná se samozřejmě jen o orientační počty, které se odvíjí od situace z přelomu 16. a 17. století (pro obilí *Křivka 1967, 9-12, Křivka 1971, 145-146*; pro ovoce *Křivka 1968, 8*).

Co mohlo naopak nabídnout dalším regionům Děčínsko? V první řadě sloužilo Děčínsko jako zásobárna dřeva. Informace ze středověku jsou velmi kusé a tak je třeba si opět trochu vypomoci novějšími prameny. Archivní materiál o dodávkách plaveného dřeva z Čech do Saska od 17. století uspořádal M. Landa (*Landa 1971, 110-111*). Dřevo a dřevěné produkty byly od 1. poloviny 16. století skladovány ve Hřensku. Sortiment byl rozmanitý: dříví stavební, lodní, stěžňové, důlní, chmelové a vinné tyčky, sudovina, šindel, polenové dříví i otýpky na podpal (*Volf 1958, 225-226*).

Děčínsko bylo od raného novověku spjato s výrobou lodí. Loděnice (šifery) fungovaly ve Hřensku od 16. a v Podmoklech od 17. století. Vyráběly převážně lodky na přepravu ovoce a zeleniny. V Německu pak byly prodávány na tzv. dřevěných bazarech a poté byly buď používány dál k plavbě, nebo na otop (*Červinka 1971, 97-99*).

Dalším důležitým artiklem spjatým s Děčínskem byl kámen. O obchodování s ním se dočteme už v celním sazebníku z Pirny, ale více světla nám do problému vnáší až novověké prameny. Lomům v labském kaňonu se podrobně věnovala N. Belisová. K roku 1579 uvádí jasnou zmínku o obchodování s labským pískovcem. Díky její usilovné práci bylo lokalizováno velké množství lomů, z nichž byl následně vytěžený kámen transportován po Labi. V 16. století fungoval prokazatelně lom na Zámeckém vrchu v Děčíně, na Pastýřské

stěně, dále byl lámán pískovec ze skalního hřbetu Stammstein mezi Děčínem a Loubím, u Přípeře, u Čertovy vody. Rozsáhlejší lomy se nacházely u Dolního Žlebu a v okolí Hřenska. Lomy v 16. století v labském kaňonu nebyly ničím zvláštním (*Belisová 2013*).

Děčínští měšťané byli zapojeni také do obchodu se sukem. V privilegiu vydaném roku 1407 Janem z Vartemberka se hovoří o vývozu šedého sukna do cizích měst, aniž by z něj bylo třeba platit clo (CIM IV/1, č. 195, 190-191).

V pirenském celním sazebníku se vyskytuje ještě jedna položka, která nás zavádí hluboko do lesů. Jedná se o smůlu, která byla v lesích produkována, ale pro středověk je problém to přímo doložit. V novověku existují zprávy o smolařích, kteří působili v lesích kolem obcí Arnoltice, Labská Stráň, Bynovec a Růžová. V novověku se po Labi běžně obchodovalo s různými sortimenty smolného zboží, což dokazují jejich zmínky v celních tarifech v Hřensku (*Belisová 2004*, 112-116, 126).

2.5. Role Děčína v komunikačním schématu labského levobřeží

2.5.1. Raný středověk

O Děčínu výše tvrdím, že fungoval jako křižovatka. Ve vrcholném středověku bezpochyby ano, avšak jak tomu bylo ve středověku raném? Dlouhé generace badatelů se shodují na tom, že hlavní suchozemskou cestou v dané oblasti byla Chlumecká stezka (obr. 13) (např. *Cvrková 1993*, 374; *Jireček 1856*, 124; *Kenzler 2012*, 49). Děčín se ale nachází mimo její koridor. Je těžké přijmout myšlenku, že by levobřežní Děčínsko nebylo napojeno na dálkovou suchozemskou cestu. Řešení nabízí propojení Děčína s Chlumeckou stezkou údolím Jílovského potoka, což ale není pro raný středověk ničím podloženo (*Černá – Velímský 1993*, 363).

Celkově muselo v raném středověku existovat mnohem více cest, než kolik jich koluje v odborné literatuře. Problém je s jejich doklady. Pokud se v raném středověku věnují písemné zmínky cestám, tak se zpravidla váží na ty nejvýznamnější. Vedle Chlumecké cesty datuje část badatelů do raného středověku ještě cestu z Pirny přes Königstein do Děčína (obr. 13) (*Kenzler 2012*, 45; *Salač 1997*, 470; *Simon – Hauswald 1995*, 94-97). Počátky této cesty

však byly tradičně kladeny do souvislosti se vznikem hradu Königstein na počátek 13. století (Černá – Velímský 1993, 363).

V tomto problému se vynořují hned dvě důležité roviny, které je třeba sledovat při studiu cest. První je problematika stáří sítě cest. Situace v raném a vrcholném středověku představují dva odlišné horizonty (Klápště 1985, 510) nebo jak píše A. Kirsche dvě odlišné generace cest (2007, 312-318). Hlavní roli v tom sehrála vrcholně středověká kolonizace se vším, co k ní patří. Důležitou roli v poznání těchto dvou odlišných horizontů hraje i nedostatek pramenů pro starší období. Druhou zásadní roli nese význam a funkce cest, které plnily pro blízké i vzdálené oblasti. Vracím se ke skutečnosti, že celá řada důležitých lokálních a regionálních cest byla dennodenně využívána, ale v současné době to nelze doložit (Aurig 1989, 60).

Zmínky o Chlumecké neboli Srbské cestě nechybí snad v žádné odborné studii a to platí v českém i německém prostředí. O popularitě studia přechodů přes Krušné hory jsem psala již v úvodní pasáži této kapitoly věnované dějinám bádání. V daných odstavcích jsem dostatečně nezvýraznila základní tituly, které se zaměřují přímo a jen na výzkum Chlumecké cesty. Z české strany je to starší článek I. Vávry (1978) (obr. 14) a novější německá studie od K. Simona a K. Hauswalda (1995).

Zásadní pro trasu Chlumecké cesty je Nakléřovský průsmyk. Tradičně je tato oblast řazena do východního Krušnohoří, i když z geomorfologického hlediska je to na pováženou (Schurtz 1891, 3-4). Samozřejmě to nebyla jedna přímá cesta, ale soubor několika vzájemně se proplétajících ramen. Při pohledu zvenčí tomu nejlépe odpovídá slovní spojení dopravní koridor, tedy širší pás území protkán komunikacemi (Aurig 2007, 283).

První konkrétní písemná zmínka o Chlumecké cestě datovaná k roku 1040 se nachází v Kosmově kronice a souvisí s boji mezi knížetem Břetislavem a Jindřichem III. Kosmas přímo píše, že „jednou cestou, kudy se chodí přes Srbsko a kde je východ z pomezního hvozdu do naší země přes hrad Chlumec, kázal Sasům vtrhnouti do Čech“⁴ (KOSMAS, 95). Další zmínka, tentokrát v Zakládací listině Litoměřické kapituly, popisuje cestu „přes les k Chlumci“ a poukazuje na to, že v Chlumci fungovala tou dobou celnice (CDB I, č. 55, 53-60 [redakce A]). O vybírání mýta svědčí i Zakládací listina Břevnovského kláštera formálně datovaná k roku 993 (zachovaná však jen v opisu z poloviny 13. století) (CDB I, č. 375). Chlumec hrál důležitou roli od 10. do 1. poloviny 13. století, kdy byla jeho funkce plně převzata Ústím nad Labem. (Rusó 1988, 6-7).

⁴ Český překlad citován podle K. Hrdiny a M. Bláhové, Kosmova kronika česká, Praha 1972, 89.

Na saské straně ústila komunikace do Donína (Dohna), která však svým mocenským významem Chlumec dalece přesahovala. Od 10. století se zde nacházelo významné hradiště, které se stalo koncem 12. století v čele s purkrabím centrem Nižanska. Ve vrcholném středověku však byl Donín příliš blízko rychle se rozvíjející Pirně, která si od 2. poloviny 13. století kladla nárok na ovládnutí obchodu v oblasti. V nové vrcholně středověké sídelní síti tak Donín čekal stejný úděl, jako Chlumec. Definitivně byl hrad pobořen roku 1402 (*Aurig – Herzog 1993, 397-399; Šedivý – Finger – Hennig a kol. 2012, 174-176*).

O rekonstrukci průběhu Chlumecké cesty se nejvíce zasloužili K. Simon a K. Hauswald (*Simon – Hauswald 1995*). Jejich základní studie se sice soustředila na období pravěku, ale její výsledky bývají zčásti ztotožňovány i se situací ve středověku (*Billig 1999, 13*).

Z Chlumce vedla cesta Nakléřovským průsmykem přes Krásný Les (A'). Severněji se rozdvojila do dvou linií. Západní linie postupovala přes Breitenau na Liebstadt a Niederseidewitz, odkud pokračovala dále na Donín (A'). Východní větev pokračovala na Oelsen, Bad Gottleubu k Niederseidewitz (B'), kde se opět obě větve spojily. U Ottendorfu se odpojuje další linie, která vedla přes Dohmu na Pirnu (C'). U Zehisty z této cesty uhýbá další linie ve směru na Donín (D'). Donín a Pirna byly spojeny přímou komunikací (E') (*Aurig 2007, 282-284*). Na základě pravěkých nálezů je možné rekonstruovat cestu ve směru Děčín – Pirna – Donín (E'). Autoři tak učinili na základě nálezů z Cunnersdorfu, Pfaffendorfu, Königsteinu, Sruppen a samozřejmě Děčína, Pirny a Donína. Zatímco hlavní dopravní koridor Chlumecké cesty je považován za nadregionální cestu s ohromným významem, paralelní cesta z Děčína přes Labské pískovce je považována jen za regionální (*Simon – Hauswald 1995*). V přiložené mapě jsou trasy raně středověkých komunikací vyznačeny červenými liniemi a popsány výše jmenovanými velkými tiskacími literami (MAPA).

2.5.2. Vrcholný středověk

Zásadní změny v dopravní síti přináší středověká transformace. Od 12. a hlavně 13. století tlačí společenské změny na zahuštění a lepší propracovanost komunikační sítě. Vedle vzniku měst a zintenzivnění obchodu a vztahů to byla zejména kolonizace (*Aurig 1989, 83*). Při pronikání lidí do dosud neosídlených oblastí se cesty staly obrazně žilami, které zajišťovaly oběh surovin a produktů a umožňovaly obchod a pohyb lidí (*Klápště 1985, 508*).

Změny se dotkly i Chlumecké cesty a dobře to ilustruje přemístění celnic, které je možno doložit v písemných pramenech. Chlumeck po ztrátě významu ustupuje do pozadí a roku 1359 slyšíme o celnici v Kníních, z níž měli prospěch děčínští Vartenberkové (CIM II, č. 380, 553-554). Je tomu tak i u Donína a od 13. století bylo vybíráno clo v Kopici u Pirny (*Tomas – Kotyza 1993, 375*).

Je třeba se ale vrátit v první řadě k Děčínu, jehož vztahy s okolím jsou základním stavebním kamenem této práce. Komunikační síť, spojující ve vrcholném středověku Děčín s nejdůležitějšími lokalitami na druhé straně dnešní hranice (Pirna, Königstein), je skutečně hustá a složitá.

Pro rekonstrukci cest na české straně jsou pro mě nejlépe využitelné práce T. Velímského, který se v roce 1991 podrobně věnoval terénnímu i teoretickému výzkumu komunikací západně od Děčína (obr. 15). Výsledkem pilné práce je nálezová zpráva. Zahrnuje výborně zpracovaný sídelně historický rozbor, obsahuje 31 hlášení o průzkumech věnovaných dokumentaci a popisu terénních reliktnů i s jejich zaměřením (každé má vlastní pomocné evidenční číslo) a v závěru je připojen soubor map (*Velímský 1991b*). Z těchto zjištění záhy vychází další články (*Černá – Velímský 1993; Velímský 1992*). Pro německou stranu jsou důležité studie R. Auriga (*1998; 2007; Aurig – Herzog 1993*), dále G. Billig (*1999*) a H. Torke (*2008*).

Velký význam při vytváření interpretační mapy cest jsem kladla na kartografické prameny, hlavně Oederovu mapu a Meilenblätter von Sachsen a na studie, které s nimi pracují (*Torke 2004; 2007a; 2007b*). Pozornost jsem věnovala smírčím křížům na obou stranách hranic (obr. 16, 17) (*Steinová 1994; Torke 1990; 1998*).

Výsledkem mé analýzy je mapa umístěná v příloze (MAPA). Její vytvoření bylo podmíněno tím, že v odborné literatuře dosud chybí komplexní propojení středověkých cest mezi Čechami a Saskem, i když se o jeho nezbytnosti zcela otevřeně hovořilo už na počátku 90. let 20. století. Dva velikáni na poli výzkumu cest, T. Velímský a R. Aurig, se mezi sebou umluvili, že „*později spojí síly ke společnému zhodnocení a konečné publikaci výsledků studia*“ (*Velímský 1991b, 5, 25*). K tomu však bohužel (zatím?) nedošlo, a tak jsem se tématu se vši nezkušeností chopila já.

Pro vrcholně středověké cesty jsem vyhradila linie zelené barvy, které jsou opět označeny velkými tiskacími písmeny korespondujícími s těmi uvedenými v textu. Jen musím zdůraznit, že u raně středověkých komunikací je třeba počítat s kontinuitou do vrcholného středověku⁵.

⁵ Toto tvrzení opírám o studii G. Billiga (*1999, 13*).

Ve vrcholném středověku tedy v oblasti Chlumecké cesty fungovaly dále raně středověké trasy zahuštěné novými vrcholně středověkými komunikacemi (H-J).

Tento přístup je sice umělý, ale jeví se mi jako jediný možný, pokud se člověk nechce utopit ve znění lokálních cestiček. Ne každý úsek těchto 3 hlavních větví považuji za nadregionální. Je známo, že lokální a regionální cesty jsou častou součástí cest nadregionálních a naopak (Aurig 1989, 146).

Hlavním cílem nadregionálních cest ze západního levobřežního Děčína byla ve vrcholném středověku Pirna. Vymezila jsem 3 hlavní komunikační směry, které do ní různými trasami mířily (A, B, C). Nejvýhodnější směr vede z Děčína přes Kleingießhübel a Cunnersdorf na Königstein a přes Struppen (A). Další se odděluje nad Maxičkami západním směrem na Cunnersdorf, Königstein, Krietzschwitz (B). Poslední trasa (nabízela několik nástupních míst - Děčín/Oldřichov/Bynov) směřovala přes Rosenthal, Hermsdorf, Langenhennersdorf a Krietzschwitz.

Mezi těmito hlavními cestami mířícími severozápadním směrem jsem do mapy zařadila ještě několik méně významných, většinou jinak orientovaných cest. Velký význam měla cesta vedoucí na Schönu až k labskému břehu v Krippen/Bad Schandau (A1). S touto oblastí souvisí ještě 2 cesty lokálního významu – spojení mezi Schönou a Kleingießhüblem (a1) a mezi Reinhardtsdorfem a Kleingießhüblem (a2).

S hustou sítí regionálních a lokálních cest můžeme počítat v oblasti mezi Berggießhüblem a Cunnersdorfem. Velký význam mělo spojení mezi Rosenthalem a Cunnersdorfem (c1), Rosenthalem a Königsteinem (c2), Hermsdorfem a Cunnersdorfem (c3, c4) a Berggießhüblem a Hütten u Königsteinu (c5).

Více na západ jsem vyčlenila několik cest (D-G), mezi nimiž se nacházejí jak regionální, tak i nadregionální spojení. Cesta z Bynova do Rájce (D) je T. Velímským interpretována jako lokální komunikace ze 16. století, která fungovala jako spojnice mezi dvěma centry na panství Bynov – Bynov a zámek Schönstein (v místě později vzniklé vsi Tisá). To však nijak nevylučuje ani její vrcholně středověké stáří (Velímský 1991b, 57). Tuto komunikaci křížuje ve Sněžníku další směřující cesta z Jílového na Rosenthal (E), kde se měla napojit na starší komunikaci mířící na Pirnu (C). Odhaduje se, že cesta začala být užívána od 14. století a souvisela s kolonizací a s ní spojenou potřebou hustější komunikační sítě. Dalším důkazem je fakt, že cesta spojuje výhradně dlouhé lesní lánové vsi.

Stejně indicie se vážou na cestu z Libouchce přes Tisou a Rájec na Hellendorf (G), kde se poté napojuje na jednu z tras Chlumecké cesty. Podobná situace se vztahuje na komunikaci vedoucí z Libouchce do Markersbachu (F) (Velímský 1991b). I v koridoru Chlumecké cesty

došlo počátkem vrcholného středověku k zahuštění dopravní sítě (H-J). Důležité bylo spojení vedoucí z Knínic do Nakléřova, Petrovic, Hellendorfu a Bad Gottleuby (H). V západní části Chlumecké cesty je možné pozorovat nové komunikační rameno směřující z Chlumce do Fürstenwalde, Liebenau, Göppersdorf až do Ottendorfu (I). Méně významná spojnice vznikla mezi Breitenau a Göppersdorfem (J).

Výsledky vyvozené z důkladného výzkumu terénních reliktních cest na české straně se dostávají do přímé kolize s nedostatečně podchycenými archeologickými nálezy. Už T. Velímský upozorňuje na potřebu získat přímé hmotné doklady vztahující se k cestám (*Velímský 1991b*). Donedávna byl stav natolik žalostný, že z celé oblasti bylo možno doložit jen dva chabé a značně nespolehlivé nálezy středověké keramiky. V prvním případě se jednalo o několik hradištních střepů z cihelny z Bělé nalezených v roce 1914 a ve druhém o několik fragmentů vrcholně středověké keramiky ze Sněžníku, avšak opět bez spolehlivých nálezových okolností (*Gabriel 1987*, 4, 11).

Počet nálezů se zvýšil až v novém tisíciletí. Smutným paradoxem je, že všechny pocházejí od detektorářů, což zároveň předurčuje jejich povahu a materiál. Ani jeden z nich zatím nebyl publikovaný a za možnost pracovat s nimi vděčí pracovníkům Oblastního muzea v Děčíně a Mgr. Petru Lisskovi. Předpokládaný přímý vztah ke komunikacím má celkem pět nových nálezů (KAT 1; 6-9).

První a zároveň nejstarší z nich pochází z blízkosti cesty z Děčína na Jalůvčí ze svahu nad potokem Přípeřice. Jedná se o denár knížete Bedřicha (1179-1189). Při dohledávce byl nalezen ještě třmen, který je však v současné době nezvěstný (KAT 9).

S trasou hlavní komunikace směřující na Cunnersdorf a dále (A) může souviset nález meče z Maxiček (KAT 6). Byl vykopán asi 600 m severovýchodním směrem od středu obce. Meč není možné přímočaře spojit s komunikací, i když Maxičky fungovaly jako důležitá křižovatka cest (*Velímský 1991b*, 51).

S komunikacemi mohl souviset i depot 42 grošů Václava IV. uložených v keramické nádobě. Tento nález však není možné spolehlivě ověřit, a proto je jeho vypovídací hodnota nevalná (KAT 1).

Větší koncentrace nálezů je zaznamenána u Kristina Hrádku. Pochází odtud 2 sekery, které přímo souvisí s cestou směřující na Rosenthal (C). U jedné není bohužel známá přesná poloha nalezení (KAT 8), ale u druhé je poloha přesně uvedena (KAT 7).

2.5.3. Soupis vrcholně středověkých cest

Pro přehlednost a hlavně transparentnost postupu při vytváření map zde uvádím podrobný soupis komunikací. Ten v sobě zahrnuje základní popis tras a dále uvádí známé názvy cest a další s nimi související nálezy. V posledním bodě uvádím kartografické prameny, z nichž jsem čerpala.

A Hlavní body: Děčín – oblast České brány (Das Böhmische Thor) – Kleingießhübel – Cunnersdorf – Pfaffendorf – Königstein – Struppen – Ebenheit – Pirna

Trasa: z děčínské kotliny stoupala hlavní cesta údolím potoka Přípeřice zhruba v trase dnešní silnice na Jalůvčí, která poničila většinu terénních reliktnů. Zde byly dokumentovány mnohonásobné svazky úvozových cest, což souviselo s překonáváním výrazné terénní hrany. Tomuto prostoru byla věnována enormní pozornost a vznikly interpretační plány v měřítku 1:2 000 a 1:500 (*Velímský 1991b*, 60-61, 78-81). Dále pokračovala na Maxičky, kde existovalo důležité rozcestí (*Velímský 1991b*, 32, 49, 51), až k České bráně (obr. 18). V těchto místech překročila dnešní státní hranici (*Černá – Velímský 1993*, 363; *Velímský 1992*, 358). Pojem Česká brána se na Oederově mapě ještě nevyskytuje, ale na MLB je již pojmenována. Přítomnost komunikace v těchto místech je doložená jak hraničními popisy (1456, 1489), tak i situací v terénu. Na skalním podkladu byly počátkem 90. let 20. století pozorovatelné slabé koleje (*Velímský 1991b*, 33). Severně odtud se cesta dále větví.

Cesta A pokračovala dále ve směru na Kleingießhübel. Oklikou se musela vyhnout nejprudšímu stoupání na Großer Zschirnstein. Cesta na Cunnersdorf není v MLB zaznamenaná, ale k rekonstrukci je možné využít Oederovu mapu (*Torke 2008*, 90). Úsek mezi Cunnersdorfem a Pfaffendorfem je opět snazší sledovat na Oederově mapě. Ke Königsteinu ústí cesta z jihovýchodu.

Königstein fungoval jako křižovatka a obě dvě hlavní větve komunikací směřovaly na Pirnu. Směr A je tou východnější z nich. V Oederově mapě je tvořena ještě dvěma rameny (A a B), které se setkávají až ve Struppen. Pro zjednodušení se držím ramene A, které obcházelo hrad Königstein z východní strany na Struppen, Ebenheit, Cunnersdorf až do Pirny (*Aurig 1989*, 12).

Názvy: Oeder používá pro označení cesty od dnešní hranice až na Königstein a dále do Pirny písmeno A. MLB střídá v jednotlivých úsecích několik názvů (Die Tetzschner Straße, der Flügel A, Fahrweg, Hüttenhofweg).

Další související nálezy: v blízkosti důležitého rozcestí se nachází Schächerův kříž (Schächers Kreuz). Poprvé je doložený v pirenské úřední knize v roce 1548. Vyskytuje se jak na Oederově mapě, tak na MLB. Smírčí kříže, jejichž přesná datace není takto možná, stojí také na Königsteinu a ve Pfaffendorfu. Podobný nález pochází i ze Struppen (*Torke 1990*, 17, 22-23, 57).

Prameny: Öder-Zimmermann: Gegend von Bischofswerda bis Gottleuba, 1:53 333, 1586-1634, Sektion XVIII⁶. MLB F 324, 325, 338, 339, 352, 353, 361, 362.

A1 Hlavní body: rozcestí severně od České brány – Schöna – Reinhardtsdorf – Krippen/Bad Schandau

Trasa: severovýchodním směrem od České brány se z trasy A odpojila cesta na Schönu. Ze Schöny na Reinhardtsdorf sice v mapách komunikace zakreslená přímo není, ale z Příloh MLB vyplývá, že tudy cesta pokračovala a podél potoka mířila do Krippenu. Zde bylo možné překonat Labe do Postelwitz a dále na Bad Schandau (*Torke 2004*, 86; *Torke 2007b*, 102, 110).

Názvy: na Oederově mapě je cesta označena červeným písmenem T. Na to navazuje MLB označením der Flügel T doplněné ještě tradičním názvem der Markt Weg.

Prameny: Öder-Zimmermann: Gegend von Bischofswerda bis Gottleuba, 1:53 333, 1586-1634, Sektion XVIII. MLB F 352, 353, 361, 362.

A2 Hlavní body: rozcestí U Buku – Kleingießhübel? – Cunnersdorf?

Trasa: cesta se odpojuje od hlavního směru AB na rozcestí u Buku a pokračuje podél potoka Potůčky až k dnešní státní hranici. *T. Velímský* ji popisuje jako vozovou cestu „*Weg bei der Schindelbaude*“ a zmínku o ní datuje do roku 1489 (1992, 358). Na Oederově mapě ji však nenacházíme. Na MLB je naznačeno pokračování cesty z Čech, ale zároveň se zaplétáme do změti cest menšího významu. Cesty se většinou stáčí ke Kleingießhüblu a nebo ke Cunnersdorfu.

Názvy: „*Weg bei der Schindelbaude*“, na MLB Keulen Weg.

Další související nálezy: u cesty se nachází smírčí kříž Marr's Stein nebo také Marren Stein, který je doložený k roku 1653 (*Torke 1990*, 7, 20).

Prameny: MLB F 352, 361.

⁶ Konkrétní sekci z Oederovi mapy jsem studovala na:

http://www.deutschefotothek.de/documents/obj/90011674/dd_hstad-mf_0000695

Vedlejší cesty:

a1 *Hlavní body*: spojení mezi Schönou a Kleingießhüblem

Trasa: cesta je doložená jen v MLB

Názvy: jednotlivé úseky nesou v MLB různé názvy (Der neue Weg, Förster Steig, der Flügel K)

Prameny: MLB F 352, 353.

a2 *Hlavní body*: spojení mezi Reinhardtsdorfem a Kleingießhüblem

Trasa: cesta je doložená jen v MLB

Názvy: Mühlsteig

Prameny: MLB F 352, 353.

B *Hlavní body*: Děčín – Cunnersdorf – Königstein – Krietzschwitz – Pirna

Trasa: z úvozy bohatě doloženého rozcestí v Maxičkách se odpojila západní větev velice důležitých komunikací. Jižně od Královského mlýna se cesty dál větvily. Komunikace označená písmenem B postupovala víceméně podél potůčku Dubný kolem polohy U Králova mlýna až ke státní hranici. Doložená je nejpozději od 16. století (*Černá – Velímský 1993*, 363; *Velímský 1992*, 358). Velímský ji vzhledem ke způsobu vedení trasy po rozvodí mezi potoky datuje do středověku (*Velímský 1991b*, 36). Nejlépe je další průběh na Cunnersdorf a dále kolem Pfaffendorfu na Königstein pozorovatelný na Oederově mapě.

Do trasy B jsem zahrnula Burg StraÙe, asi nejvýznamnější spojení mezi Königsteinem a Pirnou. Od Königsteinu nabrala východní směr na Krietzschwitz, kde se setkala s Hohe Tetschner StraÙe a dále společně pokračovaly do Pirny (*Aurig 1989*, 128).

Názvy: na Oederově mapě je cesta ve své celé délce až do Struppen označená písmenem B. V 16. století je pro tuto komunikaci zachycen také název Hohe Strasse (*Torke 2007b*, 102-103; *Velímský 1992*, 358). Na MLB je situace mnohem složitější. V úseku od hranic (Beim Enten Thor) až do Cunnersdorfu jsou užity názvy Die Backenbirn nebo Tetzschner StraÙe (*Aurig 1989*, 128). Z Cunnersdorfu by základnímu směru trasy B u Oedera odpovídala der gelbe Weg a der B Weg, která ústí u potoka Biela. Mezi Königsteinem a Krietzschwitz spojení zajistila Burg StraÙe.

Prameny: Öder-Zimmermann: Gegend von Bischofswerda bis Gottleuba, 1:53 333, 1586-1634, Sektion XVIII. MLB F 339, 352, 361.

C Hlavní body: Děčín/Oldřichov/Bynov – Rosenthal – Hermsdorf – Bielatal – Langenhennersdorf – Krietzschwitz – Pirna

Trasa: cesta má několik základních nástupních míst. Jedna větev vycházela z Bynova, kde je její trasa doložená svazky úvozů (*Velímský 1991b*, 58). Další vycházela z Děčína a až po rozcestí jižně od Králova mlýna měla společnou trasu s cestou B. V těchto místech uhnula severozápadním směrem a směřovala k rozcestí na Kristině Hrádku (trasa C1). Další větve vycházely z Bynova a Oldřichova a s trasou C1 se spojily u thunského loveckého zámku Kristin Hrádek, který vznikl v letech 1734-1735 (*Černá – Velímský 1993*, 363; *Velímský 1991b*, 44; *Velímský 1992*, 358). Pokračování cesty k německé hranici je možné rekonstruovat jako dvě větve. Jedna vybíhá od Kristina Hrádku severním směrem a druhá severozápadním (*Velímský 1991b*, 44).

Průběh cesty je dobře pozorovatelný jak na Oederově mapě, tak na MLB. V celé trase si cesta udržovala severozápadní směr a mířila neochvějně na Pirnu. I z tohoto důvodu je badateli ve vrcholném středověku považovaná za vůbec nejdůležitější spojení na Sasko (*Aurig 1989*, 127; *Velímský 1992*, 358). Cesta stoupá od státní hranice na Rosenthal (obr. 19), Neidberg, Bielatal, Hermsdorf, Langenhennersdorf až k rozcestí u Krietzschwitz, kde se trasa C sbíhá s trasou B (Burg Straße z Königsteinu). Tím se spojují dvě významné komunikace a doprava z obou tras je svedena cestou BC na Pirnu.

Názvy: z 16. století je doložen název Alte Tetschner Straße. V MLB je nazvána Hohe Tetschner Straße nebo nach Tetschen Flügel A.

Další související nálezy: poblíž cesty na Rosenthal se nachází smírčí kříž, který je však datován až do novověku. Další se nachází přímo v Rosenthalu a Langenhennersdorfu, ale jejich datace je neurčitá (*Torke 1990*, 7, 62).

Prameny: Öder-Zimmermann: Gegend von Bischofswerda bis Gottleuba, 1:53 333, 1586-1634, Sektion XVIII. MLB F 324, 325, 338, 339, 351.

Vedlejší cesty

c1 Hlavní body: Rosenthal – Cunnersdorf

Trasa: z Rosenthalu vede cesta severovýchodním směrem, ve druhé polovině zhruba v linii Cunnersdorferbach až do Cunnersdorfu. Cesta napojovala trasu C na Cunnersdorf.

Názvy: v obou pramenech se vyskytuje název O či O-Weg.

Prameny: Öder-Zimmermann: Gegend von Bischofswerda bis Gottleuba, 1:53 333, 1586-1634, Sektion XVIII. MLB F 351, 352.

c2 Hlavní body: Rosenthal – Königstein

Trasa: z Rosenthalu vede cesta severním směrem, kříží cesty c3 a c4 a překračuje Cunnersdorferbach. Společně s trasou B míří k Pfaffendorfu a na Königstein. V Přílohách MLB je uvedena jako *Fußsteig* a je zdůrazněno, že s koněm je cesta těžko průchozí (*Torke 2007b*, 94).

Názvy: u Oedera je cesta označená písmenem F, na MLB jako R-Weg.

Prameny: Öder-Zimmermann: Gegend von Bischofswerda bis Gottleuba, 1:53 333, 1586-1634, Sektion XVIII. MLB F 339, 351, 352.

c3 Hlavní body: Hermsdorf – Cunnersdorf

Trasa: z Hermsdorfu vede na Reichstein, kde se odděluje od c4. Představuje jižní spojení na Cunnersdorf. Překračuje mostky Cunnersdorferbach a kříží se s c2. Místy je dlážděná pískovcovými kvádry. Podrobné informace o průběhu cesty podal *B. Hofmann* (2005, 78-79).

Názvy: u Oedera i na MLB je cesta označená M-Weg.

Prameny: Öder-Zimmermann: Gegend von Bischofswerda bis Gottleuba, 1:53 333, 1586-1634, Sektion XVIII. MLB F 338, 339.

c4 Hlavní body: Hermsdorf – Cunnersdorf

Trasa: u Reichsteinu se odděluje od c3 a na mapách figuruje jako severní trasa spojení. Situace je v mnoha ohledech shodná s c3. Obě cesty vedly zřejmě od hamru na Bielbachu a jejich trasa se po staletí nezměnila. Z dopravně topografické analýzy *B. Hofmanna* vyplývá, že terén byl natolik těžký, že se zde vozy mohly pohybovat jen s největší opatrností (*Hofmann 2005*, 80).

Názvy: u Oedera i na MLB je cesta po Cunnersdorferbach označená jako K-Weg, potom jako Katzenkopfweg. Na Oederově mapě je v těchto místech ještě vyobrazená lesní značka (černá barva) v podobě kočičí či rysí hlavy (obr. 20).

Prameny: Öder-Zimmermann: Gegend von Bischofswerda bis Gottleuba, 1:53 333, 1586-1634, Sektion XVIII. MLB F 339, 351, 352.

c5 Hlavní body: Berggießhübel – Langenhernersdorf – Leupoldishain – Hütten u Königsteinu

Trasa: Cesta mířila z Berggießhübel severovýchodním směrem na Langenhernersdorf, překřížila trasu C (Hohe Tetschner Straße) v úseku mezi Pirnou a Rosenthalem a pokračovala na Leupoldishain a dále východním směrem na Hütten.

Nejednalo se o nadregionální cestu, ale sloužila k transportu železné rudy k dalšímu zpracování. Ideálním místem byl Hütten, kde byl dostatek dřeva a silného vodního proudu pro hamry a hutě. Se zásobováním hutí souvisí i cesta regionálního významu směřující do Hütten nazývaná Kohl Weg. Již k roku 1445 zde měly fungovat 3 hamry. Průběh celé trasy podrobně vyhodnotil Ch. Preiss (*Pflug 2013*, 133; *Preiss 2008*).

Názvy: u Oedera je uveden název *eisen straß*. Na MLB je ta samá cesta rozdělena do několika úseků: Eisen StraÙe (u Berggießhübel), Hammer Steig (západně od Langenhernersdorfu), Schüller Steig (východně od Leupoldishainu) a C Weg (z Leupoldishainu do Hütten, stejné i u Oedera).

Prameny: Öder-Zimmermann: Gegend von Bischofswerda bis Gottleuba, 1:53 333, 1586-1634, Sektion XVIII. MLB F 338, 339.

D Hlavní body: Bynov – Ostrov – Rájec

Trasa: cesta vedla z Bynova přes Děčínský Sněžník k rozcestí s trasou E pod Sněžníkem a odtud dále pokračovala severozápadním směrem na Ostrov (*Černá – Velímský 1993*, 363; *Velímský 1992*, 358). Průběh cesty je opřen o zdokumentované úvozy a žleb mezi skalními stěnami, který se nachází jihovýchodně od Ostrova. Místy vede přímo po skále, v níž se dochovaly vyjeté koleje o rozpětí 124 cm (*Velímský 1991b*, 57, 62). Z Ostrova pokračuje ke státní hranici (okolí rozcestníku Nad Ostrovem), kterou až k rozcestníku Nad Rájcem kopíruje a dále pokračuje do Rájce (*Torke 2007b*, 58).

Názvy: úsek od Ostrova po Rájec je součástí cesty zvané Eysen Strasse (1548) nebo Eisen StraÙe (MLB F 350, 351).

Další související nálezy: mezi obcemi Ostrov a Rájec se nacházel smírčí kříž prvně doložený k roku 1548 v úřední knize Pirny. Zmínka se váže k vyměřování hranic Hellendorfu. Rovněž je zde uvedena komunikace „*der alten eyßen straß*“ (*Steinová 1994*, 19-20). Železný hamr je zde poprvé zmíněn roku 1454, ale ves vznikla až na počátku 18. století (*Belisová 2015*). Železná ruda mohla být dopravovaná také od Sněžníku do hamru v Bynově (*Velímský 1991b*, 57).

Prameny: MLB F 350, 351.

E Hlavní body: Jílové – Sněžník – Eulenthor – Rosenthal

Trasa: hlavní rameno míří z Jílového na sever na Sněžník a dále k Eulenthor až do Rosenthalu. Mezi Jílovým a Sněžníkem je trasa rekonstruovaná na základě svazku úvozů. Naopak severně od Sněžníku nejsou následkem devastace znatelné žádné terénní relikty

(Velímský 1991b, 42, 56). Zde se napojuje na hlavní komunikaci (trasa C), která vedla na Pirnu.

Názvy: k roku 1456 je cesta nazývaná Eylawer Strasse, k roku 1548 Eysen Weg (Torke 2007b, 38; Velímský 1992, 351). Oederova mapa ji označuje písmenem W. Na MLB se setkáváme s popisem *der doppelte A Flügel*.

Další související nálezy: z Jílového pochází z poloviny 19. století zmínka o třech smírčích křížích, o nichž však nevíme nic konkrétního (Steinová 1994, 22). Při zemské hranici se Saskem u cesty spojující Rosenthal a Sněžník je doložen jeden z nejstarších smírčích křížů v oblasti. Hraniční listinou z roku 1456 je spolu s názvem cesty (eylawer strasse) zmiňován také Kuntzův kříž. Uváděn je i v roce 1474 a 1489. Na Oederově mapě je nazýván nově jako fleischers Kreutz (Steinová 1994, 19; Torke 1990, 14-16; Torke 2007b, 38).

Prameny: Öder-Zimmermann: Gegend von Bischofswerda bis Gottleuba, 1:53 333, 1586-1634, Sektion XVIII. MLB F 351.

F Hlavní body: Libouchec – rozcestí u Tisé – Ostrov – Glassgrunder Thor – Markersbach

Trasa: z Libouchce vede cesta severně k Tisé, kde na rozcestí uhýbá po východní větvi na Ostrov, kde je doložena svazkem paralelních úvozů (Velímský 1991b, 41). U Ostrova se stýká s trasou D, která sem směřuje z Bynova (Velímský 1992, 351). Z Ostrova je možné trasu cesty rekonstruovat od dnešní hranice, kde by měla Čechy opouštět v místě „Glassgrunder Thor“. Tento název však není uveden ani u Oedera, ani na MLB. Pochází z hraničních map z roku 1715 a 1793. Další pokračování cesty do Markersbachu je možné rekonstruovat na základě MLB (Torke 2007, 39). Vedle Libouchce je důležitým nástupním místem na této cestě také Jílové (trasa E a po rozcestí pod Sněžníkem trasa D).

Názvy: na MLB je cesta označovaná jako C, u Oedera není zřetelná.

Další související nálezy: u cesty mezi Libouchcem a Tisou se nachází smírčí kříž, který má na sobě z obou stran vytesán letopočet 1626 (Steinová 1994, 20).

Prameny: MLB F 350, 351.

G Hlavní body: Libouchec – Tisá – Rájec – Hellendorf

Trasa: cesta se odpojuje od trasy F na rozcestí u Tisé. Dále směřuje do Rájce (Velímský 1991b, 53), kde do ní ústí trasa D a pokračuje dále do nedalekého Hellendorfu, kde se napojuje na Chlumeckou stezku (Velímský 1992, 351, 358). Je důležitou součástí sítě železářských cest, ale samozřejmě sloužila k přepravě komodit různého druhu. Měla přímou vazbu na hlavní železářský těžební okrsek v okolí Berggießhübel a sloužila hlavně

k transportu železné rudy do hamrů. Ty jsou doloženy v Bynově, Libouchci, Kleppischi, Ostrově a na dalších místech (*Pflug 2013*, 132-135).

Názvy: viz poslední úsek trasy D

Další související nálezy: v Tisé a jejím okolí se měly nacházet tři smírčí kříže. Z toho dva u Cihlářského potoka (jeden z nich označen letopočtem 1665) a jeden přímo v obci (s letopočtem 1671) (*Steinová 1994*, 20-21).

Prameny: MLB F 350, 351.

H Hlavní body: Knínice – Nakléřov – Petrovice – Hellendorf – Bad Gottleuba

Trasa: tato cesta je jednou z variant vrcholně středověkého pokračovatele Chlumecké cesty. Vyznačená je v Oederově mapě i na MLB. Z Knínic stoupala cesta přes Nakléřovský průsmyk na Petrovice, Hellendorf do Bad Gottleuby. Zde se trasa hrubě řečeno sjednotila s ramenem B' Chlumecké cesty nebo ještě nabízela další variantu s napojením na Berggießhübel. Ve shodě s vrcholně středověkým vývojem směřovala cesta na Pirnu a ne na Donín. Tato varianta je považovaná za hlavní tah mladšího středověku (*Aurig 1989*, 115; *Torke 2008*, 88).

Názvy: na MLB je plošně užíván název Prager Land und Post Straße.

Další související nálezy: typickým jevem pro území související s Chlumeckou cestou je výrazně vyšší počet smírčích křížů. Z Knínic pochází hned 4 mohutné smírčí kříže, o jejichž vysokém stáří není pochyb (*Torke 1990*, 44, 62). Muka („*Weise Marter*“) jsou východně od Bad Gottleuby doloženy v pirenské městské knize už k roku 1568. S cestou souvisí starý smírčí kříž v Bad Gottleubě a ještě jeden na cestě z Berggießhübelu na Hellendorf (*Torke 1990*, 12, 20, 43). Další se nachází v Ottendorfu a Dohmě (*Torke 1990*, 43, 57)

Prameny: MLB F 324, 337, 338, 350.

I Hlavní body: Chlumec – Fürstenwalde – Liebenau – Börnersdorf – Göppersdorf – Gersdorf – Ottendorf

Trasa: z Chlumce cesta stoupá severozápadním směrem na Habartice a Fürstenwalde přes Liebenau na Börnersdorf, kde se stýká se starou Chlumeckou cestou (A'). Odděluje se od ní a pokračuje na Göppersdorf a Gersdorf na Ottendorf, kde navazuje na trasu C' vedoucí do Pirny (*Aurig 1989*, 114-115; *Billig 1999*, 13).

Další související nálezy: starý smírčí kříž se nachází přímo v Chlumci, další dva potom v okolí Fürstenwalde, tři kolem Börnersdorfu (*Aurig 1990*, 44-46).

Prameny: MLB F 324, 337, 338, 350.

J Hlavní body: Breitenau – Hartmannsbach – Göppersdorf

Trasa: cesta se odpojuje z trasy A' v Breitenau a směřuje na sever do Hartmannsbachu a Göppersdorfu, kde se spojuje s trasou I (*Aurig 1989*, 114-115; *Billig 1999*, 13).

Další související nálezy: největší koncentrace smírčích křížů (v minulosti se hovořilo o sedmi) je v okolí Breitenau, kde byla důležitá křižovatka. Další pochází z Hartmannsbachu a zvláštní exemplář byl nalezen na cestě mezi Gersdorfem a Berggießhübelem (*Aurig 1990*, 46, 58, 62).

3. Lesní komplex a jeho využití v zázemí Děčína na příkladu Českého Švýcarska

Cílem této kapitoly není kompletní rozbor níže vymezené sondy. Z mé strany by to byla zbytečná práce, protože ji z velké části odvedla řada badatelů přede mnou. Důležité poznatky přinesly závěrečné vysokoškolské práce, ať již z historického (*Chmelík 1998; Nesvadbová 1998*) či archeologického pohledu (*Lissek 2002*), které bývají pro jejich špatnou dostupnost často opomíjené. Naopak dobře dostupné a stejně přínosné jsou soupisy nově odhalených či zrevidovaných lokalit (*Peša – Jenč 2003b; 2004; 2006*).

3.1. Vymezení krajinné sondy aneb na rozhraní dvou světů

Již od prvních diskuzí nad zadávaným tématem nás lákalo rozložit krajinnou sondu v těžko přístupné, tajemné a podmanivé krajině Českého Švýcarska. Konkrétně zahrnuje území od Brtníků po Chřibskou a od Zadní Doubice po Krásnou Lípou (celkem asi 70 km²). Od Děčína je vzdálená 20 km vzdušnou čarou, což je poměrně hodně (obr. 21). Pro zkoumání fungování lesního komplexu však tento kout nabízí nesrovnatelně bohatší podklady než jiné, k Děčínu blíže položené oblasti. Tato krajina svou jedinečností přitahovala generace badatelů, kteří jí byli fascinováni. Zvláště velkým potenciálem je rozvinutý výzkum lesních řemesel, jejichž výskyt je pro zázemí Děčína typické. Proto myslím, že zkoumání vymezeného území se může stát podkladem pro obecnější formulaci představy o fungování krajiny tohoto typu.

Zásadní vliv na další vývoj má přírodní prostředí, jehož základní přehled je zpracován ve vlastní kapitole. Z geologického hlediska tudy prochází linie zlomových pásem. Mezi nejdůležitější patří lužická porucha a Chřibské (Doubické) zlomové pásmo (obr. 2) (*Glöckner 1995, 114*) a s tím může souviset rozvoj některých lesních řemesel (např. *Gelnar 2000, 63*). Sonda je umístěná tak, že přes svou malou rozlohu postihuje území prochnuté různorodostí. Prochází tudy hranice mezi NP České Švýcarsko a CHKO Lužické hory a mezi geomorfologickým podcelkem Jetřichovické stěny a celky Šluknovská pahorkatina a Lužické hory (*Glöckner 1995, 9-10*). Tím získáváme možnost zaměřit se podrobně na oblast setkání a prolínání různých typů krajiny, z nichž každá nabízela člověku své vlastní podmínky pro život (obr. 3). Myslím, že není náhodou, že v jádru Českého Švýcarska nevydržela žádná trvalá lidská sídla, zatímco jeho okraj je jimi přímo lemován. Přesto to však nebyl liduprázdný

prostor. Lidmi byl exploatován a protkán komunikacemi. Všemi těmito otázkami se podrobně zabývám v následujících kapitolách.

V severní části vymezené oblasti probíhala také důležitá církevně správní hranice oddělující žebnický a lipský děkanát, tedy míšeňskou a pražskou diecézi. Probíhala po říčce Žebnice a dále pokračovala východně od Brtníků na Vlčí horu. Brtnický kostel už patřil k míšeňskému biskupství (*Velímský – Pažourek 1995, 208*), kdežto farní kostely v Arnolticích, Růžové, v Srbské a České Kamenici a v Chříbské náležely do správy pražského biskupství (*Vaněk 2001, 34*).

3.2. Počátky osídlení ve středověku – kolonizace – „sídlení výstavba země“

Otázka vrcholně středověké kolonizace, pokud přijmeme tento pojem, dodnes budí smíšené pocity. O tomto problému již byla napsána spousta vědeckých prací, ale často to byly statě plné neseriózního přístupu. Ve starém bádání můžeme pozorovat neustálé střety mezi Němci a Čechy, což je ale vzhledem k tehdejší době pochopitelné. Dvě podivně vyčleněné masy mezi sebou sváděly nekonečný boj o to, kdo tu byl dříve a kdo má tím pádem na území nárok.

Zatímco čeští nacionalisté často bez důkazů tvrdili, že již před vrcholně středověkou „německou“ kolonizací na daném území šťastně, v míru a v harmonii žili staří Slované (např. *Šimák 1938*), na druhé straně můžeme sledovat také extrémní názory, že Germáni sídlili v námi sledované oblasti od pravěku až po novověk. Tuto skupinu názorů je možné nazvat jako antikolonizační, mezi regionálními badateli ji prosazoval například *E. Neder (1926)*, či jako pragermánskou tezi (*Seibt 1996, 63*). Zdá se, že máme velké štěstí, že naše generace už není do tohoto uvažování zatažena, ale přeci na každou generaci čekají i další takové pasti (*Vaněk 2003, 31-32*). Je třeba souhlasit s *J. Žemličkou*, že většina modelů ztroskotala na tom, „že etnická hranice nemá lineárně kontrastní, ale promíšený ráz“ (*2014, 64*).

Jak se k tomu staví badatelé dneška? Vyhráli Němci, anebo Slované „holubičí povahy“? Raný středověk je v oblasti Českého Švýcarska a okolí velkým tajemstvím. Nejbližše doložitelné husté osídlení se nachází v Děčínské kotlině, kde měl od konce 10. století fungovat přemyslovský hrad (*Zápotocký 1977, 548*). Osídlení v Českém Švýcarsku je pro toto období zatím nedoložené, jednalo se o součást pohraničního hvozdu protnutého komunikací spojující Čechy s Budyšínskem (*Gabriel – Vaněk 2006, 10*).

Vrtkavou oporu pro předkolonizační slovanské osídlení vytváří toponomastika. Doložená vrstva starých slovanských názvů, kterou později přijali i nově příchozí, byla považována za důkaz staršího slovanského osídlení (např. *Schwarz 1931*). Současné bádání však upozorňuje na to, že názvy se nevztahovaly na sídliště, ale jen na výrazné body v krajině a až novousedlíky byly vztahovány k sídlištím (např. *Lissek 2003, 47; Vaněk 2003, 32*).

S novým osídlením, které se mělo postupně šířit od 2. poloviny 13. století, se zcela změnila tvář krajiny. S podporou panovníka, šlechty i církve jsou zakládány vsi, města a hrady. Zájem o tuto oblast se odráží v písemných pramenech ve 40. letech 13. st. ve sporu českého krále a míšeňského biskupa. Ačkoli je území označované jako pusté, obě strany si dobře uvědomovaly cenu této krajiny (*Gabriel – Vaněk 2006, 11-12*).

Osídlení sem mělo pronikat ve třech proudech. Severní část Českého Švýcarska po řeku Křinici měli v rukou páni ze Steinu a od poloviny 14. století Berkové z Dubé. Již v polovině 15. století nacházíme na tomto území stabilní síť větších vesnic (Hinterhermsdorf, Mikulášovice, Brtníky), které lemovaly málo sídelně příhodné České Švýcarsko (obr. 22).

Pokud se ale vrátíme zpět na konec 13. a počátek 14. století, při J hranici dominia u řeky Křinice pozorujeme koncentraci bezejmenných chabě opevněných sídel (*Gabriel – Vaněk 2006, 14-16*). Dříve byly bez žádných pochyb pokládány za hrady, což se odrazilo v tradičních, i když ne původních jménech – Brtnický, Vlčí a Chřibský Hrádek (*Gabriel 1986, 13-16*). Na základě nových studií se od tohoto názoru ustoupilo. Podle keramických nálezů měla všechna tři sídla zaniknout počátkem 14. století. Mohl to způsobit vpád Žitavských roku 1339, kdy byl poničen hrad Tolštejn, který už ale majitelé z rodu Vartenberků neobnovili. Předpokládá se, že se z této oblasti stáhli a tím nastal úpadek (*Gabriel 1986, 25-26*). Proti tomu vystupuje *T. Velímský*, který klade zánik poloh do nestabilní doby těsně po smrti Václava III. (2006, 65). Další příčinou mohlo být i to, že český král získal roku 1319 zpět Budyšínsko a tím se snížil význam Křinice jako hraničního bodu (*Gabriel – Vaněk 2006, 62*).

Od děčínské kotliny si do neosídlené krajiny klestili cestu Markvartici, kteří si postupně budovali nové opěrné body. Kolem poloviny 13. století se výchozím bodem pro jejich kolonizaci stal hrad Šarfenštejn. Na příkladu Markvarticů je možné pozorovat další postup osídlení přes Českokamenicko (*Gabriel – Stará 1995, 60*). Roku 1281 se již hovoří o Habarticích a na přelomu 13. a 14. století rod zakládá hrad Fredewald. Sídelní struktura byla brzy obohacena také o města. Nejdříve vznikl poblíž Šarfenštejna Benešov nad Ploučnicí a později Česká Kamenice při Fredewaldu. Obě místa se dostávají do písemných pramenů až ve 14. století, ale vznikla již ve 13. století. Přesná data samozřejmě neznáme, jedná se spíše o dohady, ale Benešov je bezpochyby starší než Česká Kamenice. Osídlení dále zasáhlo až do

jižní části Českého Švýcarska na pravém břehu Labe severně od Děčína po řeku Kamenici a kolem Chřibské (*Chlebníček 1966, 50-57*).

Na konci 14. století již považujeme sídelní strukturu za stabilizovanou, i když písemné prameny některé části této oblasti často osvětlují až v polovině 15. století. Mapa vesnic té doby se ve velkém procentu shoduje s dnešní situací (*Gabriel – Vaněk 2006, 63*).

Hlavní sídelní území se důmyslně vyhýbá divoké oblasti dnešního Českého Švýcarska. Z jihu se na přelomu 14. a 15. století do skalnaté krajiny odvážily proniknout dva hrady, Falkenštejn nad Jetřichovicemi a Šaunštejn nad Vysokou Lípou. Zprvu zde měly zajišťovat severní hranici šarfenštejnského panství (*Gabriel 1986, 13-16*).

Třetí proud kolonizace pramenil z Žitavska, které tou dobou ovládali Ronovci. Výchozím bodem pro ně byl hrad Schönbuch. Po roce 1319 se odtud, v osobě Jindřicha z Lipé, Ronovci stahují a na několik let se zde usídlují Vartenberkové na hradě Tolštejn (*Gabriel – Vaněk 2006, 16-17*).

Na základě tohoto krátkého výčtu je nasnadě, že středověká kolonizace nebyla tak jednoduchým procesem, aby se dalo říci, že byla německá nebo česká. Podle předložené zjednodušené verze se osídlení šířilo ze tří oblastí. Skutečnost však musela být daleko napínavější.

3.3. Komunikace

Stav výzkumu cest napravo od Labe je diametrálně odlišný od situace na levém břehu. Směrodatných studií je zatím poskrovnu a zásadní nepoměr je cítit hlavně na území Čech. Neutěšený stav bádání se mi v diplomové práci nepodaří zvrátit. Tato problematika si totiž zaslouží tolik pozornosti, že by poznatky získané podrobnějším studiem vydaly na několik vlastních závěrečných prací. Zdařilým příkladem je diplomová práce *B. Nesvadbové*, která se úzce zaměřila na výzkum středověké komunikační sítě v oblasti mezi Děčínem, Českou Kamenicí, Chřibskou, Krásnou Lípou a Brtníky. Velkým přínosem je hlavně její terénní výzkum (*1998*).

Za nejvýznamnější raně středověké dálkové spojení mezi Čechami a Horní Lužicí napravo od Labe byla dlouho považovaná Žitavská cesta. Na území Čech se jí soustavněji věnoval pozornost *I. Vávra (1974)*. V německém bádání je nazývána Neiße – Talrandstraße a při přechodu hranic využívala Lückendorfer Pass. Tato významná raně středověká komunikace vycházela ze Zhořelce na Žitavu a dále přes Jablonné v Podještědí na Českou

Lípu. Nachází se tedy východně od námi sledované oblasti (Aurig 1989, 95-96; Aurig 1992; Aurig 1995; Aurig – Herzog 1993, 393).

Další důležitá trasa už od raného středověku spojovala Čechy s Budyšínem. V Hornolužické hraniční listině z roku 1241 je zmiňována jako „*antiqua semita*“ a krajina Českého Švýcarska je zde prezentovaná jako pustá (Gabriel – Vaněk 2006, 11-12). Ve vrcholném středověku byl její hlavní směr z námi sledované oblasti odkloněn ze Šluknova na Rumburk, Jiřetín pod Jedlovou a Tolštejn. Touto trasou se nověji zabýval A. Gerth, i když spíše populárně naučnou formou (Gerth 2008).

Pro období raného středověku se uvažuje, že hlavní větev cesty vedla přes České Švýcarsko a přesněji i naši krajinnou sondu. Pohled na věc doplnily nenápadné nálezy z okolí soutoku Brtnického potoka a Křinice, které byly učiněny v polovině 90. let minulého století. Pod dvěma převisy byly nalezeny koncentrace keramiky datované T. Velímským do konce 8. až 10. století. Na ostrožně nad soutokem bylo prozkoumáno několik mělkých objektů se shodně datovanými keramickými střepy. To vzbudilo nový zájem o studium komunikací v oblasti (Velímský 2006, 59-62). Ve středohradištním období bylo totiž toto území součástí pomezního hvozdu a podle dosavadního stavu bádání se nejbližší archeologicky doložená lidská sídla nacházela 20-30 km daleko. Nálezy v povodí Brtnického potoka však v žádném případě nedokazují, že by zde lidé sídlili nastálo. Spíše ukazují na jejich občasnou přítomnost (Velímský 1996, 15-16).

Nejsnazší je dát nálezy do souvislosti s probíhající komunikací. Převisy mohly sloužit jako útulky před nepříznivým počasím a ostrožna jako strážné místo či útočiště pro cestující, kteří se prodírali lesy mezi skálami. Tomu by odpovídal i fakt, že se poloha nachází zhruba v polovině cesty přes neosídlené území. Spojení s exploatací nerostných surovin vyvrací fakt, že tento typ činnosti je prozatím doložen jen pro vrcholný středověk (Velímský – Pažourek 1995, 207).

Již od raného středověku mohl jako důležitý dopravní uzel fungovat Šluknov. Tomu nasvědčuje starý nález depotu mincí (nezachované) dvou kruhů datovaných na přelom 10. a 11. století (Voss 1883, 486-487; nejnověji celkově zhodnotil Košnar 2010). Spadá do širšího kontextu depotů z Lužice se vztahem k Žitavské cestě (Bálint 1981). Pro vrcholný středověk je důležitým svědkem další, dosud nepublikovaný, depot složený z 59 grošů českých a míšeňských ražeb a z unikátní honosně zdobené a kvalitně provedené spony ze zlaceného stříbra datovaný do 20. – 30. let 15. století (obr. 23) (KAT 11).

Ze Šluknova vedla trasa přes Kunratice k Brtnickému potoku a dále do Brtníků. Nedaleko odtud byl na přelomu tisíciletí nalezen vrcholně středověký meč a sekyra, což rovněž může

souviset s probíhající cestou (obr. 23) (KAT 2). Další průběh je dobře patrný na Oederově mapě a na základě úvozů v krajině samotné. Oederova mapa zachycuje bohužel jen Šluknovsko až po Křinici, neboť toto území vlastnil saský kurfiřt (*Torke 2004*, 93; *Öder-Zimmermann: Gegend von Bautzen bis Kirnitzschtal 1:53 333, 1614-1634, Sektion XIX*).

Dále cesta pokračovala k pozdějšímu zámku Šternberk a po skalním hřebeni až k údolí Křinice, kde se rozdělila do dvou směrů. Západní větev ústila nedaleko od zmiňované ostrožny, odkud pocházely středohradištní střepy. Obě větve mezi sebou uzavíraly Brtnický hrádek (*Velímský 2006*, 62-63).

Pro rekonstrukci komunikační sítě je vhodné saské mapové dílo *Militärkarte von Sachsen und Böhmen 1778* (měřítko 1:35 000)⁷, které vykresluje uspokojivým způsobem množství cest. Opět jsem si vědoma toho, že mezi situací ve středověku a ve druhé polovině 18. století není možné klást rovnítko. Navíc je třeba počítat s množstvím chyb, například umístění Spravedlnosti či zcela chybné vyznačení sídel Horní a Dolní Karlštejn (*Velímský 2006*, 66; *Sobotka 2015*). Je-li ale mým cílem odhalení fungování lesního komplexu, automaticky se musím alespoň pokusit narýsovat základní komunikační schéma.

Také беру v potaz to, že v takto geomorfologicky složité krajině nelze dost dobře rozkrýt tajemství cestiček a pěšinek. Proto se věnuji jen hlavním směrům. Stále je třeba mít na mysli, kolik světla do problematiky raně středověkých komunikací vnesl nález několika drobných fragmentů keramiky. Nemusel však být poslední. Každý vývrat, který vyvleče na světlo světa další střepy, může být opět novým impulsem ke zkoumání komunikační sítě.

Od Křinice pokračovala cesta jihovýchodním směrem na Doubici. Komunikace byla známá pod názvem Stará doubická cesta a protínala les, který byl ještě v 15. století nazýván „*silva Taubnicz*“ (AČ 37/2, s. 1528). Z Doubice cesta pokračovala východně kolem Spravedlnosti, kde je doložena svazky úvozů, až do Chřibské. Ta hrála v komunikačním schématu velmi významnou roli a zajišťovala spojení na Budyšín, Zhořelec, Rumburk, Žitavu a Krásnou Lípou) (*Velímský 2006*, 65-66). Další významnější cesta vedla z Brtníků do Vlčí hory, Sněžné a opět až do Doubice (*Wiechel 1901*, 7).

Brtníky byly spojeny komunikací také s Rumburkem. Při staré rumburské cestě zůstal její pískovcový svědek (smírčí kříž) pocházející z doby kolem poloviny 17. století (*Steinová 1994*, 23). Vrcholně středověkou cestu může částečně indikovat také depot 21 mincí nalezený v Horním Jindřichově v Rumburku. Předběžně jsou mince datované do 60. let 15. století.

⁷ Mapu možno studovat na: <http://www.deutschefotothek.de/documents/obj/90011239>

Přesnější určení v tuto chvíli nemohu uvést, protože v době zpracovávání diplomové práce byly mince na expertíze (obr. 23) (KAT 4).

Západně od vymezené oblasti probíhala důležitá cesta nazývaná Bömische StraÙe (Česká silnice), která byla poprvé výslovně zmíněná až koncem 15. století (*Gabriel – Vaněk 2006*, 12). Vycházela z České Kamenice na Jetřichovice a dále na Mikulášovice či Sebnitz. Podrobně jsou cesty v okolí Hinterhermsdorfu, Saupsdordu a Mikulášovic zaznamenané na MLB (MLB F 363, 364). Rovněž je zde uváděná špatně schůdná a zřídka užívaná cesta směřující z Neudorfu ke Křinici a dále až do Doubice (*Torke 2007b*, 52).

Detektorové nálezy obsažené v příloženém katalogu se svou polohou váží ještě na další cesty. Středověká sekera z okolí Staré Olešky (KAT 10) může, ale nemusí, souviset s komunikací z Děčína na Srbskou Kamenici, kterou v terénu zkoumala B. Nesvadbová. To samé lze říci o sekeře z Pustého zámku u České Kamenice (KAT 3) a o železné ostruže z polohy mezi Lískou a Křížovým Bukem (KAT 5), kudy procházela komunikace z Pustého zámku do Chřské (obr. 23) (*Nesvadbová 1998*, 55-59).

Další jasné doklady cest pro středověké období bohužel chybí. Jasné ale je, že celá oblast musela být protkána pěšinami a cestami lokálního významu, které sloužily v první řadě řemeslníkům provozujícím své živnosti v hloubi lesa.

3.4. Výrobní aktivity a těžba surovin

Vystihnout roli sklářství v procesu osidlování je o to těžší, protože nedisponujeme skoro žádnými písemnými prameny pro sklářství počátku vrcholného středověku v severních Čechách. Literatura zná pouze dva případy, které se ve skutečnosti vztahují až k novověku. V prvním případě je to sklárna v Doubickém lese („*in silva Taubnitz*“) doložená k roku 1457 a 1460, ve druhém jde o sklárnu v Horní Chřbské, která je poprvé zmiňována v letech 1504 a 1514 (*Gelnar 2000*, 103).

Na straně druhé stojí hmotné prameny získané archeologickými výzkumy sklářských hutí. Ty proběhly zatím celkem čtyři, z nichž však do mnou sledovaného území spadají jen 2. Sklárna ve Vlčí Hoře byla archeologicky zkoumána mezi lety 1984-1987 a na základě toho byla datována někdy k roku 1300. Druhá výrobní jednotka v Kyjově II u obce Doubice byla datována na přelom 14. a 15. století (*Černá 2003*, 38-39; *2004*, 22-24, 36).

Mezi těmito póly se naskýtají další možnosti, se kterými je skutečně těžká práce (toponomastika, povrchové sběry, získávání informace ze starší literatury). Při samotném

plánování archeologického výzkumu na konkrétní lokalitě již dnes není pochyb o velkém přínosu geofyzikálních měření (*Křivánek 1995*). Zajímavých výsledků je možné dosáhnout při chemické analýze složení surovin použitých k výrobě skla. Například v Mostě v č.p. 226 tak bylo možné na základě chemických a morfologicko-typologických rozborů doložit, že většina skla z parcely je domácího původu a s největší pravděpodobností pochází z krušnohorských hutí. Sklo však mohlo pocházet i ze vzdálenějších skláren z Českého Švýcarska (*Klápště 2012*, 110). Řada poznatků byla získána při experimentálních tavebách na počátku 90. let 20. století. Hlavní sledované otázky se soustředily na nemovité výrobní objekty a movité předměty a dále na vlastní proces výroby skla (*Černá 1999*, 172).

Studie napsané na toto téma povětšinou pochází od E. Černé a M. Gelnara. Každý z nich zaujímá vlastní pohled na věc. Zatímco E. Černá je v oblasti Českého Švýcarska a Lužických hor ochotná uvažovat o 12 doložených sklárnách (2003; 38, 2004), M. Gelnar jich na stejném území nalézá hned 30 (*Gelnar 1999*). Pravda bude, jako vždy, někde uprostřed. Dobré je nepřehlédnout žádné informace, ale rovněž také nevydávat každou kumulaci skleněných natavenin za jasně doloženou sklárnu.

Sklářské hutě se naší krajinou začaly prokousávat kolem poloviny 13. století. Odkud skláři přišli, nevíme, zřejmě byli německého původu. Jejich příchod byl možná podmíněn podnikavostí místní šlechty (*Černá – Frýda 2010*, 336). V této spojitosti se nejvíce uvažuje o Ronovcích, kteří tak měli od 2. poloviny 13. století připravovat hustě zalesněné oblasti na vesnickou kolonizaci (*Gelnar 2000*, 107).

Sklárny a jejich postup tedy nelze ztotožňovat s rozšiřováním lidských sídel. Obě tyto kategorie měly zcela jiné požadavky a potřeby a řídily se jinými pravidly při výběru prostoru. Pro sklářskou výrobu byl nejdůležitější neomezený přístup ke dřevu. To používali jednak do tavících pecí jako topivo, jednak pro výrobu popela (později potaše), který přidávali do sklářského kmene. Dále do sklářského kmene potřebovali dodávat písek, splňující určitá kritéria. Ten z Labských pískovců se prý nehodil, a proto byl používán nadrcený křemenec, jehož výchozy se nacházeli v tzv. lužické poruše. Tuto teorii rozvinul M. Gelnar, který dokázal, že rozložení středověkých skláren, o kterých víme, do velké míry kopíruje geologický zlom (obr. 24) (*Gelnar 1996*, 35-41).

Další důležitý postřeh, který narušuje romantickou představu sklářů jako lesních mužů bez kontaktu s civilizací, zdůraznila E. Černá. Huť byla tvořena velkým množstvím lidí různých odborností od specialistů na výrobu sklářského kmene, přes topiče, až po osoby zajišťující odbyt výrobků (*Černá – Frýda 2010*, 336).

Spotřeba dřeva musela být značná. Pro sklárnu v Horní Chřibské se v raném novověku odhaduje velikost revíru kolem 1500 ha, což bylo skutečně mnoho (*Chmelík 2001*, 91). S tím, jak sklárna pohlcovala velké plochy lesů, se musela stále přibližovat svému zdroji. Tomu odpovídá představa, že existovala mateřská huť vybavená vším potřebným, která vysílala blíže k lesu dceřiné buňky, které mohly plnit jen některé specifické úkoly (*Černá 2003*, 42). Tento fenomén je možné nejlépe ilustrovat na situaci kolem hory Jedlová (obr. 24). M. Gelnar zde na základě různých typů pramenů detekoval celkem 13 poloh, které ztotožnil se sklářskými hutěmi. Mělo se jednat jen o krátkodobě využívané sklářské hutní areály, kde dočasně sídlily i komunity sklářů. Po vytěžení dřeva, což se odhaduje na dobu kolem 13 let, bylo zapotřebí huť přestěhovat blíže k surovině. Takto by mohli skláři kolem Jedlové hory kroužit několik desítek let. Z poloh pochází keramické zlomky datované M. Gelnarem od konce 13. až do poloviny 15. století, ale stav výzkumu nedovoluje přesně sledovat jednotlivé pohyby (*Gelnar 2012*). Dále M. Gelnar uvažuje, že bylo pro tyto polohy používáno toponymum *Glasendorf*, které je ve zdejší krajině několikrát doloženo (*Gelnar – Plekanec – Štika 2000*). Hutě mohly být mobilní, krátkodobé a jejich sídla byla, kvůli velké spotřebě surovin, rozptýlená po krajině (*Lissek 2003*, 53). Tento vývoj byl však dlouhodobě neudržitelný a v 16. století se již setkáváme s jiným způsobem hospodaření. Sklářny se přestaly stěhovat za dřevem, které jim bylo nově prodáváno a dováženo již natěžené. Dřevo bylo totiž třeba rozdělit i mezi další výrobní odvětví (*Kirsche 2014*, 28).

Činnost sklářských hutí mohla vytěžením lesa otevírat krajinu i pro rozšiřování vesnického osídlení. Tímto způsobem je rekonstruován vznik Doubice (*Chmelík 1999*, 24). Někdy se uvažuje, že na sebe tyto dva jevy přímo navazovaly, s čímž jsou někdy spojované riskantní exkurze do toponomastiky (*Gelnar 1996*, 45-46).

Důležitost vazby skláren, stejně jako i dalších výrobních aktivit v lesích, na komunikace byla názorně vyložena pro oblast východního Krušnohoří. Zde se také podařilo vymezit celkem 6 samostatných výrobních okruhů, které jsou pevně svázané s důležitými dálkovými komunikacemi a s výskytem potřebných surovin (naleziště vápenců, výchozy křemenců, časté jsou koncentrace důlní a hutnické činnosti). Cesty zajišťovaly napojení na obchod a tím i odbyt výrobků a na oplátku přinášely potřebné komodity ze zemědělského zázemí (*Černá 1998*, 104-108). V oblasti Českého Švýcarska je však situace jiná. Jednak kvůli velmi specifické geomorfologii a také kvůli méně soustředěnému zájmu badatelů. Nejnověji se problematice podrobně věnoval P. Lissek (obr. 25) (*Lissek 2003*, 54).

Po zhruba 35 letech intenzivního výzkumu skláren byla formulována důležitá myšlenka, že totiž archeologie dokáže odpovídat na historické otázky týkající se sklářství ve středověku.

Je schopná vyprávět o tom, jak vypadaly sklárny, její jednotlivá produkční i neprodukční zařízení a jak byly vybavené, co a z jakých surovin vyráběly. Také může nastínit představu organizace sklářské práce, a jak vypadal běžný den sklářů. To všechno jsou nesmírně cenné údaje, ovšem je potřeba říct, že mnohem vydatnějším zdrojem informací, než sklárny v Českém Švýcarsku, jsou výzkumy skláren v Krušnohoří (*Černá 2014, 22-23*).

Nejdynamičtěji pokročil v několika posledních letech výzkum zaměřený na výrobu dehtu a získávání smoly. Smola byla jímána z nařezaných kmenů stromů a poté následovalo její tepelné zpracování, kdy musela projít varem (*Belisová 2004, 96-98*). Dehet se získával suchou destilací, která probíhala v různých typech objektů. Nejstarší byly dehtářské jámy, ale na našem území byly po celý vrcholný středověk i novověk užívané převážně dvouplášťové dehtářské pece. S výrobou dehtu v tomto typu pecí souvisela i výroba dřevěného uhlí, které vznikalo v její vnitřní části (*Woitsch 2012, 85-88*). Uhlířství zde muselo ve středověku patřit k hlavním výrobním aktivitám, ale nikdo se mu zatím systematicky nevěnoval.

Pro srovnání jsou k dispozici zajímavé poznatky ze Saska. Pro 11. a 12. století je zde v kontextu slovanského osídlení doložen další způsob zpracovávání smoly. Ta byla k varu přiváděná ve zvláštních nádobách s jedním či více otvory v těle. Ve 13. století se však začínaly objevovat dehtářské pece, které v krátké době zcela převážily (*Oettel 1987, 284-290; Oettel 1989, 235-245*). V Českém Švýcarsku a v Čechách obecně zatím takto jasné formulace chybí.

Pozornost přitahuje poloha Medvědice (Bervinkl) na k. ú. Doubice, kde sice nebyly nalezeny pozůstatky dehtářské pece, ale pochází odtud fragmenty silnostěnné zásobnice zdobené podélnými záseky a potřísněné dehtovou hmotou. Jistě nelze zásobnici bezhlavě spojovat se saskými nálezy, ale samotná absence pece vyvolává další otázky. Je také možné, že zde pec nikdy nestála a dehet byl produkován nějakým jiným způsobem, například v dehtářské jámě (*Lissek, 2002, 28-29*).

Pro základní chronologickou představu o působení dehtářů ve středověku na území Českého Švýcarska má zásadní význam práce P. Lisska. Počátky výroby dehtu spadají na základě dosavadních výsledků do 2. poloviny 13. století. To bylo definováno ve shodě s nálezy na Medvědici. Dehtářské pece jsou spolehlivě doloženy až do 15. století. Tím vzniká nejméně stoletá mezera vyplněná velikým otazníkem. Je možné, že tou dobou byly užívané dehtářské jámy (*Lissek 2003, 88-91*). Stejně tak je ale pravděpodobné, že takto podivný obraz je pokroucen pouze díky stavu výzkumu.

Velký informační potenciál byl připisován dehtářskému pracovišti nedaleko Tokáně. Donedávna neexistovaly pochybnosti o tom, že se poblíž nachází poloha zaniklé středověké

vsí Purkartice (Burghartsdorf), která podle keramických nálezů existovala zřejmě od 2. poloviny 13. do 15. století (*Lissek 2002*, 30-32). Pohled na situaci změnil R. Klos, který upozornil na to, že ves Burghartsdorf, vyskytující se v písemných pramenech, se ve skutečnosti nachází na Žitavsku. Zpochybnil tedy, že se zde vyskytovala ves označovaná tímto názvem. Zároveň ale připustil, že zde existovala jakási osada Budersdorf složená z několika uhlířských a dehtářských příbytků, jejíž obyvatelé pracovali v okolí (*Klos 2006*, 69-71).

Základní otázkou bylo, zda byl mezi vsí či osadou a dehtářskou pecí nějaký chronologický vztah. Pokud by se to potvrdilo, mohlo by se jednat o nejstarší či jeden z nejstarších dokladů dehtářské pece v Čechách (*Lissek 2003*, 88-90). Tuto hypotézu prověřil archeologický výzkum dehtářské pece, který proběhl v roce 2005. Získané keramické zlomky pocházely z přelomu 14. a 15. století, takže s osídlenou polohou fungovala současně a skutečně spolu mohly souviset (*Belisová 2014*, 368).

I pro dehtáře byly, vedle přístupu ke dřevu a vodě, nepostradatelné komunikace. Polohy reliktních dehtáren samy zároveň napovídají, kudy cesty musely vést (obr. 26). Potvrzují to také výrazné kumulace pecí okolo Tokáně a Táborského dolu, kde fungovala jako hlavní komunikace Česká silnice, na níž se napojovaly další méně významné (*Lissek 2005*, 73-74).

Druhým důležitým prvkem je vedle výrobních aktivit těžba surovin. Obě tyto položky byly na sobě navzájem závislé a jedna bez druhé se neobešla. Stav výzkumu je však neutěšený a počet otazníků výrazně převažuje nad odpověďmi.

Situaci komplikují složité a různorodé přírodní podmínky ve vymezené oblasti. Každý typ krajiny má vlastní potenciál. Na to upozornil již P. Lissek. V oblasti Labských pískovců bývají relikty těžby svázané hlavně s výskytem limonického pískovce, neboli železivce, ze kterého bylo získáváno železo. Lužický žulový masiv, zasahující do oblasti ze severu, nabízel žilná zrudnění diabasů. Nejzajímavější však byla opět oblast Lužického zlomu, což také dokazuje největší koncentrace hornických děl (obr. 25). Důvodem byly na povrch vyvlečené kry jurských vápenců a jejich žilné zrudnění. Vedle vápence se zde vyskytují žíly mědi, olova, cínu a dalších prvků (*Lissek 2002*, 58-60). Hlavní koncentrace vyvlečených jurských vápenců lokalizoval M. Veselý do okolí Doubice, Kyjova, Brtníků a do údolí Bílého potoka (*Veselý 2008*, 74).

I přes tuto rámcovou představu je často obtížné, ne-li nemožné, určit, co se na které lokalitě těžilo. Poradit mohou samotné relikty. Vápenec byl zpravidla těžen v lomech, a nebo přípovrchovou těžbou pomocí šachtic trychtýřovitého profilu (obr. 27). Hlubinná těžba v podobě šachet a štol ukazuje spíše na těžbu mědi či stříbra (*Lissek 2008f*, 124). Těžbu železa

je možné přiblížit na základě průzkumu tzv. Železných jam u Kyjova. Jednak bylo možné vápenec dobývat povrchovým lomovým způsobem, jednak mělkými šachticemi i štolami. Mezi základní nástroje patřily motyky, lopaty, palice s klíny a hornické špičáky. Široce užívaná byla také želízka, z nichž dvě byla nalezena na výše zmíněné lokalitě (*Veselý – Plekanec 2004*, 65).

Ještě palčivějším problémem je datace těžby. Pro novověk existuje jasnější představa. Dostupné písemné prameny podrobně zpracovala N. Belisová. K roku 1640 se vztahuje první písemná zmínka o fungování vápenky v Doubici a v roce 1669 je poprvé uveden údaj o vápenné peci (*Belisová 2008*, 39-41). Počátek fungování vápenky však z předkládaných písemných pramenů nevyplývá.

Datace lokalit do středověku se opírá převážně o spekulace. Jasně a přesvědčivé doklady chybí. Jako jediné vodítko zde může posloužit prostorový kontext. U zaniklé osídlené polohy Budersdorf byly detekovány jámy s nepravidelnými kruhovými obvaly. P. Lissek je interpretoval jako pozůstatky po činnosti prospektorů nebo jako málo objemnou těžbu železivce. Chybí však důkaz, že tyto objekty fungovaly současně s Budersdorfem (*Lissek 2002*, 30, 58).

Stejná je situace u Kyjovského hrádku, který je v této souvislosti asi nejčastěji skloňován. Během archeologického výzkumu F. Gabriela byly v roce 1983 prozkoumány reliktů pece, ve které se nacházelo množství přepáleného vápna a žárem přetavené kameny. Jako možnou interpretaci F. Gabriel navrhl, že se mohlo jednat o vápennou pec (*Gabriel 1986*, 17). Zároveň se však ozývají i kritické hlasy, ale teorii již není možno nijak ověřit (*Belisová 2008*, 31). Z lokality také pochází, vedle dalších kovových nálezů, špičák a pět klínků. V tomto typu krajiny to však nelze považovat za doklad hornictví (*Gabriel – Vaněk 2006*, 43). V souvislosti s tím se nabízí postavit již zmiňovanou lokalitu Železné jámy nacházející se asi 600 m západně od Kyjova ve svahu pravého břehu Křinice. Stále však chybí jakákoliv datace (*Veselý – Plekanec 2004*, 66).

V této souvislosti vyvstává otázka funkce tzv. skalních hrádků. Dříve zastávané teorie o funkci Kyjovského, Vlčího, Chříbského a Brtnického hrádku přestaly být badateli opakovány. Již se s nimi nepočítá jako s výpadními bránami do Lužice, ani jako s manským systémem Berků z Dubé či Jindřicha z Lipé (*Klos – Němeček*, 10-22; *Gabriel 1995*, 58). Opuštěná je i představa o tom, že tento „systém hradů“ s dalšími na německé straně měl působit jako nárazníková a obranná zóna mezi Čechami a Saskem. Dále se však operuje s jejich vztahem ke komunikacím (*Neugebauer 1992*, 10-11). V poslední době je nejvíce přijímaná představa, že výše jmenované polohy fungovaly ve skutečnosti jako sídla speciálních dělníků či

prospektorů, kteří působili v lesích kolem nich. Tato teorie se z velké části opírá o situaci na lokalitě u Kyjova a jejím okolí a rozvíjí myšlenku, že zde mohli sídlit horníci, skláři či dřevaři. Nejednalo by se tedy ani o hrady, ani o vsi, ale o odlišný a specifický typ sídla (*Gabriel – Kursová 2012a*, 246-249). Jasnější závěr však zatím chybí a prostor pro další úvahy je široce otevřen.

Situaci v Českém Švýcarsku se nápadně podobá ta v okolí říčky Sebnitz u Ulbersdorfu. Zde se na pouhých 4 km² vyskytuje 6 poloh interpretovaných jako hrady. Zavádějící je vysvětlení, že strážní hrádky sloužily v průběhu kolonizace jako sídla drobných vazalů, kteří neměli dostatek prostředků, aby si vystavěli něco výstavnějšího (*Maaz 2008*, 93-95). Mnohem důvěryhodnější se zdá, že i zde mohlo jít o lokality spojené s lesními výrobními aktivitami či s těžbou.

V českém i německém prostředí je shodně užívaný pojem „hrad ostrožného typu“ (Spornburg) (vymezili *Gabriel – Smetana 1981*, 39). Časem však ztratil na významu a dnes je součástí dějin bádání. Při novějších výzkumech a ohledáních 4 českošvýcarských „hrádků“ vyplynulo, že zde nebyly uplatněny žádné fortifikační prvky a tím se vymezený pojem stal prázdným (*Gabriel 2004*, 34-37). Podobný scénář je možné předpokládat i u lokalit v Saském Švýcarsku. Tyto lokality jsou však svým výskytem výjimečné a zdá se, že se váží na určitý typ krajiny (pískovcové podloží). I to nás však může nechat klidnými, protože jednotlivé lokality mohou reprezentovat jiný typ sídla, který se v krajině s odlišným charakterem nemusel dochovat, anebo se tam ani nevyskytoval (*Gabriel 1995*, 56).

Velkým nešvarem, který badatelům akorát motá hlavu, je směšování těchto drobných poloh se skutečnými hrady, k nimž existují písemné prameny, ze kterých jejich status jasně vyplývá (např. *Neugebauer 1992*, 12). Sít hradů se tak výrazně ztenčí, ale o to více může vzdáleně odpovídat realitě. Velkým pomocníkem se přitom může stát po obou stranách hranice terénní průzkum, který by mohl zbavit velkou část lokalit mýtické nálepky „hrad“.

Společným jmenovatelem u většiny vzpomínaných výrobních aktivit je bezpodmínečný přísun dřeva. Jeho těžba a zpracování musely být v tomto koutě na denním pořádku, ale neexistuje pro ni příliš mnoho přímých opor. Jednou z mála možností jsou informace obsažené v písemných pramenech. Samostatně o nich pojednal V. Vaněk, který upozornil na soubory listin z 15. století vztahujících se k hraničním sporům. Zároveň se zde vyskytly zmínky o lovu, což byla další významná aktivita, vyhrazená však pouze nejvyšší vrstvě. Těžba v hloubi Českého Švýcarska je tedy písemně doložena až v 15. století, ale zcela jistě probíhala již předtím (*Vaněk 2007*, 42-44).

Pro transport dřeva bylo nejsnazší využívat vodní toky. Čilé plavení českého dřeva dokládá celní sazebník z Pirny z roku 1325 (CIM II, č. 132, 212-219), přičemž o roli samotného Labe jsem pojednala již v předchozích kapitolách. Již ve středověku a zcela jistě od raného novověku byly k plavení kromě Křinice a Kamenice užívané i mnohem méně vydatné toky, jako je Doubický potok, Suchá Kamenice či Suchá Bělá.

Menší vodoteče byly splavné jen po část roku, nejčastěji se hovoří o jaru a podzimu. Těmito cestami mohla být splavována jen krátká polena. Dlouhá bylo třeba dopravit po pozemních komunikacích (*Belisová 2014*, 258-267). S množstvím vody byly ale stále problémy a tak byly na Bílém, Brtnickém, Vlčím a Dlouhodolském potoce zřízeny nadržovací plavební rybníčky (*Stein 1983*, 10).

Koloběh zde vyřčených úvah o výrobních a těžebních aktivitách se uzavírá v myšlence, že nápadné polohy na pískovci (tzv. hrádky) mohly ve skutečnosti sloužit i dřevařům (*Gabriel – Kursová 2012b*, 427).

3.5. Tajemství krajiny pískovců

Ačkoliv České Švýcarsko nedosahuje žádných závratných nadmořských výšek, charakterem krajiny a tvrdými podmínkami odpovídá horskému prostředí. Půda je zde pro zemědělství zcela nevhodná, což podporovalo rozvoj neagrární výroby. Aby k tomu ale mohlo dojít, musel fungovat stabilní trh a provázání se zemědělským zázemím. V ideálním stavu se tak mohla část obyvatelstva věnovat jiným aktivitám, než právě zemědělství. Pokud to bylo jen trochu možné, lidé se snažili i v málo úrodných oblastech pěstovat subsistenční pojistku.

Celý tento složitý mechanismus byl dost citlivý. Trh mohl být nestabilní, třeba i zcela zkolaboval, nebo byl nedostatek obilí, ať již z důvodu neúrody, či příliš velké poptávky. To vše mohlo neagrárním horským prostředím natolik zatřást, že se lidé mohli na nějaký čas stáhnout zpět ke zdrojům (*Klír 2010*, 375-38; *Černá – Klír 2014*, 105-109).

Bylo by příliš snadné spojit to přímočaře s náhlým opuštěním tzv. hrádků nebo osídlenou polohou u Tokáně. Chybí však písemné prameny, které by mohly povědět více. Co když sledovaný zánik neznamena vůbec nic? Ani jedno z těchto sídel nepůsobí jako stabilní. Mohlo se prostě jen přesunout jinam a my o tom nevíme, jednoduše mohlo ztratit svou funkci. Na takovém podkladu nelze budovat velkou teorii o slabém trhu a vyčerpaném zemědělském zázemí, i když tomu tak mohlo v určitých fázích být.

Lidé se přesto už od středověku vydávali za ziskem do hlubokých lesů. Magnet, který je tam táhl, jasně pojmenoval P. Lissek. Přitahoval je levný a objemný přísun surovin, který by mohl být blíže lidským sídlům kvůli konkurenci problémem. Zároveň zde nehrozilo nebezpečí, že by byla lidská sídla výrobou přímo či nepřímo ohrožena (*Lissek 2002, 76*).

Člověk je ve snaze poznat dějiny této krajiny dost bezmocný. Čilý život, který v těchto lesích ve středověku určitě panoval, dokážeme rekonstruovat jen ve zlomečcích. Za každým zlomkem je ale možné sledovat náročné a záslužné terénní výzkumy, z nichž však nakonec přibude třeba jen tečka v mapě. Stále se nemohu zbavit pocitu, že kdyby se promítly do našich moderních map tečky všude, kde člověk něco páchal, tak by z mapy na první pohled nic nezbylo.

Díky zkoumání výrobních a těžebních aktivit v lesích je možné si uvědomit nekonečnou cenu každé části krajiny, ať vypadá jakkoli nedostupně. Na území Českého Švýcarska je ale pěkně vidět, že divoká krajina se umí do určité míry sama bránit proti zkrocení a o svých tajemstvích zarytě mlčí. Jediné, co může něco prozradit, jsou dosud ne zcela zahojené jizvy, které na její tváři zanechala a zanechává lidská činnost. Ani ve středověku, ani dnes se nejedná o liduprázdnou krajinu.

4. Mariánská louka – opět o krok dál?

4.1. Lokalita ve světle nejnovějších výzkumů (po r. 2000)

Zvýšený zájem o Mariánskou louku můžeme mezi medievisty pozorovat od 70. let 20. století. Zpočátku to byla doména spíše historiků. Archeologické prameny se totiž omezovaly jen na několik střepů, které zajistil v roce 1938 Ervín Pilz při stavbě polikliniky. M. Zápotocký je o několik desetiletí později zařadil do 2. a 3. třetiny 13. a do 14. století (*Zápotocký 1977, 524*).

Zprávy v písemných pramenech však působily rovněž velmi nejednoznačně. Při jejich interpretaci se rozvinuly různé teorie vysvětlující vznik a počátky města Děčína. Zmatek vyvolávaly hlavně dvě zmínky vztahující se k roku 1283. V první listině zrušil Rudolf Habsburský platnost zástav, které musel dát král Václav II. Otovi Braniborskému, aby ho propustil ze zajetí (ACRB I, č. 23, 35-39). Mezi zastavenými majetky byl vedle řady měst a hradů jmenován jen hrad Děčín, ale o městě nepadlo ani slovo. Hned za pět dní však byla vydaná další listina, ve které je uvedeno, že se Jan z Michalovic ve prospěch krále vzdává všech práv k městu Děčínu, která měl on i jeho předci (ACRB I, č. 24, 39-40). Na základě studia této listiny se formuloval dříve hojně zastávaný model, že vrcholně středověké město založili sami Markvartici a bylo tak již na počátku vysazeno jako poddanské (*Beránek 1983, 54-55*).

Stále více badatelů ale zastávalo názor o původně královském založení. Ještě před zásadními archeologickými objevy zhodnotil situaci velmi přesně M. Košťál. Po podrobné analýze písemných pramenů upozornil, že město založil Přemysl Otakar II. Jeho lokalizaci se ale dále nezabýval (*Košťál 1965, 78*). Zcela zásadně přispěl k otázce J. Smetana, který polohu králem vysazeného města umístil na Mariánskou louku (*Smetana 1985, 153-155*).

Nové informace, a tím i cenné obohacení pramenné základny, vnesly do bádání archeologické výzkumy, které zde probíhaly od roku 1984. Jejich výsledky, ale také podrobný rozbor písemných pramenů, přinesla publikace *T. Velímského (1991)*. Dobu existence města stanovil na základě chronologie keramiky do 3. čtvrtiny 13. století až do 3. čtvrtiny 14. století. Město tedy fungovalo zhruba sto let. Mezi ostatními „nezdařenými lokacemi“ působí takto dlouhé období trvání velmi anomálně (*Richter – Velímský 1993, 107*).

Město na Mariánské louce tedy vzniklo někdy před rokem 1283 (ACRB I, č. 24, 39-40) a spolu s hradem a okolím patřilo králi. Předpokládá se, že výrazný obrat nastal po smrti Václava III. Na úkor slábnoucí královské moci si na Děčínsku a Ústecku začali budovat rozsáhlé dominium Vartenberkové. To muselo mít značný vliv na fungování královského města, které si mohlo činit nároky na vedoucí roli v regionu. Rozrůstáním majetků rodu Vartenberků město ztrácelo to nejdůležitější, totiž své zázemí, bez kterého nemohlo existovat. K roku 1370 se dochovala konfirmační listina Karla IV., která potvrzuje Vartenberkům držení města Děčína, jež jim mělo náležet už od roku 1305. Bohužel neexistuje způsob, jak si tuto informaci ověřit. Vartenberkům velmi záleželo na novém vymezení právního postavení města, aby se z Děčína stalo jejich poddanské město. Jako rozumné řešení se v takovém případě jevilo přeložení města do jiné polohy (dnešní historické jádro). Tento proces však trval přibližně od 2. poloviny 14. až do počátku 15. století (*Slavičková – Cvrk – Velímský 1998*).

To potvrzuje konfirmace Zikmunda z Vartenberka z roku 1412 (CIM IV/1, č. 203, 307-309), kde se hovoří o měšťanech, kteří přišli do poddanského města z onoho opuštěného pro nebezpečí povodně, a dále popisuje, že měšťanům budou ponechána práva, kterými předtím disponovali.

První zmínka o „starém městě“ a zároveň o kostele Panny Marie se vztahuje k roku 1389. Kostel je lokalizován „*in antiqua civitate*“ (LE III, č. 432, 292-293), což dovoluje předpokládat, že tou dobou již existovalo i nové město. Naposledy je Mariánská louka nazývaná „starým městem“ v roce 1454. Od počátku 16. století je tento název kontinuálně používán pro ves na levém břehu Ploučnice, kde se původně nacházelo předměstí zaniklé městské lokace (*Velímský 1991a*, 42-43, 53).

To potvrzují i nejnovější poznatky ze Starého Města získané archeologickým výzkumem u domu č. p. 33. V první fázi vývoje předměstí královské lokace se zde paralelně rozvíjí výstavba městských parcel. Starší dřevohlinitou konstrukci nahradil patrový kamenný dům s bohatými kamenickými články a s vyšším sociálním prostředím souvisí i exkluzivnější nálezy spojené s měšťanským prostředím (duté sklo, drobná plastika, importovaná keramika) (*Lissek 2008e*).

Dnes již tedy není pochyb o tom, že primární příčinou zániku města nebyly povodně, ale spíše soubor problémů, z nichž nejpodstatnější mířily do ekonomické oblasti. Přesto je však nutné počítat s tím, že velké vody se Mariánské louce nevyhýbaly ani ve středověku. Například v její západní části byla odhalena náplavová vrstva, která vznikla v 1. polovině 14. století, tedy v době, kdy město ještě normálně fungovalo (*Slavičková – Cvrk – Velímský*

1998). Bylo by lákavé, i když ne zcela korektní, tento údaj spojit s nově objevenou povodňovou značkou na skále pod děčínským hradem, která představuje letopočet 1342 (Kotyza 2006, 41-42).

Základní údaje o formální podobě města jasně definoval už T. Velímský. Město mělo rozlohu 7 ha a obklopoval ho fortifikační systém složený z kamenné hradby a příkopu. Hradba byla přibližně 2 m široká a výška v době výzkumu dosahovala i 2,5 m. Tvořená byla pískovcovými kvádry zděnými vápennou maltou. Maximální odhalená šířka příkopu se blížila až k 8 m. Nejen k obraně měl přispívat vodní režim a jeho úpravy. Ze západu obtéká lokalitu Labe a z jihu Ploučnice, ze které byla na východě část vody svedená nově vytvořeným korytem vedoucím na severovýchod, kde dodnes protéká mezi Mariánskou loukou a děčínským zámekem. Na tomto rameni byl vybudován ještě rybník propojený drobnou vodotečí (kopírující východní hradbu města) s hlavním korytem Ploučnice. Tímto systémem byl zajištěn dostatek potřebné vody pro život i práci na lokalitě (Velímský 1991a, 36-37).

Spoustu nových poznatků a upřesnění přinesly výzkumy prováděné po roce 2000 (TAB. XXI). Pověšinou je vedl Mgr. P. Lisek z ÚAPPSZČ v Mostě, který mi k nim poskytl potřebné nálezové zprávy. Konkrétně se jednalo o záchranný archeologický výzkum při výstavbě teplovodu v roce 2002 (Lisek 2008a), při výstavbě víceúčelového hřiště v letech 2004-2005 (Lisek 2008b) a při obnově inženýrských sítí v roce 2005 (Lisek 2008c). Poté následoval ZAV během demolice bazénů na přelomu let 2007 a 2008 (Lisek 2008d), jemuž se podrobně věnuji v následující kapitole diplomové práce. K prostoru dnešní čtvrti Staré Město se vztahuje menší předstihový záchranný archeologický výzkum drenážního výkopu (Lisek 2008e).

Nové výzkumy v severní a střední části Mariánské louky zásadně přispěly k celkovému pochopení dění na lokalitě. Ve východní části lokality, kde ležela hlavní báze výzkumů T. Velímského, ani nebylo možné odhalit, jak složitým vývojem terén prošel v moderní době. Až při výzkumu zbytků kostela a pohřebiště v západní části lokality bylo upozorněno na to, že terén zde byl v důsledku výstavby koupaliště snižen asi o 1,5 m (Velímský 1991a, 44). Výzkumy při demolici bazénů doložily, že svažité terén ve střední části Mariánské louky byl postižen výraznou skrývkou nadložních vrstev, přičemž došlo ve velkém rozsahu k likvidaci kulturních vrstev (Lisek 2008d). Naopak v severní části lokality byly zaznamenány výrazné navážky mocné až 1,3 m, které naopak archeologické terény bezpečně chránily před narušením (Lisek 2008b). Vytěženou zeminou ze střední části tak byl srovnán terén v západní části areálu koupaliště a tím se ztratil i původní svažité terén povrchu ve střední části Mariánské louky.

Z výsledků nových výzkumů vyplývá také jeden otazník týkající se polohy náměstí. T. Velímský ho předběžně lokalizoval do střední části Mariánské louky. To však zatím nelze ověřit, protože zde žádný novější archeologický výzkum zatím neproběhl. Jasně je jen to, že v místech někdejších bazénů existovala středověká zástavba (*Lissek 2008d*).

Zajímavého doplnění se dočkalo komunikační schéma. Hlavní vstup do města byl rekonstruován v prostoru dnešního parkoviště u polikliniky. T. Velímský zde prozkoumal fragment hradební zdi a před ní příkop. Vně příkopu byla dále doložená štětovaná středověká silnice, která tudy měla po hrázi od severu podél východní strany Mariánské louky probíhat až k Ploučnici (*Velímský 1991a*, 37-38). Výzkum z roku 2002 potvrdil přítomnost hradby, která však byla doložena jen v negativu, a ověřena byla vnitřní hrana hradebního příkopu. Za příkopem byl v trase výkopu nalezen smírčí kříž z pískovce (výška 0,97 m; šíře ramene 0,72 m; síla 0,28 m). Ve střední části měl vytesaný nůž a v horní části je nepřiliš zřetelná rytina připomínající kuši (obr. 28). Nacházel se v podloží v hloubce 0,84 cm pod současným terénem (*Lissek 2008a*). Nic nebrání tomu spojit kříž už s obdobím středověku. Lákavě vypadá představa, jak stojí na rozcestí dvou cest, z nichž jedna míří do města a druhá k Ploučnici a dále.

S novými výzkumy přibýlo také více úseků prozkoumaných cest v rámci areálu města. Nejvíce poznatků bylo nashromážděno v roce 2005 při obnově inženýrských sítí. V prostoru parkoviště byl opět zdokumentován úsek dlážděné cesty ze skládaných čedičových valounů, která směřovala z východu na západ. Obdobné dláždění bylo ve výkopu nalezeno ještě na dvou místech. Zdá se, že se jedná o části jedné z hlavních ulic města, která směřovala ven z hradeb. Podle stratigrafie se usuzuje, že dláždění vzniklo už v rané fázi založení města. Nároky na úpravu veřejných prostranství byly vysoké již od počátku (*Lissek 2008c*).

Další úsek dlážděné komunikace z čedičových valounů pochází také ze severozápadní části Mariánské louky (*Lissek 2008b*) a ve střední části (sonda 5/07) byl zaznamenán fragment komunikace se štětovou úpravou povrchu čedičovými valounky (*Lissek 2008d*).

Starší výzkumy poskytly kupodivu málo dokladů o výrobních činnostech na parcelách. S přípravou potravy souvisely fragmenty kamenných mlýnků a do podloží zčásti zahloubená chlebová pec. Nálezy mnoha přeslenů jsou spojovány se spřádáním textilních vláken. Z nálezů obsažených v zásypech (zlomek kadlubu na odlévání bronzových hřebů, fragment tyglíku na tavení kovu, zlomek cihly se sklovitou taveninou) T. Velímský usuzoval, že poblíž mohl mít dílnu kovolitec či jiný dělník pracující s barevnými kovy (*Velímský 1991a*, 29-30).

Další dva doklady pochází ze severozápadní části Mariánské louky. V prvním případě se jedná o pozůstatky samostatně stojící pece, která je s velkou opatrností interpretovaná jako

keramická. Její zdivo bylo tvořeno čedičovými a pískovcovými kameny, které byly pojeny jílem a z vnitřní strany byly důkladně zalícovány. Pec byla zahloubená 0,4 m pod tehdejší terén a uvnitř byla vyplněná kompaktní krustou vypáleného jílu. Vnitřní prostor zaujímá obdélný tvar o rozměrech 1 x 0,5 m.

Ve druhém případě se setkáváme s objektem, který souvisí s hutnickou a kovářskou úpravou železa. Jedná se o zahloubený objekt vyplněný kamennou konstrukcí z pískovce a čediče ve tvaru podkovy. Vzhledem k velkému množství strusky, uhlíků a mazanice v okolí objektu lze tuto situaci interpretovat jako kovářskou výheň. Mezi nálezy se vyskytl také malý zlomek hliněné dyzny se stopami strusky. Jedním ze zdrojů železné rudy mohl být proželezněný pískovec, jehož natavené kusy se nacházely ve strusce (*Lissek 2008b*).

Dalším dokladem výrobní činnosti je nález části chlebové pece ze sondy 4/07, které se podrobněji věnuji v další kapitole (*Lissek 2008d*).

Zajímavým zjištěním je, že zánik městské lokace nemusel znamenat definitivní konec zdejšího života. Důkazem jsou objekty zahlubující se do vrstev, které pozůstatky městské zástavby zakrývají. Ve dvou případech se jedná o blíže neurčitelné sídlištní objekty, avšak jeden objekt je interpretovaný jako pozůstatek rozměrného zahloubeného domu. Některé městské parcely byly tedy i po zániku města využity ke stavbě domů (*Lissek 2008c*).

4.2. Záchranný archeologický výzkum na přelomu let 2007 a 2008

Záchranný archeologický výzkum byl vyvolán zamýšlenou demolicí bazénů a proběhl na přelomu let 2007 a 2008. Jednotlivé sondy (celkem 9) byly rozmístěny v závislosti na demoličních pracích (obr. 29). Podrobně se zaměřuji na situace v sondách 3/07 a 4/07, které spolu přímo souvisí. Podle výsledků výzkumu totiž v sobě zahrnují prostor jedné středověké městské parcely umístěné zhruba uprostřed města. Čelní část parcely je částečně odkryta v sondě 4/07 a týlní v 3/07 (obr. 40). Pro srovnání se budu zabývat ještě zemnicí odkrytou v sondě 9/08. Od toho si slibuji možný zajímavý kontrast mezi zahloubenou a kamennou stavbou (4/07) (*Lissek 2008d*).

4.3. Cíle a metoda analýzy keramického materiálu a vymezení hlavních sledovaných znaků

Primárním cílem je pochopení a definice počátků, vývoje a zániku městské lokace na Mariánské louce na základě údajů získaných při výzkumu jedné parcely a zahloubeného objektu. Při hledání odpovědí použiji dvou nástrojů. V první řadě kladu důraz na kontexty nálezů a vztahy mezi nimi. Ve druhé řadě se soustředím na keramický inventář, který z těchto konkrétních kontextů pochází. Teprve v součinnosti obou zmíněných rovin budu moci přistoupit k nástinu relativní a absolutní chronologie keramiky.

Při analýze keramického materiálu jsem zvolila deskripční systém *M. Zápotockého* (1978a; 1979). Důvodem je hlavně vhodné regionální zaměření. Statistické analýze podrobil 30 souborů, mezi nimiž byly vedle nálezů z Litoměřicka, Ústecka, Liberecka a Mělnicka také soubory z Děčína (Zápotocký 1978, 172). Studie pokrývá keramickou produkci mezi 13. až 1. polovinou 17. století (Zápotocký 1978, 173), což je pro mé účely dostačující. Dalším důvodem je, že převážná část souborů byla získána sběry či malými záchrannými archeologickými výzkumy a často se jednalo o fragmentarizovaný materiál. Tomu je deskripční systém přizpůsoben a v tomto ohledu zcela vyhovuje i situaci ve mnou analyzovaném souboru.

Keramický materiál jsem zaevidovala v databázi vytvořené v programu Microsoft Excel, která je k diplomové práci přiložená na CD. Strukturu databáze a kódy v ní užívané uvádím zde:

Poř. č. – Pořadové číslo

❖ sloužilo pro usnadnění orientace v databázi při jejím vytváření

Č. sáčku – Číslo sáčku

Č. přír. – Číslo přírůstkové

Sonda

❖ v databázi je každé sondě věnována jedna záložka

Objekt

Vrstva

Bedna

Ks – Kusy

- ❖ základní jednotkou databáze není jeden střep, ale jeden či více střepů, které vykazují stejné vlastnosti

Typ zlomku

- ❖ 1 – okraj
- ❖ 2 – okraj s uchem
- ❖ 3 – ucho
- ❖ 4 – dno
- ❖ 5 – zdobený
- ❖ 6 – atypický

Ker. mat. – Keramický materiál

- ❖ 1 – raně středověký
- ❖ 2 – vrcholně středověký

Typ okraje

- ❖ u vrcholně středověké keramiky jsem převzala systém *M. Zápotockého* (1978, 180-185)
- ❖ u hradištní keramiky jsem převzala systém *M. Zápotockého* a *M. Cvrkové* (1993, 298)

Typ ucha

- ❖ 1 – páskové prožlábnuté
- ❖ 2 – páskové řezané

Typ dna

- ❖ 1 – stopy podsýpky
- ❖ 2 – stopy po odříznutí

Výzdoba

- ❖ systém jsem převzala od *M. Zápotockého* (1978, 188-195)

Morfol. nádob – Morfologie nádob

- ❖ systém jsem převzala od *M. Zápotockého* (1978, 176-180)

DAT – Datace

- ❖ pra – pravěk
- ❖ hr – hradištní
- ❖ vs – vrcholný středověk
- ❖ no – novověk

DOK – Dokumentace

- ❖ 0 – nenakresleno ani nevyfotografováno
- ❖ 1 – nakresleno či vyfotografováno

Při vyhodnocování databáze jsem se zaměřila na několik základních znaků. Výběr a způsob kladení otázek podřizují svému cíli, kterým je vytvoření chronologie. Nesnažím se tedy o celkové vyhodnocení souboru a nevěnuji se obecným kvantitativním výpočtům, které by zde byly, podle mého názoru, zbytečné.

Celkem sleduji 5 hlavních znaků, které je do určité míry možno považovat za chronologicky citlivé. Na prvním místě stojí složení **materiálu**. Zde rozlišuji jen dvě jasně odlišitelné kategorie, tedy hradištní a vrcholně středověký materiál. Dalšímu členění jsem se chtěla vyhnout. U hradištní keramiky by to smysl mělo, ale ta se zde vyskytuje jen ve stopovém množství. Dělit vrcholně středověký materiál a z toho dovozovat jistou chronologickou výpověď jsem se neodvážila. Zároveň by to bylo velice náročné a zdárný výsledek by nebyl zaručen.

Tradičně silná výpověď je spojována s typologií **okrajů** a k tomuto způsobu datace se kloním i já. Zvláště jsem se pokusila sledovat výskyt starších hradištních okrajů a mladších okružích s vnější stranou profilovanou žebrem, protože v tomto souboru jsou to hlavní ukazatelé chronologického vývoje. Své místo má i typ **výzdoby**, i když její vztah k dataci je většinou problematický.

Důležitým údajem je, že mezi **dny** a jejich fragmenty se nachází jen jeden kus s jasnými stopami po odříznutí (rekonstruovaný průměr 7,5 cm). To zcela odpovídá naší představě o proměně technologie od obtáčení k vytáčení. M. Zápotocký klade proměnu technologie již do subfáze 2b do 2. poloviny 14. století (*Zápotocký 1978, 225*). J. Klápště ji vidí až v jím vyčleněné 4. fázi v 1. polovině 15. století (*Klápště 2002, 15*). Nejedná se zde ani tak o rozpor, jako spíše o doklad dlouhodobé a postupné změny.

Tvary nádob nebylo ve velké míře možno přesně určit. Větší důraz jsem tedy kladla na výrazné a pro chronologii podstatné tvary, jako jsou okraje mís a některých typů džbánů či konvice doložené na základě výlevky.

4.2.1. Sonda 3/07

Sonda 3/07 kopírovala východní stěnu velkého bazénu, jehož betonové pilíře přímo narušovaly středověké situace. Po vyjmutí byl nepravidelný svah začištěn (obr. 30). Sonda byla v místech, kde archeologické situace dosahovaly současného povrchu, rozšířena a výzkum byl veden v ploše.

Dokumentace dosahuje vysoké kvality a díky tomu je možné se ve zkoumaném terénu orientovat a pracovat jak s materiálem, tak s kontexty. Téměř 30 m dlouhý řez je přehledně zakreslen a vývoj kulturních vrstev a objektů definuje Harrisova matice (obr. 31).

Nejnižší se po celé délce řezu táhne jílovitopísčité podloží **0001**. Na něj nasedá šedá písčitá vrstva **0005**, která představuje dochovaný půdní typ a definuje povrch terénu v době lokace města na Mariánské louce. Z řezů vyplývá, že v té době zde byl svažitý terén sklánějící se k jihozápadu.

Nálezy:

Ve vrstvě **0005** zcela převažuje keramika hradištní tradice. Z okrajů je doložen pokročilý tvar vytaženého okraje typický pro pozdní dobu hradištní (TAB. I, 1). Dále jednoduchý rozevřený kalichovitý okraj tvarově typický pro dobu hradištní, ale použitý materiál již odpovídá vrcholně středověkému zboží. Na tomto zlomku lze pozorovat průnik obou výrobních tradic (TAB. I, 2). Ve výzdobě převažují rýhy a rytá šroubovice (TAB. I, 3-6).

Vrcholný středověk je zastoupen hlavně atypickými zlomky, výjimečně se vyskytuje červené malování (TAB. I, 7) a rytá šroubovice. Posoudit, zda se jedná o intruzi, není z mého pohledu možné.

Do vrstvy 0005 se zahlubují nejstarší objekty (**0057**, **0016**, **0052**), které se vztahují k první fázi vývoje na parcele a také k počátkům nově zakládaného města (obr. 32).

Nálezy:

Objekt **0052** je interpretovaný jako sloupová jáma. Ve výplni byly nalezeny 3 střepy, z toho jeden je zdoben rytou šroubovicí. Všechny mají hradištní charakter a jsou hodně omleté (TAB. I, 11).

Objekt **0016** je vyplněn jen vrcholně středověkou keramikou. Při rozboru působila velmi jednotně, a proto předpokládám, že objekt je intaktní. Z okrajů je pro chronologii důležité nízké okruží (TAB. I, 8), které přesně definoval J. Klápště jako okruží vysoké 5-15 mm

s vnitřní neprožlabenou přímou stěnou, které je s přidáním ucha uvnitř i vně prožlabeno (*Klápště 2002*, 11). U Zápotockého nejvíce připomíná římsovitý okraj (*Zápotocký 1978*, 181). Dále jsem zaznamenala výskyt ovaleného (TAB. I, 9) a jednoduchého okraje.

Zlomky den nesou bez rozdílu stopy podsýpky a stejně je tomu i u knoflíku z poklice. Výskyt poklic je doložen také jedním okrajem. Častá je vývalková šroubovice a na jednom zlomku je patrná červeně malovaná výzdoba.

Po zaplnění těchto objektů lze sledovat plošnou úpravu terénu parcely směřující k vyrovnaní jejího nepříznivého sklonu, především to je vrstva 0004, kterou tvoří přemístěné podloží. Vrstvu **0004** je možné hypoteticky spojovat se stavbou zděného podsklepeného domu, který byl pravděpodobně hlavní obytnou stavbou na téže parcele s tím, že vrstva představuje výkopek zeminy pro základ domu. K vyrovnaní terénu sloužila i kulturní vrstva **0007**.

Nálezy:

Vrstva **0004** působí jako nehomogenní i na základě v ní obsažených keramických zlomků. Ve vrstvě jsou promíšené hradištní i vrcholně středověké střepy. Mezi výzdobnými motivy u střepů hradištní tradice se setkáváme s rytou šroubovicí (TAB. II, 10) a zvláštním výzdobným motivem ve formě vlnovky a dvou rytých obrazců ve tvaru písmene X (TAB. II, 9). Mezi vrcholně středověkými zlomky nacházíme dno s podsýpkou a několik atypických zlomků je opatřeno vývalkovou šroubovicí.

Vrstva **0007** se vyznačuje větší intaktností. Více než třetina okrajů se řadí mezi starší formy okruží (TAB. II, 2-3, 5). Stejně tak je to s jejich průvodními formami (TAB. II, 4). Dalšími vřůdčími podtypy jsou různé formy ovalených okrajů (celkem 6 ks). Pronikají sem i dlouhodobější a starší typy nízkých okruží (TAB. II, 1).

Ve výzdobě se uplatňuje rytý i červeně malovaný dekor. Červené malování se objevuje v různých formách, od linek, přes dlouhé a vysoké vlnovky v kombinaci s linkami (TAB. II, 7), až po půlměsíčky v kombinaci s linkami (TAB. II, 8). Na jednom zlomku je použita výzdoba radélkem v podobě obdélníků v řádku kombinované s různými prvky sestavenými z trojúhelníků, lichoběžníků a kosočtverců (TAB. II, 6). Na velkém množství atypických zlomků pozorujeme vývalkovou šroubovicí. Všechny fragmenty den nesou stopy podsýpky.

Po vytvoření vrstvy 0004 vzniká další mocná kulturní vrstva **0003**, čímž je alespoň částečně povrch parcely vodorovně upraven. Na vrstvu 0007 nasedá další kulturní vrstva **0008**.

Nálezy:

Vrstva **0003** obsahuje vedle starších forem okruží (TAB. III, 4) už i okruží s vnější stranou profilovanou žebrem (TAB. III, 1-2). Opět se zde vyskytují ovalené okraje různých druhů (TAB. III, 3, 5). Jeden okraj spadá do pozdní doby hradištní a považují ho za starší intruzi. Původně byl tento typ označován jako plochý (*Zápotocký – Cvrková 1993, 298*). Užívanější je označení uvnitř zduřelý okraj, který zavedl *F. Gabriel (1979, 55)* (TAB. III, 6). Chronologickou výpověď poskytuje i jednoduchý okraj džbánu s páskovým uchem ozdobeným záseky (TAB. III, 12). Zlomky stejných uch pochází ze zásypu obj. 18 (*Velímský 1991b, 18, 20*) a z Duhového hřiště z vrstvy 4. Poklice jsou reprezentovány jedním okrajem a knoflíky se stopami po odříznutí (TAB. III, 10-11). Všechny zlomky den však nesou stopy podsýpky.

Ve vrstvě jsou široce zastoupené různé typy výzdoby. U ryté převažuje rytá šroubovice a vedle toho je jeden zlomek zdoben rozvinutějšími rytými motivy, které však není možné z důvodu fragmentárnosti rekonstruovat (TAB. III, 8). Z červeného malování jsou zastoupené jednoduché a dvojité linky a široká linka v kombinaci se stejně širokou vlnovkou (TAB. III, 7). Červeně malovaná linka je kombinovaná i se stupňovitou šroubovicí (TAB. III, 9). Povrch atypických zlomků je opět hojně opatřen vývalkovou šroubovicí.

Ve vrstvě **0008** se opět vyskytují nízká okruží (TAB. IV, 1). Vedle toho se hojně setkáváme s okružím starších forem (TAB. IV, 4) a s jejich průvodními formami (TAB. IV, 2). Jeden exemplář mladšího okruží s vnější stranou profilovanou žebrem je ve spodní části opatřen radélkovou výzdobou ve formě řádku trojúhelníků (TAB. IV, 5). Výrazně byly zastoupené i ovalené okraje s vnitřním prožlabením (TAB. IV, 3, 6).

Vedle již zmíněné radélkové výzdoby na okraji se vyskytla výzdoba radélkem ještě v jednom případě. Dále je rozšířená rytá a vývalková šroubovice a linky červeného malování. Na dvou fragmentech se vyskytla rytá výzdoba v podobě rytých vlnovek oddělených rýhami (TAB. IV, 7-8)

Vrstva 0003 byla narušena objektem pece **0012** (obr. 33, 34, 35) a sídlištní jámou **0021**. Pec výrazně utrpěla stavbou bazénu. Její jižní část (0,5 m hluboká a 0,5 m široká) s oválným zakončením představovala patrně nístěj. V severní nižší části byla pravděpodobně předpecní jáma. V peci bylo dosahováno vysokých teplot, o čemž svědčí propálené dno nístěje i předpecní jámy. Funkci pece je obtížné určit. Vyloučit můžeme metalurgický provoz, neboť zcela chybí struska a kovality. Absence polotovarů, výrobků a keramických zlomků vůbec nesvědčí ani pro keramickou výrobu, byť ji vyloučit nemůžeme. Nejpravděpodobnější, byť

stále nespolehlivou odpovědí na otázku funkce, může být následný vývoj na témže místě, kde v superpozici s touto pecí vzniká pec jiná, prokazatelně pekařská – chlebová (obr. 36). I pro starší pec tedy můžeme bez záruk a opor počítat s potravinářským provozem (pečení, uzení).

Nálezy:

Jak již bylo řečeno výše, z objektu nepochází žádné keramické zlomky. Jen ve výplni pece **0033** narážíme na výrazné množství mazanice (obr. 41).

Po zániku pece sledujeme kulturní vrstvy **0011** a **0019**.

Nálezy:

Materiál v obou vrstvách je silně promíšen a chronologická výpověď je mizivá. S jistotou však lze konstatovat, že zde chybí vyšší okruží. Setkáváme se zde jen s průvodními formami starších okruží (TAB. V, 1-2, 7) a s ovaleným okrajem s vnitřním prožlabením (TAB. V, 3, 8). Ve výzdobě se vzácně objevuje červené malování. Za intruzi považují hradištní střep s rytou šroubovicí (TAB. V, 4). Stejný způsob výzdoby byl použit i na VS materiálu (TAB. V, 9). Dna se vyskytují s podsýpkou i se stopami po odřezávání. Obě varianty pozorujeme i u knoflíků poklic. Na promíšenost vrstvy ukazuje jak hradištní střep, tak i zlomek novověké kameniny.

Na kulturních vrstvách 0011 a 0019 je založeno, v superpozici s pecí 0012 (obr. 36), kruhové dno pece nové **0031** s přilehlou předpecní jámou **0035** a dvojicí kůlových jamek 0045 a 0046 (obr. 37, 38). Z pece se dochovala jen kruhová podesta dna z pečlivě vyskládaných čedičových valounů, tvořících tak relativně rovné a ploché dno o průměru 1,2 m. Po kruhovém obvodu pece byly kameny naopak kladeny nastojato, vytvářejíc tak stabilní základ pro hliněnou kopuli pece, po které ovšem nezůstal v nálezové situaci jediný doklad (obr. 39). Dle analogií se jedná o chlebovou pec, ve které po roztopení přímým ohněm a dosažení patřičné teploty bylo ohniště vymeteno, a do pece vložena vsázka chleba. Odrazem této technologie v archeologickém záznamu je patrně i předpecní jáma, v jejíž výplni byla zaznamenána vysoká koncentrace uhlíku (až 25 % složky výplně tvořily uhlíky).

Pec interpretované jako chlebové spojuje právě fakt, že jejich vnitřek nevykazuje stopy jednoznačně určitelné výrobní činnosti. Vyložení dna kameny či hrubými střepy ze zásobnic u nich nebývá výjimkou a naznačují snahu o prodloužení doby sálání tepla. V obou případech je předpokládána předpecní jáma, která fungovala jako manipulační prostor (*Procházka 2000*, 214-215).

Z torzovitě dochovaných situací nelze určit, zda se na parcele nacházelo současně více pecí, či ne. Jasně je jen to, že se řadí mezi pece umístěné mimo obytný objekt (*Michna 1970, 72-74*).

Zánikem této pece, kdy byl její základ zaplněn rozplavenou kulturní vrstvou **0019** z okolí pece, končí i všechny archeologický záznam v této sondě a pokračují jen konstrukční vrstvy chodníku lemující velký bazén. Veškeré mladší středověké kontexty byly zlikvidovány snížením terénu při budování velkého bazénu v letech 1948-1949.

Mohutná vrstva **0006** je recentní vyrovnávka terénu vzniklá při stavbě velkého bazénu. Pro chronologii keramiky tedy nemá vůbec žádný význam. Z hlediska dějin lokality je tomu ale jinak. Z keramické všehochuti totiž pochází okraj z nádoby billendorfské kultury (TAB. VI, 7). To nepřímo potvrzuje možné billendorfské osídlení (*Koutecký – Vokolek 2008, 97*), které na základě dvou objektů doložil výzkum T. Velímského (*Velímský 1991a, 14*). Vedle běžné keramiky (TAB. VI, 1-6, 9) se objevuje červeně malovaný kuriózní tvar (poklička či jakási nožka keramického poháru) (TAB. VI, 8).

4.2.2. Sonda 4/07

Sonda 4/07 se nacházela při severovýchodním okraji velkého bazénu (obr. 40). Stěna bazénu zde byla tentokrát založena do bednění, které bylo umístěno v rozsáhlém základovém vkopu vyplněném kameny a kusy betonu. Při demolici stěn tak nedošlo k dalšímu narušení archeologických situací. Odlišná situace nastala po odstranění chodníku. Hned 0,1 m pod současným okolním terénem se objevilo podloží, ve kterém se rýsovaly dále zkoumané zahloubené objekty.

Ty svou polohou sondu pomyslně dělí na tři části (obr. 42). V severním rohu byl zachycen rozsáhlý porušený objekt (**0017**) interpretovaný jako hliník, ve středu pozorujeme drobné sídlištní objekty různého charakteru a v jižní partii byla prozkoumána část zděného suterénu domu (**0024**). Stratigrafické vztahy mezi jednotlivými objekty a vrstvami odráží Harrisova matice (obr. 43).

Objekt **17** je díky svému nepravidelnému tvaru, šikmým stěnám a více úrovňovému dnu interpretován jako hliník. Vyplněn je jílovitopísčitou vrstvou **0029**, která v sobě nese stopy

uhlíků, mazanice a strusky. Na ni nasedá ještě vrstva **0022**, která asi představuje středověkou planýrku. Mladší terén v tomto úseku byl zlikvidován při stavbě bazénu.

Nálezy:

Ve vrstvě **0029** se mezi okraji vyskytují nejčastěji starší formy nízkých okruží (TAB. VII, 1-3), z nichž jeden je na vnější ploše zdoben dvojicí červeně malovaných jazýčků (TAB. VII, 3). Tvarově archaicky působí vytažený okraj, ovšem vyrobený je již vrcholně středověkou technologií (TAB. VII, 4). Ve výzdobě se vyskytla jednou rytá vlnovka, opakovaně červeně malované linky a v jednom případě byl využit složitější motiv ve tvaru hvězdy (TAB. VII, 5). Několikrát se vyskytla vývalková šroubovice. Všechny zlomky svým materiálem a technologií spadají do vrcholně středověké produkce.

I pro vrstvu **0022** jsou typická okruží starší formy (TAB. VII, 6, 8). Pozornost však přitahuje v první řadě vytažený okraj, který spadá do hradištní produkce nejen typem, ale také materiálem (TAB. VII, 7). Dále odtud pochází okrajový zlomek poklice. Ve výzdobě je zastoupeno červené malování ve formě prostých linek a také v kombinaci s půlměsíčky (TAB. VII, 9). V nepatrném množství je doložena rytá šroubovice. Všechny zlomky den z obou vrstev nesou stopy po podsýpce.

Ve střední části sondy pozorujeme skrumáž drobných sídlištních objektů ve vzájemné superpozici (obr. 42). Stratigraficky nejnižše se nachází objekt **0041**. V superpozici s ním sledujeme objekt **0038** interpretovaný jako sídlištní jáma s větším množstvím mazanice a uhlíků ve výplni. Do třetice oba objekty překrývá sídlištní jáma **0036** oválného tvaru. Interpretace těchto objektů je o to problematičtější, že jsou porušeny výkopem pro velký bazén.

Nálezy:

Ve vrstvě **0042**, která se nachází v objektu **0041**, se vyskytují pouze 2 okraje. V prvním případě se jedná o nízké okruží starší formy a ve druhém o ovalený okraj (TAB. VIII, 1-2).

Objekt **0038** obsahuje ve výplni (vrstva **0039**) vedle staršího okruží ovalené okraje a okraj poklice. Z výzdoby je zastoupená rytá šroubovice a zlomky den nesou zásadně stopy po podsýpce (TAB. VIII, 3-6).

Objekt **0036** obsahuje jen několik atypických fragmentů vrcholně středověkého zboží.

Dále je zde možné pozorovat dvojici kulových jamek **0045** a **0047**, z nichž však až na pár atypických úlomků nepochází žádná keramika. Ke skupině objektů patří ještě sloupová jáma **0043**.

Nálezy:

Mezi několika málo zlomky z vrstvy **0044**, která vyplňuje objekt 0043, se nachází jeden exemplář staršího okruží a střep opatřený vývalkovou šroubovicí (TAB. VIII, 7). Dále odtud pochází zajímavý nález, jehož interpretace však není jasná. Jedná se o krychličku (0,8 x 0,8 x 0,7) vyrobenou z travertinu či vřídlovce, což není lokální materiál. Navrtná je pouze z jedné strany, což vylučuje, že by se jednalo o korálek (obr. 44).

Nejvíce pozornosti na sebe v jižní části sondy upoutaly relikty vyzděného suterénu domu (objekt **0024**). Projevoval se tmavou výplní a jeho západní okraj vymezovala koruna zdiva (obr. 45). Po preparaci jednotlivých výplňových vrstev byla odhalena vstupní šíje a část suterénu kamenného domu. Následně byla sonda rozšířena jižním směrem, aby bylo dosaženo i jižní nároží základového zdiva domu (obr. 46).

Konstrukce suterénní části domu tvořila vzájemně provázaná pískovcová skořepinová zdiva z lomového kamene, založená do základového vkopu. Zdiva byla na interiérové straně řádně lícována z větších pískovcových kamenů, v jádru zdiva se pak uplatňovaly i drobné pískovcové kameny, včetně kamenického odpadu a valounů čediče. V místě napojení zdív na vstupní šíji byl osazen kamenicky opracovaný pískovcový kvádr tvořící prahový schod. Vstup šíje byl opatřen nejen prahovým schodem, ale také portálem, po jehož stojkách se dochovaly jen negativy (proluka v nároží zdív o rozměrech 0,23 x 0,23 m). Šíře zdív dosahovala maximálně 1,24 m (západní průčelí se vstupní šíjí), 1,08 m (severní obvodové zdívo), a 0,4 m (obvodové zdívo vstupní šíje). Maximální výška dochovaného zdiva suterénu je 1,2 m. Hloubka povrchu interiéru vůči dnešnímu terénu je 2 m a vůči původnímu nedochovanému terénu i 2,5 m.

Vstupní šíje se přimykala k západnímu průčelí domu a pravoúhle se zalamovala, klesajíc přitom na šesti schodových stupních. Nejvyšší z nich byl tvořen pískovcovými kameny a dále následoval schod bez viditelných konstrukčních prvků. Další stupně byly řešeny patrně dřevěnými překlady ukotvenými v sloupových jamkách. Poslední stupeň byl tvořen již zmíněným pískovcovým překladem (obr. 47, 48, 49).

Proces výstavby, provozu a zániku domu je dobře sledovatelný na základě stratigrafických vztahů. Nejprve došlo k vyhloubení základového vkopu (**0024**) a následně ke stavbě zděných konstrukcí (**0056**, **0081**), vyplnění základového vkopu (**0083**, **0084**) a vyplnění prostoru vstupní šíje při prahovém překladu (**0113**). Dále je sledovatelný nárůst kulturních vrstev ve vstupní šíji (**0078**, **0079**), který je ukončen výstavbou dřevěné konstrukce schodových stupňů, zakotvených v nestabilním pískovém podloží pomocí sloupových jam

(**0076, 0072, 0060, 0062, 0074, 0064**). Tím byl patrně ukončen vývoj stavebního horizontu zahloubené části domu. V tomto okamžiku dochází patrně k zaklenutí či k zastropení zahloubené části domu a k výstavbě jeho nadzemních částí. Plynule na to navazuje provozní horizont, který reprezentují podlahové vrstvy **0082, 0087**.

Nálezy:

Drobné zlomky keramiky se vyskytly v jílovitém pojivu zdiva v suterénní části domu (**0056**). Celkem se jednalo o 7 vrcholně středověkých atypických zlomků, z nichž jen jeden je opatřen vývalkovou šroubovicí.

Jeden atypický zlomek byl nalezen ve výplni základového vkopu domu (**0084**).

Ve výplni sloupové jámy **0064** poskytla 2 zlomky železných hřebů a kus mazanice s otisky blíže neurčitelné konstrukce.

Z tvrdé a uhlé nášlapové vrstvy v suterénu domu (**0087**) pochází vedle drobných uhlíků, mazanice a drobného měděného plíšku také okraj pánve a několik málo atypických drobných střepů.

Zániková vrstva **0054** vznikla při opuštění domu a rozebírání jeho druhotně upotřebitelných konstrukcí. V mocnosti až 20 cm pokrývá povrch vstupní šíje a překrývá kůlové jamky. Přes pískovcový práh vstupuje i do interiéru suterénu v mocnosti kolem 10 cm. S destrukcí domu přímo souvisí i vrstva **0080** vyplňující vstupní šíji.

Nálezy:

Ve vrstvě **0054** se nachází jen 2 okraje – ovalený a derivát staršího okruží (TAB. VIII, 8, 10). Častým výzdobným prvkem jsou červeně malované linky občas v kombinaci s vývalkovou šroubovicí (TAB. VIII, 9). Vyskytovalo se zde velké množství uhlíků, mazanice a fragmenty železných hřebů.

Vrstva **0080** obsahuje velké množství pískovcových kamenů (některé nesou stopy žáru), uhlíků, mazanice a zlomek cihly (obr. 50).

Všechny mladší kontexty, včetně dvou dominantních a mimořádně mocných vrstev **0040** a **0030**, jsou spojeny se zánikem domu. Ten byl bezpochyby spojen s rozebráním všech konstrukcí, včetně části zdiva pod úrovní terénu. Nálezová situace svědčí o velmi rychlém průběhu rozebrání upotřebitelného stavebního materiálu a současném rychlém zaplňování a planýrování zahloubené části domu.

Vrstva **0040** vyplňovala suterénní části domu a šíje. Byla místy až 1 m mocná a vznikla jednorázově při rozebírání zdiva domu. Zčásti je tvořená také rozvolněným pojivem a kameny ze skořepinového zdiva.

Nálezy:

Z vrstvy **0040** pochází značné množství mazanice, čedičových valounů, uhlíků a fragmentů železa, mezi nimiž je možné bezpečně identifikovat jen železné hřeby různých velikostí. S konstrukčními prvky domu souvisí hlavně pískovce, často s jasnými stopami po opracování (obr. 51).

Vrstva byla mimo to bohatá na keramický materiál. Nejčastěji se mezi okraji vyskytly ovalené okraje s vnitřním prožlabením různých podtypů (TAB. IX, 3-4), občas zdobené na vnější straně okraje červeně malovanou vlnovkou (TAB. IX, 6, 8). Tvar ovaleného okraje byl v jednom případě silně ovlivněn upevněním ucha (TAB. IX, 8). Ve vrstvě byly obsaženy jak starší nižší (TAB. IX, 5, 7), tak i vyšší formy (TAB. IX, 1-2). Ve dvou případech se vyskytly i mladší formy okružích s vnější plochou profilovanou žebrem (TAB. IX, 9).

Vedle hrnců je doložena také přítomnost džbánů, a to na základě zlomku jednoduchého okraje, který se váže na starší typy džbánů (TAB. IX, 10). Dále jsou zastoupené okraje poklic.

Ve výzdobě zcela dominuje červené malování se širokou škálou motivů. Časté jsou jednoduché či několikanásobné linky, kolečka, půlobloučky i v kombinaci s linkami a další špatně rekonstruovatelné motivy (TAB. IX, 13). Vývalková a stupňovitá šroubovice se vyskytuje buď v kombinaci s červeným malováním (TAB. IX, 12, 14), nebo samostatně.

Kromě drobných zlomků den vrstva obsahuje také dvě celá dna. V prvním případě se jednalo o silnostěnnou nádobu o průměru dna 12,8 cm s velmi dobře znatelnými stopami po podsýpce (obr. 52). Druhé dno o průměru 7,5 cm patřilo nádobě se slabšími stěnami s vývalkovou šroubovicí opět s podsýpkou (obr. 53). Všechna ucha jsou pásková prožlábnutá.

Na vrstvu **0040** zčásti nasedá destrukční vrstva **0085**, která obsahuje větší množství čedičových valounků.

Nálezy:

Ve vrstvě **0085** se nachází několik okrajových zlomků hrnců. Zastoupeno je zde vysoké okružích s vnější plochou profilovanou žebrem a ovalený okraj. Spolu s poklicí je doložena také přítomnost mísy, a to na základě jednoduchého okraje zdobeným na horní ploše červeně malovanou vlnovkou. Červené malování se na dalších střepech vyskytuje v podobě linek i složitějších obrazců, které však nelze z důvodu fragmentárnosti střepů rekonstruovat. Na střepech se dále objevuje vývalková šroubovice a dna nesou zpravidla stopy po podsýpce.

Terén nad relikty domu je definitivně a důkladně vyrovnán mocnou zásypovou vrstvou **0030**.

Nálezy:

Vrstva **0030** je z celé sondy nejbohatší na materiál. Celkově je promíšená se zlomky mazanice a uhlíků, nachází se v ní množství železných fragmentů, zvířecích kostí a dva úlomky silicitu glacigenních sedimentů. Ve výplni se výrazně objevují kameny, převážně pískovce a pochází odtud také opracovaný kus křemeliny (obr. 54).

Z keramického materiálu obsahuje celkem 139 okrajů, z nichž 60 náleží k okružím či k jejich derivátům. Asi třetina z nich reprezentuje formy nižších okružích a jejich deriváty (TAB. XI, 2, 9) či mladší formy, ale ještě bez žebra na vnější ploše okraje (TAB. X, 1). O něco méně se zde vyskytují mladé formy okružích s vnější plochou profilovanou žebrem (TAB. X, 3; TAB. XI, 5). Vzácně se setkáváme s vrcholně středověkými vytaženými okraji (TAB. XI, 6) a různými formami jednoduchých okrajů (TAB. X, 4).

Velkou skupinu tvoří ovalené okraje různých typů (TAB. X, 5, 2) občas zdobené červeným malováním (TAB. X, 6) a v jednom případě radélkem ve tvaru trojúhelníčků (TAB. XI, 8). Jako mladší intruze působí ojediněle vyskytující se přehnuté okraje (TAB. XI, 3).

Dalším doloženým tvarem jsou džbány. Mezi okraji džbánů dominují okružích a různé formy jednoduchých okrajů (TAB. XI, 7) často v kombinaci s červeným malováním. Mísy jsou zastoupeny dvěma okraji. V prvním případě se jedná o vodorovný obloukovitý okraj zdobený na horní ploše okraje červeně malovanou vlnkou. Z výdutě je zřetelné, že byla opatřena vývalkovou šroubovicí (TAB. XI, 4). Druhý okraj náleží k mladším formám a je zdoben rytou vlnkou (TAB. XI, 1). Hojně jsou doloženy poklice (TAB. XII, 4).

Ve výzdobě na prvním místě dominuje červené malování v podobě jednoduchých i několikanásobných linek, které mohou být kombinovány s vlnkami (TAB. X, 7). S linkami se často zároveň vyskytují půlměsíčky (TAB. XII, 2-3), třeba v kombinaci se stupňovitou šroubovicí (TAB. XII, 1). Vzácně se vyskytuje jednoduchá rytá výzdoba a v jednom případě se objevila radélková výzdoba v podobě pásu trojúhelníků složených z kosodélníků (TAB. X, 8). Povrch je často zvlněn vývalkovou šroubovicí a všechna dna nesou stopy podsýpky.

Z vrstvy pochází prozlábnuté ucho opatřené v místech styku s nádobou 3 důlky. Tento prvek působí výzdobným charakterem, ale zároveň mohl hrát výrobně technologickou roli při upevňování ucha (TAB. XII, 5).

Archeologický záznam není v této části lokality dochován kompletně. V době budování koupaliště byl snížen o zhruba 80 cm a na zánikové vrstvy už nasedá jen planýrka z doby budování koupaliště **0071**, která tvořila současný povrch v době výzkumu.

Nálezy:

Ve vrstvě **0071** se hojně vyskytly starší formy okruží (TAB. VIII, 11-12) a ovalené okraje (TAB. VIII, 13, 15). V jednom případě se vyskytl okraj džbánu ve formě okruží a jednou vodorovný plochý okraj mísy zdobený rytou vlnovkou (TAB. VIII, 14). Ve výzdobě se uplatnilo červené malování ve formě linek a vlněk různě kombinované s vývalkovou a stupňovitou šroubovicí. Všechna dna nesou stopy po podsýpce.

Zatímco keramická složka nálezů působí celkem homogenně, opačná situace se jasně rýsuje u složky nekeramické. Z vrstvy pochází kusy moderního skla, drát a mince z 2. poloviny 20. století.

4.2.3. Sonda 9/08

Sonda 9/08 se rozkládala v severní části druhého menšího bazénu (obr. 29). Po rozebrání betonových konstrukcí a byla část stavebně narušeného terénu mechanicky a ručně skryta. I v těchto místech byl před zahájením stavby koupaliště skryt a zplanýrován terén a archeologický záznam je opět ochuzený o svrchní část stratigrafie. Archeologický výzkum tedy mohl postihnout jen narušené spodní části hlubších objektů tvořících zástavbu parcel.

V podloží se rýsovalo několik objektů. Vedle reliktního zděného suterénu domu a studny to byl pozůstatek domu dřevohlinité konstrukce (**0067**), na nějž jsem se zde podrobně zaměřila. Základní stratigrafické vztahy vyplývají z Harrisovy matice (obr. 55).

Stratigraficky nejstarší je zahloubený objekt **0138** interpretovaný jako sídlištní, který byl následně porušen stavbou objektu 0067 (obr. 56).

Nálezy:

Výplň objektu (**0139**) obsahovala větší množství uhlíků a několik úlomků čediče. Kromě většiny atypických střepů se zde vyskytly dva exempláře starších nižších okrajů (TAB. XIII, 8-9) a jeden ovalený (TAB. XIII, 10). Z výzdoby se jen v jednom případě vyskytla dvojice červeně malovaných linek. Povrch střepu byl v jednom případě opatřen vývalkovou

šroubovicí a všechna dna nesla stopy po podsýpce. Přítomnost poklic je doložena jedním okrajem.

Dominantní úlohu hraje pravoúhlý zahloubený objekt **0067**. Zkoumána z něj byla jen čtvrtina a tak není možné přesně určit jeho rozměry. Předpokládaná šíře vnitřní užitkové plochy činí 5,2 m a délku není možno stanovit. Hloubka objektu vůči tehdejšímu středověkému povrchu mohla představovat až 2 m. Stěny jsou svislé, částečně nepravidelné a dno ploché a rovné. Objekt je interpretovaný jako sklepní část domu dřevohlinité konstrukce či zemnice.

Důležitými vodítky při sledování stratigrafických vztahů jsou vedle Harrisovy matice také řezy, jejichž umístění vyplývá z přehledného plánu (obr. 57).

Stavební fáze domu reprezentují vedle samotného výkopu ještě liniové vrstvy zetlelých prahových kuláčů srubové konstrukce situovaných při severní (**0143**) a východní stěně (**145**) zahloubené části domu (obr. 58). Jako pozůstatek roštové konstrukce pod dřevěnou podlahou z fošen je interpretována vrstva **0144** (zachycená jen v řezu), která se nachází ve střední části podlahy objektu. Zřejmě představuje zbytky zetlelého trámu čtvercového profilu 14 x 14cm, který byl vypořádán plochým pískovcovým kamenem. Se stavbou objektu souvisí i vrstvy **0134** a **0142**, které sloužily jako výplň mezi konstrukcí stěny a výkopem zahloubeného objektu. Stavební horizont uzavírá izolační jílová vrstva (**0140**) na dně zahloubené části domu, která sloužila jako podlaha.

Z výše nastíněného je možné vyvodit, že stěny byly vybudovány ve formě drážkové konstrukce, kde byly výplňové fošny horizontálně kladeny na prahový kuláč a zasunuté do drážek svislých sloupů. O přítomnosti těchto sloupů svědčí dochované negativy v severovýchodním nároží a ve střední části východní stěny.

S provozní fází domu souvisí výplňová vrstva **0131** a dále **0122**. Podle složení druhé jmenované vrstvy se může jednat částečně i o zuhelnatělé zbytky dřevěné podlahové konstrukce z fošen.

Nálezy:

Vedle uhlíků obsahuje vrstva **0122** množství keramických fragmentů. Z okrajů je zde zastoupen starší typ okruží (TAB. XIV, 3) a ovalený okraj (TAB. XIV, 1) a také jeden fragment okruží ze džbánu (TAB. XIV, 4).

Ve výzdobě jasně dominuje červené malování a to v podobě jednoduchých linek někdy v kombinaci s vlnovkami. Zároveň jsou zde zastoupeny i složitější těžko rekonstruovatelné

motivy. Povrch je často členěn vývalkovou či stupňovitou šroubovicí (TAB. XIV, 6). Dna nesou bez výjimky stopy po podsýpce.

Absolutní většina patří mezi typické zástupce vrcholně středověkého zboží. Jen jeden fragment odpovídá hradištnímu charakteru a tomu odpovídá i použitá výzdoba ve formě široké ryté šroubovice (TAB. XIV, 5).

Vrstva **0131** obsahovala menší množství keramických zlomků. Na základě materiálu však bylo možné identifikovat, že velká část z nich náležela k jedné nádobě s podsýpaným dnem. Z okrajů se zde vyskytlo jen jedno okružní džbánu. Výzdoba v podobě červeného malování je doložena jen v jednom případě v podobě červeně malované linky (TAB. XIV, 7).

Rovněž zde se vyskytl ojedinělý střep hradištní výrobní tradice zdobený úzkou rytou šroubovicí (TAB. XIV, 8).

Počátky zániku domu ohlašují slabé zánikové vrstvičky. Mezi ně patří **0141**, která představuje podložní sedimenty jílu a písku sesuté do zanikajícího objektu a **0130** charakterizovaná jako naplavená vrstvička podložních písků.

Nálezy:

Z vrstvy **0130** pochází starší typ okružní opatřený rytou vlnovkou v kombinaci s rýhou (TAB. XV, 2) a jednoduchý římsovitý okraj s tělem opatřeným vývalkovou šroubovicí (TAB. XV, 1), která se vyskytuje i na dalších zlomcích.

Na ně nasedá vrstva **0124**, která vyplňuje kompletně celý odkrytý prostor zahloubené části domu a na severní stěně přiléhá k reliktu bedněné stěny domu. Teoreticky se může jednat o rozplavenou vrstvu hliněných omítek stěn.

S rozplavenými konstrukcemi může souviset i cihlově červená mazanice vrstva **0123**, která byla až 0,3 m mocná a ukloněná k severu.

Nálezy:

Ve vrstvě **0124** se vedle nízkých okružní a římsovitých okrajů (TAB. XV, 4-5) vyskytují také novější okružní s vnější stranou profilovanou žebrem (TAB. XV, 7) a ovalený okraj (TAB. XV, 3).

Ve výzdobě drží opět prim červené malování, kde převažují jednoduché i několikanásobné linky v kombinaci s vývalkovou šroubovicí či vlnovkami (TAB. XV, 8). V jednom případě se zde vyskytuje hradištní střep zdobený vývalkovou šroubovicí (TAB. XV, 6). Z vrstvy pochází také torzo výdutě hrnce (obr. 59) a dno s podsýpkou (obr. 60).

Z vrstvy **0123** pochází jen několik střepů, mezi kterými se nachází silně omleté okruží (TAB. XVI, 1) a okraj z poklice. Z výzdoby se uplatňuje červeně malovaná dvojice linek a mezi nimi vlnovka (TAB. XVI, 2).

Další výplňovou vrstvou je **0106**, která je ukloněná ke středu objektu. Obsahuje pravidelné liniové shluky uhlíků, jež by mohly být pozůstatky po zuhelnatělých dřevěch sesutých do zaplňovaného objektu.

Nálezy:

Ve vrstvě **0106** se nachází množství uhlíků, zlomků cihel, mazanice a strusky. Většina okrajů spadá mezi starší nižší okruží (TAB. XVI, 4-7) a jen v jednom případě zaznamenávám mladší typ okruží (TAB. XVI, 3).

Z dalších tvarů jsou doložené džbány (TAB. XVI, 9) a hojně také poklice. Na základě nálezu trubkovité výlevky je zde rovněž doložen výskyt konvice se třmenovým uchem (obr. 61).

Červené malování je zde zastoupeno prostými linkami a také v kombinaci s vlnovkami a půlměsíčky (TAB. XVI, 8). Povrch je upravován vývalkovou, stupňovitou i rytou šroubovicí. Všechna dna bez výjimky nesou stopy podsýpky.

Vrstvou **0107**, která místy dosahuje mocnosti až 0,6 m, byl objekt **0067** záměrně a jednorázově zavezen a jáma po zaniklém objektu domu tak byla zcela zahlazena.

Nálezy:

Mezi okraji ve vrstvě **0107** evidují starší okruží (TAB. XIII, 1), ale vyskytuje se zde i mladé okruží s vnější stranou profilovanou žebrem (TAB. XIII, 2). Vedle toho jsem zaznamenala také jednoduchý okraj zdobený na výduti červeně malovanou linkou (TAB. XIII, 3) a všudypřítomný ovalený okraj (TAB. XIII, 4). Je zde zastoupen také hradištní vytažený okraj (TAB. XIII, 5). Přítomnost džbánů je doložena na základě jednoho okrajového zlomku.

Z výzdoby je na prvním místě zastoupeno červené malování a to hlavně ve formě linek v různých kombinacích vlnovkami (TAB. XIII, 6-7). Dále je zde ojediněle zastoupená rytá šroubovice. Všechna dna nesou stopy podsýpky.

Povrch byl zcela zarovnan vrstvou **0101**, která tvoří nejmladší složku výplně zahloubené části domu (0067). Po ní již následuje recentní terén.

Nálezy:

Vrstva **0101** obsahuje vedle keramiky převážně strusku, uhlíky a mazanici. Nejpočetnější jsou mezi okraji starší okruží různých výšek (TAB. XVII, 2-3, 5, 7-11) a vzácně se zde vyskytují i jejich deriváty (TAB. XVII, 6). Ojediněle se setkáváme také s mladším okružím s vnější stranou profilovanou žebrem (TAB. XVII, 4) a s ovaleným okrajem. Mezi okraji se vyskytuje také jeden ze džbánu (TAB. XVII, 1) a několik okrajů poklic.

Nejzastoupenějším způsobem výzdoby je opět červené malování se širokou škálou výzdobných motivů. Prosté i několikanásobné linky jsou kombinovány s krátkými i dlouhými vlnovkami (TAB. XVII, 12). Vedle toho se zde vyskytuje i velké množství těžko rekonstruovatelných složitějších vzorů. Příkladem je i torzo nádoby s částečně zachovaným dnem s výraznými stopami po podsýpce, jehož stěny byly evidentně bohatě zdobeny červeným malováním (TAB. XVII, 13).

Z vrstvy pochází další torzo silnostěnné tentokrát nezdobené nádoby, jejíž dno opět, jako všechna ostatní dna ve vrstvě, nese stopy podsýpky (obr. 62).

Povrch fragmentů bývá dále členěn vývalkovou a stupňovitou šroubovicí a v jednom případě vlnicovými vývalky (*Klápště 2002, 12*).

4.4. Vývoj na Mariánské louce a možnosti chronologie keramiky na základě situací v jednotlivých sondách

4.4.1. Situace v sondě 3/07

Na základě studia situací a nálezů v sondě 3/07 jsem vymezila několik základních chronologických horizontů, které v sobě zahrnují předlokační období, lokaci města a jeho následující rozvoj. Problémy při vytváření chronologie keramiky tkví hlavně v tom, že většina analyzovaných zlomků pochází z vrstev a jen malá část z objektů. Tím se dostáváme na tenký led, protože vrstvy byly delší dobu otevřené a riziko promíšení je o to větší.

Předlokační období (I. fáze) – stanoveno na základě vrstvy 0005, která představuje dochovaný půdní typ a definuje povrch terénu v době lokace města na Mariánské louce. Převažuje pozdněhradištní keramika zastoupená typickým vytaženým a kalichovitým okrajem, který však upoutává pozornost tím, že je vyroben již z vrcholně středověkého

materiálu. Drobné zastoupení vrcholně středověké keramiky nemusí být interpretován jako intruze, ale působí spíše jako prolínání obou tradic (TAB. I).

Absolutní chronologii nelze určit. V kombinaci s poznatky z písemných pramenů se můžeme pohybovat kolem poloviny 13. století.

Lokace města a počátky městské zástavby (II. fáze) – s tím souvisí nejstarší objekty, z nichž má nejzásadnější chronologickou výpověď objekt 0016. Na základě keramických nálezů se zdá být chronologicky spolehlivý a odpovídá 1. fázi podle M. Zápotockého datované do průběhu 2. a 3. čtvrtiny 13. století (*Zápotocký 1978*, 213-214). Podle chronologie J. Klápště materiál odpovídá druhé fázi datované od 2. poloviny 13. století, kdy došlo k rozšíření města Mostu, až po konec 13. a počátek 14. Století (*Klápště 2002*, 19-20). I zde se objevují nízka okruží a ovalené okraje. Objekt 0052 obsahoval pouze střepy hradištní tradice, ale nutno říci, že jich bylo všeho všudy jen 3 kusy, což nedovoluje učinit jasnější závěr.

Rozvinutá existence města (III.-VI. fáze) – v počátcích tohoto horizontu (III. fáze) pozorujeme plošné zarovnávání terénu, který se k jihozápadu svažoval. Vrstva 0004 je považována za přemístěné podloží z výkopu pro kamenný dům v čele naší parcely. To je samo o sobě podstatné pro sledování vývoje na lokalitě, ale do chronologie keramiky by to vnášelo jen nepořádek. O trochu více, i když ne stoprocentně, nám může pomoci vrstva 0007 (TAB. II). Vrstva obsahovala nízké formy okruží a jejich průvodní formy v kombinaci s ovalenými okraji. Typ výzdoby i celkový charakter nálezů věrně odráží Zápotockého subfázi 2a, která spadá na přelom 13. a 14. a do 1. čtvrtiny 14. století (*Zápotocký 1978*, 214-215). S tím by korespondovala i představa T. Velímského o tom, že zděné objekty se na lokalitě začaly stavět právě na přelomu 13. a 14. století (*1991a*, 21-22).

S existencí města souvisí vznik i dalších mocnějších a souvislejších kulturních vrstev, konkrétně 0008 a 0003 (IV. fáze). V keramickém materiálu se nově, ale v malém množství, objevují mladší okruží s vnější stranou profilovanou žebrem (TAB. III, 1-2; IV, 5). Vrstvy bohužel neposkytují dostatek materiálu, ani nepůsobí příliš věrohodně. Přítomnost vyšších okruží by však mohla naznačovat správnou chronologickou posloupnost a posouvat nás dále do fáze 2b tedy do 1. až 3. čtvrtiny 14. století (*Zápotocký 1978*, 214-215). V chronologii vytvořené na základě materiálu z Mostu se pohybujeme ve třetí fázi, která spadá do 14. století (*Klápště 2002*, 20-21).

Další vývoj života v týlní části parcely je spojen hlavně s existencí pece 0012 (V. fáze). Následující čilé podnikání dokládají kulturní vrstvy 0011 a 0019. Ohledně chronologie keramiky lze však spolehlivě tvrdit jen to, že se ve vrstvách nenachází žádná mladší a vyšší okruží.

Chronologická páska je přetržená v době, kdy v místech zaniklé pece 0012 vzniká nová 0031 (VI. fáze). Další středověké terény byly nemilosrdně zlikvidovány při budování velkého bazénu koncem 40. let 20. století. Sonda 3/07 byla tímto způsobem umlčená dříve, než nám stačila povyprávět o zániku města na Mariánské louce.

4.4.2. Situace v sondě 4/07

Studium situací a nálezů v sondě 4/07 dovoluje sledovat jen období rozvinuté existence města a to hlavně na základě procesu výstavby, provozu a zániku zděného domu.

Rozvinutá existence města – v severní části parcely fungoval hliník (0017), v jehož výplni (0029) převažovala nízká okruží a rovněž se zde vyskytl vytažený okraj tvarově typický spíše pro pozdněhradištní keramiku, avšak vytvořený již vrcholně středověkou technologií. Ve vrstvě nad tím (0022) byl vedle nízkých okruží nalezen ryze raně středověký vytažený okraj, což ale může souviset s povahou samotné vrstvy, která je interpretovaná jako planýrka. Dále už situace nepokračuje, protože terén byl zlikvidován při výstavbě hřiště. Na základě charakteru keramických nálezů datuji objekt do fáze 2a, tedy na přelom 13. a 14. a do 1. čtvrtiny 14. století (TAB. VII) (*Zápotocký 1978, 214-215*) a chronologicky souvisí s existencí zděného domu.

– ve střední části sondy se nachází skrumáž drobných sídlištních objektů (0041, 0038, 0036) ve vzájemné superpozici, dále pak dvojice kůlových jamek (0046, 0047) a jedna solitérní sloupová jáma (0043). Přítomnost negativů konstrukcí a sídlištních jam lze spojovat se zástavbou městské parcely, ke které pravděpodobně náležel vyzděný suterén domu objevený v jejich blízkosti. Datace objektů na základě keramiky není v podstatě možná, zvláště kvůli jejímu drobnému výskytu. S jistotou ale lze říci, že keramiku je možné zařadit do doby existence města (TAB. VIII).

– v jižní části sledujeme zděný podsklepený dům se vstupní šíjí. Z doby výstavby a užívání domu pochází jen minimum keramického materiálu. Není divu, protože k výstavbě se váží rychle uzavřené situace a nálezy ze zdiva jsou pochopitelně hodně fragmentární. Pro chronologii keramiky nám neposkytují žádné relevantní informace. O možném využití velkého objemu zeminy (písečné podloží), která byla vykopaná při hloubení základového vkopu pro dům, jsem se zmiňovala již v souvislosti se zarovnáváním terénu v sondě 3/07 (vrstva 0004). Mohla posloužit k vyrovnání povrchu na parcele rozvíjejícího se

vrcholně středověkého města. Minimum nálezů je také ze zánikových vrstev (0054, 0080), odkud z okrajů pochází jen derivát staršího okruží a ovalený okraj (TAB. VIII). Ani na tom není možné zcela stavět chronologii. Nic však přímo neodporuje tomu, že by se vrstvy vztahovaly do doby rozvoje vrcholně středověkého města.

Nejvíce materiálu poskytují zánikové vrstvy, které jsou však pro vytvoření relativní chronologie velmi problematické. Vznikaly sice rychle, ale informace v nich mohou být hodně zavádějící. Hlavní problém se týká příměsi starší keramiky. To je dle mého názoru možné pozorovat ve vrstvě 0040 (TAB. IX), kde se současně vyskytují tvary typické pro Zápotockého fáze 2a i 2b, což by odpovídalo asi 1. až 3. třetině 14. století (*Zápotocký 1978*, 214-215). V mostecké chronologii se jedná o třetí fázi spadající do 14. století (*Klápště 2002*, 20-21). Stejnou situaci můžeme tušit i u vrstvy 0085.

Konkrétněji promlouvá materiál z nejbohatší vrstvy 0030 (TAB. X, XI, XII). Četný výskyt vysokých okruží s vnější plochou profilovanou žebrem u hrnců i džbánů a výskyt mladšího typu mísy (*Zápotocký 1978*, 223) ukazují docela přímo na fázi 2b, tedy do pokročilého 14. století.

Nejvýše se nacházela vrstva 0071, která už ale byla fatálně narušená v moderních dějinách. Velký výskyt typické středověké keramiky je v přímém rozporu s nekeramickými nálezy, mezi kterými se nachází mince z 2. poloviny 20. století a další předměty spojené s nedávnými časy. Při výstavbě terénu byl značně poškozen i okolní terén, který byl snížen až o 1 m, což vedlo k odstranění téměř všech kulturních vrstev v rozsáhlé ploše severně od velkého bazénu a v okolí bazénu malého. Nastává tak velký problém se stanovením definitivního „zániku města“.

4.4.3. Situace v sondě 9/08

Na základě rozboru situace v objektu 0067 je možné opět sledovat jen fázi rozvinuté existence města.

Rozvinutá existence města – do tohoto období spadá sídlištní jáma 0138 porušená čtvercovou zahloubenou stavbou 0067. Keramika pocházející z jámy je jen obtížně datovatelná, zvláště proto, že se zde vyskytuje v malém množství a velká část z ní je atypická. Zcela jistě lze říci jen to, že jde pouze o vrcholně středověkou keramiku (TAB. XIII, 8-10). S velkou opatrností

je možné ji blíže ztotožnit s fází 2a podle Zápotockého, což představuje přelom 13. a 14. století (*Zápotocký 1978*, 214-215).

– zásadní jsou situace v objektu 0067 interpretovaném jako sklepní část domu dřevohlinité konstrukce či zemnice. Na základě stratigrafických vztahů zde byla odlišena stavební, provozní a zániková fáze domu. V kontextech vztahujících se k **období výstavby** není k dispozici žádný střepový materiál, což může souviset také s tím, že se jednalo o velice krátký časový horizont.

Z **doby provozu** domu sice již nějaký materiál pochází (vrstvy 0122 a 0131), ale je ho zoufale málo a výpovědní hodnota se blíží nule. Charakter keramiky je dost podobný materiálu z objektu 0138 (TAB. XIV), což by podporovalo i časově blízkou dataci. Zdobené hradištní střepy, které se zde v drobné míře vyskytly, považuji za intruzi (TAB. XIV, 5, 8).

Těsně se **zánikem** souvisí vrstvy 0130 a 0141, které mají sami o sobě málo výpovědní hodnoty. Jednak je keramického materiálu z těchto vrstev málo a také zde hrozí, že se jedná o starší materiál, který sem byl spláchnut (TAB. XV, 1-2).

Totální zánik dokládá vrstva 0124, která představuje rozplavené hliněné omítky stěn (TAB. XV, 3-8) a s rozplavenými konstrukcemi může souviset i cihlově červená mazanice vrstva 0123 (TAB. XVI, 1-2). V tomto prostředí se v objektu poprvé vyskytuje novější okružní s vnější stranou profilovanou žebrem, což nás může s velkou opatrností nasměrovat k fázi 2b, tedy do doby od 2. třetiny 14. století (*Zápotocký 1978*, 215). Mezi okružními však stále silně převažují nízké formy, takže takto pozdní datace je vrtkavá. S destrukcí konstrukcí objektu souvisí i vrstva 0106, která obsahuje liniové shluky uhlíků, jež by mohly být pozůstatky po zuhelnatělých dřevech sesutých do zaplňovaného objektu. Vedle toho se v ní nachází mazanice, cihly a struska. V keramickém materiálu se nově objevuje novější typ okraje džbánů, což by umožnilo s větší pravděpodobností posunout dataci do fáze 2b (TAB. XVI, 3-9). Z tohoto pohledu je zajímavý výskyt trubkovité výlevky (obr. 61), která bývá považovaná za součást konvice se třmenovými uchy, jež jsou považovány za jeden z přechodových tvarů a tradičně se uvádí, že svým výskytem nepřesáhly 13. století (*Klápště 1983*, 456-457; *1998*, 147-150). Zápotocký je klade do maximálně do fáze 2a, což odpovídá přelomu 13. a 14. století (*Zápotocký 1978*, 220). Terén byl definitivně zplanýrovaný vrstvami 0107 a 0101. Materiál v obou vrstvách si je hodně podobný (TAB. XIII, 1-7; XVII) a odkazuje maximálně do fáze 2b (*Zápotocký 1978*, 215).

Obecně lze říci, že na základě analýzy keramického materiálu objekt vznikl i zanikl ve velmi krátkém časovém horizontu, a proto neposkytuje žádnou delší relativně chronologickou sekvenci.

5. Katalog předmětů získaných z rukou detektorářů (uloženo v M Děčín a v ÚAPPSZČ)

Katalog v sobě zahrnuje soupis předmětů, které dosud, vyjma nálezů z Brtníků (*Rosenkranc 2000*), nebyly publikovány. Dalším společným jmenovatelem všech zde uvedených nálezů je to, že byly v několika posledních letech získány od detektorářů. U některých z nich, které mohly před konzervací na laika působit neforemně, se není čemu divit, že byly detektoráři odevzdány. Jiné naopak člověka uhranou svou nádherou a unikátností a hned mu vytane na mysli, kolik takto krásných kusů už muselo být asi ztraceno.

Stejně důležité jako nálezy (a možná i trochu důležitější) jsou údaje o *poloze* a *nálezových okolnostech*. Můžeme pozorovat dvě větší prostorové koncentrace. První z nich je oblast labského levobřeží, kde se nálezy shlukují kolem středověkých komunikací, které hrají v mé diplomové práci důležitou roli. Druhá se vztahuje k oblasti Českého Švýcarska a pomezí Lužických hor.

Základní stavební jednotkou soupisu je *poloha*. Nálezy jsou seřazeny abecedně podle katastrálního území, jehož výhodou je jasná lokalizace. *Poloha* je dále zpřesňována podle údajů, které jsou k dispozici.

U nálezů, kde chybí titul u hesla *literatura*, jsem čerpala z interních zdrojů děčínského muzea.

Hlavním cílem je, aby tyto informace nevyzněly do prázdna, ale byl využit jejich potenciál. Z toho důvodu s nálezy dále pracuji v textu a v příslušných kapitolách je zasazuji do širšího kontextu.

1.

Poloha: k. ú. Bělá u Děčína, asi 300 m nad prameništěm Bělského potoka při patě solitérní pískovcové skály na ppč. 1273/1.

Souřadnice: X: 749578.79, Y: 961606.8

Předmět: soubor 42 kusů mincí grošové ražby Václava IV. a malá kompletně dochovaná bezuchá keramická nádoba vyrobená z hrubé hrnčířské hlíny. Hrnec byl oxidačně vypálený, vysoký 11,5 cm s hrdlem o průměru 10 cm. Výduť je 11 cm široká a členěná vývalkovou šroubovicí. Okraj byl proveden formou nízkého nečleněného okruží (výška 0,7 cm). Dno nese stopy podsýpky. Uvnitř nádoby nebyly zjištěny žádné nečistoty ani stopy koroze, které však po sobě takto uložené mince běžně zanechávají. Vnější strana nádoby nese stopy užívání na otevřeném ohni. Mince měly být údajně vloženy do nádoby a tvořit tak kompletní nálezový celek.

Nálezové okolnosti: nejsou zcela spolehlivé, nemožné ověřit hodnověrnost nálezce, kompletnost nálezu ani bezprostřední nálezové okolnosti.

Datace: keramickou nádobu je možné dle obecných představ datovat do konce 13. století a do 1. poloviny 14. století. Mince však spadají do mladšího období, což může opět vyvolat podezření. K uložení depotu mohlo dojít někdy během 1. poloviny 15. století.

Další údaje: 30. 10. 2009 nálezce předáno P. Lisskovi a uloženo v ÚAPPSZČ Most.

Literatura: Lissek, P. 2016: hlášení č. 877/2009, ÚAPPSZČ Most.

Foto:

2.

Poloha: k. ú. Brtníky, nedaleko osady Kopec poblíž Brtnického potoka.

Předmět: železný meč, silně zkorodovaný, ve středovém pásu zdoben stříbrným a zlatým tauzováním. Celková délka 92 cm, délka čepele 72 cm, délka rukojeti 13 cm, průměr hlavice 6 cm, délka záštity 19 cm, šířka čepele u záštity 5,5 cm.

železná sekera, silně zkorodovaná, délka listu čepele 14,5 cm, výška 11 cm, šířka u hlavice 2,8 cm. Délka tuleje nepřevyšuje spodní hranu spuštěného ostří. Rovně ukončený tyl plynule přechází v tělo (bradu). Ostří je mírně dolů rozšířené, obloukovitého tvaru.

Nálezové okolnosti: nalezeno 17. 11. 1999 pomocí detektoru kovů cca 15 cm pod povrchem.

Datace: přelom 14. a 15. století.

Další údaje: přírůstkové č. 44/2001 a 45/2001 (M Děčín).

Literatura: Rosenkranc, M. 2000: Středověký meč a sekyra z Brtníků, Děčínské vlastivědné zprávy 10, 63-64.

Foto: sekera (1), současný stav, foto M. Vodáková.

1

3.

Poloha: k. ú. Dolní Prysk, Pustý zámek u České Kamenice.

Předmět: železná šipka s tulejí a částí dříku, čtyřhranná, délka 8,5 cm.

Nálezové okolnosti: náhodný nález, zřejmě za použití detektoru kovů.

Datace: 14.-15. století.

Další údaje: přírůstkové č. 12/2013 (M Děčín), do muzea předán 17. 10. 2012.

Literatura:

Foto: foto V. Širlo.

4.

Poloha: k. ú. Horní Jindřichov, část města Rumburku, cca 385 m n. m.

GPS souřadnice: 50°56'33.7"N, 14°34'14.1"E

Předmět: depot 21 mincí (do muzea předáno 18 kusů)

Nálezové okolnosti: nalezen 4. 11. 2015 na poli v hloubce maximálně do 25 cm, 12 mincí bylo slepeno dohromady, z čehož se usuzuje, že byly původně uložené v pouzdře z organického materiálu. Ostatní mince se vyskytovaly jednotlivě v blízkém okolí mincovního depotu v hloubce 10-20 cm pod povrchem. Zřejmě byly rozvláčené při zemědělské činnosti. Výsledky expertízy nebyly v době dokončování práce k dispozici, a proto chybí přesnější určení mincí.

Datace: předběžně 60. léta 15. Století.

Další údaje: do muzea předáno 10. 11. 2015.

Literatura:

Foto: stav před konzervací (1) a vybrané mince po konzervaci (2), foto V. Širlo.

5.

Poloha: k. ú. Líska, les mezi Lískou a Křížovým Bukem.

Předmět: železná ostruha s přezkou a ozubeným kolečkem, délka 13 cm, rozteč 9,5 cm.

Nálezové okolnosti: náhodný nález, zřejmě za použití detektoru kovů.

Datace: 14.-15. Století.

Další údaje: přírůstkové č. 13/2013 (M Děčín), do muzea předán 17. 10. 2012.

Literatura:

Foto: foto V. Širlo.

6.

Poloha: k. ú. Maxičky.

GPS souřadnice: 50°48'53.2"N, 14°11'21.7"E

Předmět: železný meč, jeden a půl ruční, celková délka 122 cm, délka čepele 95 cm, prostá přímá záštita s mírně se rozšiřujícími raménky. Podle E. Oakeshotta zastupuje meč typ XVa, hlavici má výrazně členěnou a shodnou s typem I či J (*Klučina* 2004, 230-233; Oakeshott 1991, 9-10, 140-145).

Nálezové okolnosti: nalezen zřejmě za použití detektoru kovů.

Datace: konec 14.-15. století.

Další údaje: přírůstkové č. 10/13 (M Děčín), do muzea předán 19. 10. 2009.

Literatura: *Klučina, P. 2004: Zbroj a zbraně. Evropa 6.-17. století. Praha – Litomyšl.*

Oakeshott, E. 1991: Records of the Medieval Sword. Woodbridge.

Foto: stav meče po nalezení (1) a po konzervaci (2), detail záštity, jílce a jablka po nalezení (3) a při předání (4), foto V. Širlo.

2

3

4

7.

Poloha: k. ú. Maxičky, poloha Mrchoviště, severovýchodně od Kristina Hrádku.

GPS souřadnice: 50°49'40.628"N, 14°7'2.628"E

Předmět: železná sekera, celková výška 17,4 cm, délka 20,5 cm. Dlouhá „trubkovitá“ tulej, která svou délkou výrazně převyšuje spodní hranu spuštěného ostří. Týl je ukončený původně čtvercovým mlatem (buchar), který se časem a opotřebením zakulatěl (*Glosek 1996*, 30). Plynule navazuje na týl a přechází dále do rozšiřujícího se těla. Ostří je výrazně dolů rozšířené, obloukovitého tvaru. Na těle je prolamovaný otvor a mezi ním a tulejí je vyražená značka ve tvaru kola, v jehož středu se nachází dominantní kruhový bod a od něho vybíhají 4 příčky, které rozdělují kolo do 4 segmentů, uvnitř nichž se nachází 4 kruhové body. Není jasné, co značka představuje. Může se jednat o nějakou formu kříže. Značky tohoto druhu jsou nejčastěji spojovány s kováři, kteří měli tímto způsobem označovat své výrobky. Mohly zároveň sloužit jako drobná dekorace či vyjadřovat vztah mezi předmětem a vlastníkem (*Měchurová 2013*, 625). Přiřazení sekery ke konkrétnímu typu je velmi ošemetné. Podle typologie R. Krajíce by spadala do typu III, tedy bradatice (*Krajíc 2003*, 166). Tato typologie byla nedávno zpochybněna Z. Měchurovou, která vycházela z předchozích studií L. Belcrediho. Podle ní je vysoká prodloužená tulej jasným znakem širočiny (*Měchurová 2013*, 621). Posoudit funkci této konkrétní sekery je problém jako u každé jiné. Nachází se na pomezí mezi světem řemeslníků a bojovníků a stejně tak mohla sloužit v běžné domácnosti. Prolamovaný otvor mohl sloužit k vytahování hřebů či k zavěšení na hák v domě, obuchem mohl být efektivně zatlučen kdejaký hřebík. Tomu, že by byla sekera vyrobená čistě pro boj, nic nenasvědčuje (*Žákovský 2010*, 202-203). M. *Glosek* ji zařadil mezi čakany podtypu Ih a zastává stanovisko, že byla používána k boji. S tím souvisí i dlouhá tulej, která mohla bránit přeseknutí násady protivníkem při boji (*1996*, 30-31). Proti tomu stojí názor V. *Štajnochra*, podle něhož bychom mohli sekeru blíže specifikovat jako symetrickou jednoručku s rovným topůrkem (v Čechách doložená ve 30. letech 15. století), která byla vhodná pro tesařské práce (*1979*, TAB. XXVII – 1, 32).

Nálezové okolnosti: nalezena zřejmě za použití detektoru kovů v létě 2009.

Datace: 15.-16. století .

Další údaje: přírůstkové č. 9/13 (M Děčín), do muzea předána 11. 9. 2009.

Literatura: *Glosek, M. 1996:* Późnośredniowieczna broń obuchowa w zbiorach polskich. Warszawa – Łódź.

Krajíc, R. 2003: Sezimovo Ústí, Archeologie středověkého poddanského města 3. Kovárna v Sezimově Ústí a analýza železných předmětů. Praha – Sezimovo Ústí – Tábor.

Měchurová, Z. 2013: Vybíjené ornamenty na středověkých sekerách, *Archaeologia historica* 38, 619-630.

Štajnochr, V. 1979: Tesařské sekery, tesařské technologie, *Muzejní a vlastivědné práce XVII*, 14-39.

Žákovský, P. 2010: Nález zdobené sekery z Ochozu u Brna, *Časopis Společnosti přátel starožitností CXVII*, 198-205.

Foto: stav po konzervaci (1) a při předání (2), detail značky (3), foto V. Širlo.

8.

Poloha: k. ú. Maxičky/Bynov, 100-200 m od Kristina Hrádku (není jasné, jakým směrem).

Předmět: železná sekyra, délka listu čepele cca 16,5 cm. Délku tuleje nelze přesně odhadnout, ale převyšuje spodní hranu spuštěného ostří. Rovně ukončený tyl plynule přechází v tělo. Ostří je rovné, dole mírně zašpičatělé. Původně měla plnit zřejmě jen utilitární funkci.

Určení typu sekery je opět sporné (viz č. 7). Její tvar se však nápadně podobá tesařské středověké sekyře pocházející z Německa z 15. století. Nejvhodnější by byla pro rubání (Štajnochr 1978, TAB. V – 1, 161).

Nálezové okolnosti: nalezena zřejmě za použití detektoru kovů.

Datace: 15. Století.

Další údaje: přírůstkové č. 41/13 (M Děčín), do muzea předána 11. 9. 2009.

Literatura: Štajnochr, V. 1978: Tesařské sekery, tesařské technologie, Muzejní a vlastivědné práce XVI, 148-168.

Foto: stav po (1) a před (2) konzervací, foto V. Širlo.

9.

Poloha: k. ú. Prostřední Žleb, u potoka Přípeřice (Ostružník), horní část bočního žlebu západně nad lesním rybníkem, v severním svahu výběžku hřebene, který se vklíní mezi Přípeřský potok a silnici Sněžník – Přípeř. Přibližná nadmořská výška činí kolem 255-260 m n. m.

ZM 10 02-23-19, 083 : 292 (Z : J)

Předmět: denár knížete Bedřicha (1179-1189), avers – vévoda s mečem na klíně trůnící mezi dvěma postavami, revers – světec s křížem shlíží s hradeb (vpravo věž), typ Fiala XVIII/12; Šmerda 1996, typ 263. Stříbro, váha 0,57 g, 14,5 mm.

Nálezové okolnosti: mince nalezena detektorem kovu na podzim roku 2000 v lesní hrabance v hloubce okolo 15 cm zřejmě v sousedství železného třmenu, který byl pohozený vedle charakteristické jamky po polní lopatce (v současné době nezvěstný). Vzhledem k dřívější lomařské činnosti v blízkém okolí lokality nelze vyloučit, že se nálezy dostaly na současné místo druhotně, pravděpodobně však ne z velké vzdálenosti.

Datace: 1179-1189.

Další údaje:

Literatura:

Peša, V. – Jenč, P. 2003a: Prostřední Žleb, Výzkumy v Čechách 2000, 225.

Šmerda, J. 1996: Denáry české a moravské. Katalog mincí českého státu od X. do počátku XIII. století. Brno.

Turnwald, K. 1949: České a moravské denáry a brakteáty. Praha

Foto: avers a revers, foto V. Širlo.

10.

Poloha: k. ú. Srbská Kamenice, Stará Oleška.

GPS souřadnice: 50°48'45.048"N, 14°19'36.279"E

Předmět: železná sekyra, typ bradatice, délka listu čepele cca 20,2 cm. Délka tuleje nepřevyšuje spodní hranu spuštěného ostří. Rovně ukončený tyl plynule přechází v tělo (bradu). Ostří je dolů rozšířené, obloukovitého tvaru. Tvarem přesně odpovídá tesařské středověké sekyře pocházející z Francie (polovině 15. století). Primárně byla určena k rubání (Štajnochr 1978, TAB. V – 2, 161).

Nálezové okolnosti: nalezen zřejmě za použití detektoru kovů v létě 2009.

Datace: 15. století.

Další údaje: přírůstkové č. 40/13 (M Děčín), do muzea předána 11. 9. 2009.

Literatura: Štajnochr, V. 1978: Tesařské sekery, tesařské technologie, Muzejní a vlastivědné práce XVI, 148-168.

Foto: stav po konzervaci (1) a při předání (2), foto V. Širlo.

11.

Poloha: k. ú. Šluknov, západně pod kótou 457,1 – Grohmannova výšina.

GPS: X: 944561.95, Y: 726878.87

Předmět: depot složený z 59 grošů českých a míšeňských ražeb a z unikátní honosně zdobené a kvalitně provedené spony ze zlaceného stříbra. Nálezy podrobně zhodnotil J. Militký (2011, 2-4):

MINCE

I. ČECHY

Karel IV. (1346–1378)

I.1. mincovna: Kutná Hora, AR pražský groš (1 ks)

Lit.: *Pinta 1999*, var. Ib/3, rubní značka 3a.

I.2. AR pražský groš (2 ks)

Lit.: *Pinta 1999*, var. Vc/2.

Václav IV. (1378–1419)

I.3. mincovna: Kutná Hora, AR pražský groš (1 ks)

Lit.: *Hána 2003*, var. Vj/2.

I.4. AR pražský groš (4 ks)

Lit.: *Hána 2003*, skupina VII (?).

I.5. AR pražský groš (1 ks)

Lit.: *Hána 2003*, var. VIIIId/1–4 (?).

I.6. AR pražský groš (1 ks)

Lit.: *Hána 2003*, skupina VIII/IX (?).

I.7. AR pražský groš (1 ks)

Lit.: *Hána 2003*, var. IXd/2.

I.8. AR pražský groš (1 ks)

Lit.: *Hána 2003*, var. IXe/3.

I.9. AR pražský groš (1 ks)

Lit.: *Hána 2003*, var. IXe/1 nebo 4.

I.10. AR pražský groš (1 ks)

Lit.: *Hána 2003*, var. Xc/1.

I.11. AR pražský groš (1 ks)

Lit.: *Hána 2003*, skupina X/XIV (?).

I.12. AR pražský groš (1 ks)

Lit.: Hána 2003, var. XIIIa/2.

I.13. AR pražský groš (1 ks)

Lit.: Hána 2003, var. XIVc/3 (?).

I.14. AR pražský groš (1 ks)

Lit.: Hána 2003, var. XIVi/9.

I.15. AR pražský groš (1 ks)

Lit.: Hána 2003, skupina XIV (?).

II. SASKO-MÍŠEŇ

Balthasar Durynský (asi 1369 /1382–1406)

II.16. mincovna: Freiberg, AR štítový groš z let 1405–1406 (1 ks)

Lit.: Krug 1974, 132, č. 544/1.

Fridrich I. Svárivý (1381–1428)

II.17. mincovna: Freiberg, AR štítový groš z let 1405–1409 (2 ks)

Lit.: Krug 1974, 138, č. 657/3.

II.18. AR štítový groš z let 1405–1409 (1 ks)

Lit.: Krug 1974, 138, č. 660/1.

II.19. mincovna: Freiberg, AR helmový groš z let 1405–1411 (1 ks)

Lit.: Krug 1974, 138, č. 663/2.

II.20. AR helmový groš z let 1405–1411 (2 ks)

Lit.: Krug 1974, 138, č. 665/1.

II.21. AR helmový groš z let 1405–1411 (1 ks)

Lit.: Krug 1974, 138, č. 665/2.

II.22. AR helmový groš z let 1405–1411 (1 ks)

Lit.: Krug 1974, 138, č. 665/3.

II.23. mincovna: Freiberg, AR štítový groš z let 1409–1412 (1 ks)

Lit.: Krug 1974, 139, č. 672/1.

II.24. mincovna: Gotha, AR štítový groš z let 1425–1428 (2 ks)

Lit.: Krug 1974, 139, č. 674/9.

II.25. AR štítový groš z let 1425–1428 (1 ks)

Lit.: Krug 1974, 139, č. 674 nebo 676/3.

II.26. AR štítový groš z let 1425–1428 (1 ks)

Lit.: Krug 1974, 139, č. 676/3.

II.27. AR štítový groš z let 1425–1428 (1 ks)

Lit.: Krug 1974, 139, č. 676/5.

II.28. AR štítový groš z let 1425–1428 (1 ks)

Lit.: Krug 1974, 139, č. 676/9.

Fridrich I. Svárivý, Vilém II. a Fridrich Durynský (1412–1425)

II.29. mincovna: Freiberg, AR štítový groš z let asi 1412–1417 (1 ks)

Lit.: Krug 1974, 140, č. 681/5.

II.30. AR štítový groš z let asi 1412–1417 (10 ks)

Lit.: Krug 1974, 140, č. 684/5.

II.31. mincovna: Freiberg, AR štítový groš z let asi 1417–1425 (1 ks)

Lit.: Krug 1974, 140, č. 689 nebo 693/10.

II.32. AR štítový groš z let asi 1417–1425 (10 ks)

Lit.: Krug 1974, 140, č. 693/10.

II.33. mincovna: Gotha, AR štítový groš z let asi 1424 (2 ks)

Lit.: Krug 1974, 140, č. 702/1.

SPONA

Stříbrná pozlacená šatová spona tvořená dvěma rosetami s reliéfy českých lvů na vyvýšeném soklu. Ve střední části polokulovitá puklice zdobená filigránem (*Militký 2011*, 4).

Nálezové okolnosti: depot byl uložen v místě nepatrné terasy přirozeně modelovaného kamenitého svahu cca 0,6 m pod povrchem. Byl zakopán do spraší, ve kterých však nebyl původní výkop vůbec patrný. Dne 10. 6. 2010 byl učiněn nález několika stříbrných mincí a následující den byl pod odborným dohledem vykopán celý nálezový soubor tak, jak je popsán v předchozím soupisu (*Militký 2011*, 2).

Kontext:

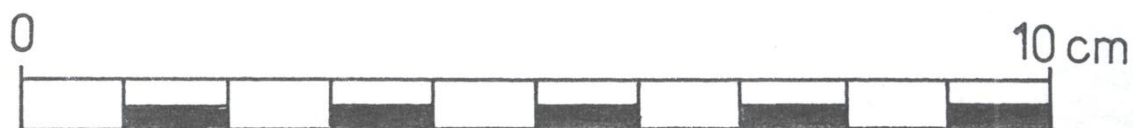
Datace: Nejmladší skupinu v nálezu zastoupených mincí reprezentují groše (č. II.24–28) ražené v mincovně Gotha v rozmezí let 1425–1428. Nález musel být tedy ukryt po roce 1425 a nejspíše okolo roku 1430. Součástí depotu byla také unikátní stříbrná šatová spona, vzniklá zřejmě v průběhu 2. poloviny 14. století. Motiv českých lvů s velkou pravděpodobností odkazuje na český původ tohoto výjimečného šperku. V mincovních pokladech 14. a 15. století se v domácím prostředí šperky vyskytují jen zcela ojediněle a šatové spony jsou dnes extrémně vzácné. Právě přítomnost tohoto šperku činí ze šluknovského pokladu zcela unikátní soubor, nemající na českém území obdoby (*Militký 2011*, 4-5).

Další údaje:

Literatura: Militký, J. 2011: Posudek ke stanovení finanční a kulturně-historické hodnoty depotu mincí a stříbrného šperku ze Šluknova, AÚ AVČR Praha.

Foto: spona zepředu (1) a zezadu (2) po konzervaci, detail střední polokulovité puklice zdobené filigránem (3), spona zepředu (4) a zezadu (5) před konzervací, foto V. Širlo.

1

2

3

4

5

Závěr

Jedním z hlavních cílů mé práce bylo nastínění komunikačních tras mezi Děčínem a Pirnou. K tomu bylo nutné zkompletovat výsledky českého i německého bádání a následně se pokusit oba ohraničené tábory spojit tak, aby vznikl jeden celistvý obraz. Důležitým zdrojem informací byly kartografické prameny, které oblast poprvé zachytily již na konci 16. století. Na základě získaných poznatků vznikl soupis a mapa komunikací labského levobřeží, která do této doby nebyla k dispozici.

V mapě jsou vyznačeny polohy detektorářských nálezů, které jsem shrnula v katalogu, jež je součástí diplomové práce. Jejich lokalizace napovídá, že mohly souviset se středověkými komunikacemi. Hlavní přínos katalogu spočívá v tom, že jmenované nálezy dosud nebyly nikdy publikované. V odborných kruzích se o nich sice vědělo a často diskutovalo, ale chyběly přesné údaje, které zde nyní předkládám.

Ve druhé kapitole jsem dále zhodnotila roli Děčína ve středověkém komunikačním schématu a jeho propojení s dnešním Saskem, ať už po souši, nebo po vodě.

Rozbor přírodních poměrů v první kapitole potvrdil obecně platnou představu o tom, že Děčín kolem sebe postrádal klasické agrární zázemí. Fungování regionu z velké části záleželo na obchodu a také na využívání rozlehlých lesních komplexů. Případovou studii, která je obsažená ve třetí kapitole, jsem zaměřila na hranici Českého Švýcarska a Lužických hor. Od Děčína je to sice poměrně daleko, ale panují zde výjimečně příznivé podmínky pro kladení náročnějších otázek. Ty jsem směřovala do oblastí výrobních aktivit (hlavně sklářství, dehtářství) a těžby surovin.

Ve čtvrté kapitole jsem se vrátila zpět do Děčína a věnovala jsem se zaniklé městské lokaci na Mariánské louce. Na základě nových (dosud nepublikovaných) výzkumů vedených P. Lisskem bylo možné doplnit či korigovat některé starší představy o podobě a struktuře zaniklého města. Dále jsem zpracovala keramický materiál ze tří sond pocházející z archeologického výzkumu na Mariánské louce z let 2007-2008. Na základě zjištěných informací jsem vytvořila relativní a absolutní chronologii keramiky, která je názorně sestavena do přehledných schémat. Ta se však opírá hlavně o kontexty nálezů a vztahy mezi nimi. Zde prezentované výsledky v první řadě vypovídají o situaci v konkrétních sondách a vztahují se k počátkům, vývoji a zániku městské lokace na Mariánské louce. Nepovažuji je tedy za obecně platné, i když spadají do rámcové představy o vývoji středověké keramiky v severočeském Polabí.

Z předkládané práce vyplývá, že Děčín fungoval jako město a zároveň přirozené centrum v převážně neagrární krajině, která měla nedocenitelný hospodářský význam. Díky příhodné poloze na Labi a rozvinuté síti komunikací nebyl problém s jeho zásobováním chybějícími komoditami. Děčín byl s přilehlým zázemím napojen na obchodní tepny, které přirozeně přesahovaly do Německa. Nesloužil však jen jako překladiště, ale na obchodu se aktivně podílel a to také zajišťovalo jeho fungování. Diplomová práce přispívá k poznání vývoje Děčínska ve středověku, ale k vytvoření komplexnějšího obrazu je zapotřebí ještě mnoho let intenzivních výzkumů.

Použité prameny a literatura

- Abraham, V. 2006: Přirozená vegetace a její změny v důsledku kolonizace a lesnického hospodaření v Českém Švýcarsku. (Nepubl. rkp. diplom. práce) Karlova univerzita v Praze.*
- Abraham, V. – Bobek, P. – Pokorný, P. 2008: Vývoj lesní vegetace Českého Švýcarska v historické době, Labské pískovce - historie, příroda a ochrana území. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Správa CHKO Labské pískovce, Děčín, 50-60.*
- ACRB I. 1 – Archivum Coronae regni Bohemiae, I.1. (1086-1305), ed. V. Hrubý, Pragae 1935.*
- Albrecht, S. 2008: Helmut Preidel - zwischen deutscher und tschechischer Archäologie, Veröffentlichungen des Collegium Carolinum 114, 201-217.*
- Anděl, J. a kol. 2000: Geografie Ústeckého kraje. Ústí nad Labem.*
- Aurig, R. 1989: Die Entwicklung von Steig und Straße im Gebiet zwischen Freiburger Mulde und Neiße von der Mitte des 10. bis Mitte des 14. Jahrhunderts. Ein Beitrag zur Rekonstruktion des Altstraßennetzes auf archäologischer Grundlage. (Nepubl. rkp. disert. práce.) Päd. Hochschule Dresden.*
- Aurig, R. 1992: Der Lückendorfer Pass und die Neisse-Talrandstraße in der östlichen Oberlausitz, Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege 35, 213-223.*
- Aurig, R. 1995: Auseinandersetzungen zwischen den Städten Görlitz und Zittau in Fragen der Verkehrsführung und des Handels im späten Mittelalter und die Stellung der Landesherren dazu. In: Die Besiedlung der Neißeregion. Urgeschichte – Mittelalter – Neuzeit: 1. Symposium der Geschichtskommision der Euroregion Neiße am 13. und 14. Oktober 1993, Zittau, 68-80.*
- Aurig, R. 2002: Altstraßenforschung in Sachsen - Quellen, Methoden und Ergebnisse. In: B. Knoche (Hrsg.), Wege als Ziel. Kolloquium zur Wegforschung in Münster. 30. November/1. Dezember 2000, Münster, 17-36.*
- Aurig, R. 2007: Mittelalterlich-frühneuzeitliche Verkehrswege im Osterzgebirge, in der Sächsischen Schweiz und in angrenzenden Gebieten. In: R. Aurig – R. Butz (Hrsg.), Burg - Strasse - Siedlung - Herrschaft. Studien zum Mittelalter in Sachsen und Mitteldeutschland. Festschrift für Gerhard Billig zum 80. Geburtstag, Beucha, 269-291.*

- Aurig, R. – Herzog, S. 1993: Mittelalterliche und Neuzeitliche sächsisch-böhmische Verkehrsbindungen zwischen Freiburger Mulde und Neisse. In: K. Kaiserová (ed.), Čechy a Sasko v proměnách dějin - Sachsen und Böhmen im Wandel der Geschichte, Acta universitatis Purkyniae - Philosophica et historica 1 (Slavogermanica II), Ústí nad Labem, 391-406.*
- Bálint, Cs. 1981: Einige Fragen des Dirhem-Verkehrs in Europa, Acta Archaeologica (Budapest) 33, 105-131.*
- Belisová, N. 2004: Zpracování smoly v Českém Švýcarsku a Labských pískovcích. In: Minulosti Českého Švýcarska II. Sborník příspěvků historické konference 2003, Krásná Lípa, 94-183.*
- Belisová, N. 2005: Putování po duchovním panství Krásnolipska. Děčín.*
- Belisová, N. 2008: K historii dobývání vápence v Českém Švýcarsku. In: Minulosti Českého Švýcarska V. Sborník příspěvků historické konference 2008, Krásná Lípa, 21-71.*
- Belisová, N. 2013: Lomy v kaňonu Labe, Kámen 19/2, 10-20.*
- Belisová, N. 2014: Tulákům Jetřichovicka. Děčín.*
- Belisová, N. 2015: Počátky osady Ostrov. In: Minulosti Českého Švýcarska IX. Sborník příspěvků ze semináře 2014, Krásná Lípa, 16-69.*
- Beranová K. a kol. 1999: Plán péče CHKO České Středohoří. Litoměřice.*
- Beránek, J. 1983: Založení Děčína. In: Ústecký sborník historický, Ústí nad Labem, 45-58.*
- Billig, G. 1999: Zum Umfeld der Entstehung und Anfangsentwicklung von Burg und Stadt Pirna, Burg Pirna. Landesfestung Sonnenstein 2, 12-32.*
- Blažek, J. 2000: Helmut Preidel. (17. 5. 1900 Děčín-Podmokly - 14. 8. 1980 Gilching bei München), Archeologické rozhledy 52, 373-375.*
- CDB I – Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I. (805-1197), ed. G. Friedrich, Pragae 1904-1907.
- CDB II – Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II. (1198-1230), ed. G. Friedrich, Pragae 1912.
- CIM II – Codex iuris municipalis Regni Bohemiae II. Privilegia královských měst venkovských (1225-1419), ed. J. Čelakovský, Praha 1895.
- CIM IV/1 – Codex iuris municipalis Regni Bohemiae IV/1. Privilegia královských měst venkovských (1232–1452), ed. A. Haas, Praha 1954.
- CIM IV/2 – Codex iuris municipalis Regni Bohemiae IV/2. Privilegia královských měst venkovských (1453–1500), ed. A. Haas, Praha 1960.

- CIM IV/3 – Codex iuris municipalis Regni Bohemiae IV/3. Privilegia královských měst venkovských (1501–1526), ed. A. Haas, Praha 1961.
- Cvrk, F. 2001: Vývoj labské plavby a splavňování labského toku. In: J. Kuncová – V. Šutera – V. Vysoký (eds.), Labe – Příroda dolního úseku řeky na konci 20. století, Ústí nad Labem, 21-27.*
- Cvrková, M. 1993: Labské údolí v pravěku a raném středověku. In: K. Kaiserová (ed.), Čechy a Sasko v proměnách dějin - Sachsen und Böhmen im Wandel der Geschichte, Acta universitatis Purkyniae - Philosophica et historica 1 (Slavogermanica II), Ústí nad Labem, 303-315.*
- Černá, E. 1998: Komunikační síť v SV části Krušných hor v období vrcholného středověku a její kontext s polohami sklářských hutí, Archaeologia historica 23, 97-110.*
- Černá, E. 1999: Aplikace metody experimentu v archeologii a její přínos pro dějiny sklářské výroby v období vrcholného středověku, Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993-1997, 171-182.*
- Černá, E. 2003: Příspěvek k poznání středověkého sklářství na severu Čech. In: Minulosti Českého Švýcarska I. Sborník příspěvků historické konference 2002, Krásná Lípa, 36-45.*
- Černá, E. 2004: Ke kořenům severočeského sklářství, výpověď archeologických pramenů o výrobě skla ve vrcholném středověku. Nový Bor.*
- Černá, E. 2014: Forschungsstand zu erzgebirgischen Glashütten. In: E. Černá – P. Steppuhn (Hrsg.), Glasarchäologie in Europa. Regionen - Produkte – Analysen. Beiträge zum 5. Internationalen Symposium zur Erforschung mittelalterlicher und frühneuzeitlicher Glashütten Europas in Seiffen 2012, Most, 13-26.*
- Černá, E. – Frýda, F. 2010: Sklo vrcholného středověku – současný stav a perspektivy studia historických technologií, Archaeologia historica 35, 335-357.*
- Černá, E. – Klír, T. 2014: Osídlení Krušných hor v mladším středověku a raném novověku. Kontext a cíle interdisciplinárního výzkumu. In: I. Boháčová – P. Sommer (eds.), Středověká Evropa v pohybu. K počtě Jana Klápště, Praha, 105-118.*
- Černá, E. – Velímský, T. 1993: Česko-saské kontakty a problematika středověkých cest přes Krušné hory a Děčínské stěny. In: K. Kaiserová (ed.), Čechy a Sasko v proměnách dějin - Sachsen und Böhmen im Wandel der Geschichte, Acta universitatis Purkyniae - Philosophica et historica 1 (Slavogermanica II), Ústí nad Labem, 359-372.*
- Červinka, A. 1971: Vývoj plavby dřeva na Labi, dnešní stav a možnosti. In: Historie plavby a obchodu po Labi. Rozpravy Národního technického muzea v Praze, Praha, 96-103.*

- Denecke, D. 1979: Methoden und Ergebnisse der historisch-geographischen und archäologischen Untersuchung und Rekonstruktion mittelalterlicher Verkehrswege. In: H. Jankuhn – R. Wenskus (Hrsg.), Geschichtswissenschaft und Archäologie. Untersuchungen zur Siedlungs-, Wirtschafts- und Kirchengeschichte, Vorträge und Forschungen 22, Stuttgart, 433-483.*
- Denecke, D. 2002. Altwegerelikte: Methoden und Probleme ihrer Inventarisierung und Interpretation. Ein systematischer Überblick. In: Wege als Ziel: Kolloquium zur Wegforschung, Münster, 1-16.*
- Friedrich, G. 1941: Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské, sebrané z domácích i cizích, díl XXXVII/2. Praha.*
- Gabriel, F. 1979: Nejstarší osídlení hrádku Hřidelíku, Litoměřicko XV, 53-64.*
- Gabriel, F. 1986: České Švýcarsko očima archeologa. Bílina – Děčín.*
- Gabriel, F. 1987: Archeologická sbírka Okresního muzea v Děčíně. Děčín.*
- Gabriel, F. 1995: Struktura rozložení hradů na pískovcích, Historická geografie 28, 49-61.*
- Gabriel, F. 2004: Průzkum hradů Českosaského Švýcarska v roce 2003. In: Minulosti Českého Švýcarska II. Sborník příspěvků historické konference 2003, Krásná Lípa, 33-41.*
- Gabriel, F. – Kursová, L. 2012a: Středověká sídla pravděpodobně související s dolováním v severních Čechách, Acta rerum naturalium 12, 243-250.*
- Gabriel, F. – Kursová, L. 2012b: Středověká a raně novověká sídla na pískovci, Archaeologia historica 37, 423-432.*
- Gabriel, F. – Smetana, J. 1981: K datování a funkci středověkých opevnění v Českém Švýcarsku, Archaeologia historica 6, 33-62.*
- Gabriel, F. – Stará, M. 1995: Osídlení severních Čech. In: Die Besiedlung der Neißeregion. Urgeschichte – Mittelalter – Neuzeit: 1. Symposium der Geschichtskommission der Euroregion Neiße am 13. und 14. Oktober 1993, Zittau, 52-67.*
- Gabriel, F. – Vaněk, V. 2006: České Švýcarsko ve středověku. Vlastivědná knihovnička SPS, svazek 13. Praha.*
- Gelnar, M. 1996: Sklářské hutě v Lužických horách a v jejich podhůří, Bezděz 4, 37-74.*
- Gelnar, M. 1999: Sklářské hutě na Českolipsku a Děčínsku. Část II: Okres Děčín, Bezděz 8, 51-93.*
- Gelnar, M. 2000: Středověká sklářská aktivita na severu Čech a její vazba na přírodní prostředí, Historické sklo 2, 63-69.*

- Gelnar, M. 2012: Gotické sklářské hutě kolem hory Jedlová v Lužických horách. In: Minulosti Českého Švýcarska VII. Sborník příspěvků ze semináře 2011, Krásná Lípa, 60-80.*
- Gelnar, M. – Plekanec, M. – Štika, J. 2000: Kde ležely Gläserndorfy?, Bezděz 9, 119-135.*
- Gerth, A. 2008: Der Böhmisches Steig, Auf den Spuren eines alten Handelsweges von Bautzen nach Prag; eine Wanderung der besonderen Art. Nürnberg.*
- Glöckner, P. 1995: Fyzickogeografické a geologické poměry okresu Děčín. Děčín.*
- Głosek, M. 1996: Późnośredniowieczna broń obuchowa w zbiorach polskich. Warszawa – Łódź.*
- Gräßler, I. 1997: Pässe über das Erzgebirge. Paßwege und Paßstraßen zwischen Freiburger und Zwickauer Mulde im Mittelalter. In: R. Aurig – S. Herzog – S. Lässig (Hrsg.), Landesgeschichte in Sachsen. Tradition und Innovation, Dresden, 97-108.*
- Hána, J. 2003: Pražské groše Václava IV. z let 1378–1419. Klatovy.*
- Hemleben, J. 1911: Die Pässe des Erzgebirges. Berlin.*
- Hofmann, B. 2005: Über spätmittelalterliche Verkehrswege zwischen Bielatal-Reichstein und Lampersbach, Mitteilungsheft 2, Arbeitskreis Sächsische Schweiz und des Landesvereins Sächsischer Heimatschutz e. V., 75-85.*
- Hoffmann, F. 2009: Středověké město v Čechách a na Moravě. Praha.*
- Hraše, J. K. 1885: Zemské stezky, strážnice a brány. Nové Město nad Metují.*
- Hubert, M. 1996: Dějiny plavby v Čechách. Díl I. Plavba veslová, plachetní, samotíží a vlekem živou silou. Děčín.*
- Hübner, F. 2006: Potenzialanalyse für eine Aufnahme von Teilen der Sächsisch-Böhmischen Schweiz als Weltnaturerbegebiet der UNESCO; Teil Geologie/Geomorphologie.*
- Chlebniček, B. 1966: Českokamenicko ve XIII. a XIV. století. In: M. Košťál – J. Smetana (eds.), Z minulosti Děčínska a Českolipska 1, Děčín, 47-62.*
- Chmelík, O. 1998: Doubice - pokus o historický obraz části českokamenického panství. (Nepubl. rkp. diplom. práce) Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem.*
- Chmelík, O. 1999: Fabrica vitralia in silva Taubnitz sita. (Shrnutí dosavadního bádání o středověkém sklářství v Doubici a okolí), Děčínské vlastivědné zprávy 9, 16-26.*
- Chmelík, O. 2001: Friedrichovská sklárna v Horní Chříbské ve světle vartenberských privilegií z let 1504, 1560 a 1612. In: Porta Bohemica, sborník historických prací I, Litoměřice, 83-101.*
- Jireček, H. 1856: O starých cestách z Čech a z Moravy do zemí sousedních, Časopis Českého musea 30, sv. 2, 114-129.*

- Kenzler, H. 2012: Die hoch- und spätmittelalterliche Besiedlung des Erzgebirges. Strategien zur Kolonisation eines landwirtschaftlichen Ungunstraumes, Bamberger Schriften zur Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit 4, Bonn.*
- Kirsche, A. 2007: Generationen der Fernwege über das Erzgebirge, Sächsische Heimatblätter Heft 4, 311-321.*
- Kirsche, A. 2014: Zu den Wechselbeziehungen zwischen Glashütten, Waldwirtschaft und Bergbau im Erzgebirge. In: E. Černá – P. Steppuhn (Hrsg.), Glasarchäologie in Europa. Regionen - Produkte – Analysen. Beiträge zum 5. Internationalen Symposium zur Erforschung mittelalterlicher und frühneuzeitlicher Glashütten Europas in Seiffen 2012, Most, 27-33.*
- Klápště, J. 1983: Studie o středověké studně z Mostu, Památky archeologické 74, 443-492.*
- Klápště, J. 1985: Raně středověké Mostecko a síť dálkových cest, Archeologické rozhledy 37, 502-515.*
- Klápště, J. 1998: Die Anfänge der jüngeren mittelalterlichen Keramik in Böhmen als kulturhistorisches Problem, Archeologické rozhledy 50, 138-158.*
- Klápště, J. 2002: Keramika. In: J. Klápště ed., Archeologie středověkého domu v Mostě (čp. 226). Mediaevalia archaeologica 4, Praha – Most, 10-34.*
- Klír, T. 2010: Osídlení horských oblastí Čech ve středověku a raném novověku, Archaeologia historica 35, 373-391.*
- Klos, R. 1997: Přehled dějin města Krásné Lípy s okolím do konce třicetileté války. Krásná Lípa.*
- Klos, R. 2006: Dvě hornolužické vsi v Českém Švýcarsku. In: Minulosti Českého Švýcarska III. Sborník příspěvků historické konference 2004, Krásná Lípa, 67-72.*
- Klos, R. – Němeček, F. 1978: Skalní hrady v českém Švýcarsku. Ústí nad Labem.*
- Klučina, P. 2004: Zbroj a zbraně. Evropa 6.-17. století. Praha – Litomyšl.*
- Tolasz, R. a kol. 2007: Atlas podnebí Česka. Praha.*
- KOSMAS – Cosmae Pragensis Chronica Bohemorum, ed. B. Bretholz, Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum, Nova series 2, Berolini 1923. Český překlad citován podle K. Hrdiny a M. Bláhové, Kosmova kronika česká, Praha 1972.*
- Košnar, L. 2010: Tzv. Šluknovské kruhy, Studia mediaevalia pragensia 9, 75-109.*
- Košťál, M. 1966: Město Děčín a jeho správa do 16. století. In: M. Košťál – J. Smetana (eds.), Z minulosti Děčína a Českolipska 1, Děčín, 77-105.*
- Košťál, M. 1969: Vývoj lodní dopravy na Labi. Z dějin vltavsko-labské plavby. Děčín.*

- Košťál, M. 1977: Příjmy děčínského panství v letech 1555-1614. In: Z minulosti Děčínska a Českolipska III, Děčín, 67-100.*
- Kotýza, O. 2006: Nejextrémnější velké vody na dolním českém toku řeky Labe v letech 1118-1598 a otázka věrohodnosti značek povodní na zámecké skále v Děčíně, v Litoměřicích a Ústí nad Labem, Podřipský muzejník 2, 31-69.*
- Kotýza, O. – Cvrk, F. – Pažourek, V. 1995: Historické povodně na dolním Labi a Vltavě. Děčín.*
- Kotýza, O. – Tomas, J. 1993: Příspěvek k problematice přechodů Krušných hor v raném středověku. In: K. Kaiserová (ed.), Čechy a Sasko v proměnách dějin - Sachsen und Böhmen im Wandel der Geschichte, Acta universitatis Purkyniae - Philosophica et historica 1 (Slavogermanica II), Ústí nad Labem, 373-390.*
- Kotýza, O. – Tomas, J. 1997: Litoměřice jako raně středověké obchodní centrum. In: O. Kotýza - J. Smetana - J. Tomas (eds.), Dějiny města Litoměřic, Litoměřice, 98-99.*
- Koutecký, D. – Vokolek, V. 2008: Billendorfská kultura. In: N. Venclová ed., Archologie pravěkých Čech 6, Praha, 97-99.*
- Krajč, R. 2003: Sezimovo Ústí, Archeologie středověkého poddanského města 3. Kovárna v Sezimově Ústí a analýza železných předmětů. Praha – Sezimovo Ústí – Tábor.*
- Krug, G. 1974: Die meissnisch-sächsischen Groschen 1338 bis 1500. Berlin.*
- Křivánek, R. 1995: Shrnutí výsledků geofyzikálních měření na místech zaniklých středověkých skláren, Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1983-1992, 279-308.*
- Křivka, J. 1967: Podíl poddaných a velkostatku na tržní produkci a vývozu obilí po Labi v předbělohorském období. In: Historický sborník Ústecka II, Ústí nad Labem, 7-22.*
- Křivka, J. 1968: Poddanské ovocnictví a zahradnictví v dolním Polabí a Poohří před Bílou Horou. Ústí nad Labem.*
- Křivka, J. 1971: Obchod zemědělskými produkty po Labi před Bílou horou. In: Historie plavby a obchodu po Labi. Rozpravy Národního technického muzea v Praze, Praha, 144-148.*
- Kuncová, J. 1999: Chráněná území ČR: Ústecko. Díl I. Praha.*
- Landa, M. 1971: Vývoj plavby dřeva na Labi, dnešní stav a možnosti. In: Historie plavby a obchodu po Labi. Rozpravy Národního technického muzea v Praze, Praha, 107-118.*
- Laube, G. 1903: Alte Wege über das Erzgebirge in der Gegend von Teplitz, Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen 41, 451-489.*

- LE III – Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV, III (1385-1390), ed. C. Borový, Pragea 1879.
- Lissek, P. 2002:* Průzkum, dokumentace a zpracování středověkých a novověkých výrobních aktivit na území Národního parku České Švýcarsko. (Nepubl. rkp. diplom. práce) Západočeská univerzita v Plzni.
- Lissek, P. 2003:* Příspěvek k poznání struktury středověkého osídlení krajiny Labských pískovců. In: *Minulosti Českého Švýcarska I. Sborník příspěvků historické konference 2002*, Krásná Lípa, 46-55.
- Lissek, P. 2004:* Výroba dehtu a smoly v Českém Švýcarsku. In: *Minulosti Českého Švýcarska II. Sborník příspěvků historické konference 2003*, Krásná Lípa, 75-93.
- Lissek, P. 2005:* Povrchový průzkum dehtářských pracovišť v Českém Švýcarsku, *Archeologia technica* 16, 72-78.
- Lissek, P. 2008a:* Závěrečná zpráva. Záchranný archeologický výzkum: Děčín, Mariánská louka: „Výstavba teplovodu“ 2002, ÚAPPSZČ Most.
- Lissek, P. 2008b:* Nálezová zpráva. Záchranný archeologický výzkum: „Víceúčelové hřiště na koupališti pod zámek v Děčíně (Duhové hřiště)“ 2004-2005, ÚAPPSZČ Most.
- Lissek, P. 2008c:* Nálezová zpráva. Záchranný archeologický výzkum: Mariánská louka, Obnova inženýrských sítí na koupališti pod zámek v Děčíně 2005, ÚAPPSZČ Most.
- Lissek, P. 2008d:* Závěrečná zpráva. Záchranný archeologický výzkum: Děčín, Mariánská louka, Demolice bazénů 2007, ÚAPPSZČ Most.
- Lissek, P. 2008e:* Nálezová zpráva. Předstihový záchranný archeologický výzkum: Drenážní výkop při domu č.p. 33 v ulici U kaple, Děčín, Staré Město 2007, ÚAPPSZČ Most.
- Lissek, P. 2008f:* Areál vápenky na Peškově stráni u Hel a těžba vápence na lužickém zlomu v oblasti Českého Švýcarska. In: *Minulosti Českého Švýcarska V., sborník příspěvků historického semináře 2008*, Krásná Lípa, 118-126.
- Lissek, P. 2016:* Hlášení č. 877/2009, ÚAPPSZČ Most.
- Maaz, Ch. 2008:* Kleine wüste Burgen im unteren Sebnitztal, *Burgenforschung aus Sachsen* 21, 86-108
- Měchurová, Z. 2013:* Vybíjené ornamenty na středověkých sekerách, *Archaeologia historica* 38, 619-630.
- Michel, J. 1929:* Ein frühgeschichtlicher Fund in Bodenbach a. d. Elbe, *Sudeta* 3, 58-61.
- Michna, P. 1970:* Vzájemný vztah pecí chlebových a vyhřívacích na staroslovanských a raně středověkých sídlištích, Referáty z I. pracovní rady mladých archeologů oblastních a městských muzeí se zvláštním zřetelem k problematice historické archeologie na

- Moravě konané v Mikulově 11.-12. března 1970, příloha Vlastivědného věstníku moravského 22, č. 3, 68-81.
- Mikyška R. et al. 1968:* Geobotanická mapa ČSSR 1. České země. Praha.
- Militký, J. 2011:* Posudek ke stanovení finanční a kulturně-historické hodnoty depotu mincí a stříbrného šperku ze Šuknova, AÚ AVČR Praha.
- Müller, U. 2006:* Zwischen Gebrauch und Bedeutung. Studien zur Funktion von Sachkultur am Beispiel mittelalterlichen Handwaschgeschirrs (5./6. bis 15./16. Jahrhundert), Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters, Beiheft 20, Bonn.
- Neder, E. 1926:* Aus der Besiedlungsgeschichte des Elbegaues Tetschen 4, Heimatkunde des Elbegaues Tetschen.
- Nesvadbová, B. 1998:* Vývoj středověkého osídlení a komunikační sítě v pravobřežní části Labských pískovců. (Nepubl. rkp. diplom. práce) Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem.
- Neugebauer, A. 1992:* Die Felsenburgen der sächsischen und böhmischen Schweiz, Burgenforschung aus Sachsen 1, 9-17.
- Neuhäuslová, Z. et al. 1998:* Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky. Praha.
- Oakeshott, E. 1991:* Records of the Medieval Sword. Woodbridge.
- Oettel, G. 1987:* Die spätslawische Pechsiederei und Grubenköhlerei im Wermsdorfer Forst, Kreis Oschatz, Arbeits- und Forschungsberichte zur Sächsischen Bodendenkmalpflege 31, 283-324.
- Oettel, G. 1989:* Die mittelalterliche Pechsiederei im Südosten der DDR, Arbeits- und Forschungsberichte zur Sächsischen Bodendenkmalpflege 33, 227-287.
- Peša, V. – Jenč, P. 2003a:* Prostřední Žleb, Výzkumy v Čechách 2000, 225.
- Peša, V. – Jenč, P. 2003b:* Pravěké, středověké a novověké lokality Českého Švýcarska I. In: Minulosti Českého Švýcarska I. Sborník příspěvků historické konference 2002, Krásná Lípa, 42-53.
- Peša, V. – Jenč, P. 2004:* Pravěké, středověké a novověké lokality Českého Švýcarska II. In: Minulosti Českého Švýcarska II. Sborník příspěvků historické konference 2003, Krásná Lípa, 89-104.
- Peša, V. – Jenč, P. 2006:* Pravěké, středověké a novověké lokality Českého Švýcarska III. In: Minulosti Českého Švýcarska III. Sborník příspěvků historické konference 2004, Krásná Lípa, 36-45.

- Pflug, N. 2013: Der historische Eisenerzbergbau im Osterzgebirge und Elbtalschiefergebirge – eine geographisch-geologische Landschaftsanalyse. (Nepubl. rkp. diplom. práce) Technische Universität Dresden.*
- Phoenix, J. 1999: Křinice/Kirnitzsch – nadregionálně významná soustava vodních toků Čech a Sasko, Schriftenreihe des Nationalparkes Sächsische Schweiz 3, 58-88.*
- Pinta, V. 1999: Pražské groše Karla IV. (1346–1378). Chomutov.*
- Pokorný, P. – Kuneš, P. – Abraham, V. 2008: Holocenní vývoj vegetace v Českém Švýcarsku, Labské pískovce - historie, příroda a ochrana území. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Správa CHKO Labské pískovce, Děčín, 35-49.*
- Preidel, H. 1923: Die Vor- und Frühgeschichte des Bezirkes im Rahmen des mitteleuropäischen Kulturgebietes, Heimatkunde des Elbegaues Tetschen 2, 93-147.*
- Preiss, Ch. 2008: Die Eisenstraße von Berggießhübel nach Hütten unterm Königstein, Mitteilungsheft 6, Arbeitskreis Sächsische Schweiz und des Landesvereins Sächsischer Heimatschutz e. V., 13-18.*
- Procházka, R. 2000: Chlebové pece předlokačnického a lokačnického Brna, Archaeologia historica 26, 207-219.*
- Riebe, H. – Härtel, H. – Bauer, P. – Benda, P. 1999: Přírodní poměry Českosaského Švýcarska, Schriftenreihe des Nationalparkes Sächsische Schweiz 3, 20-57.*
- Richter, M. – Velímský, T. 1993: Die archäologische Erforschung von Stadtwüstungen des 13. Jahrhunderts in Böhmen. In: Siedlungsforschung. Archäologie – Geschichte – Geographie 11, Bonn, 83-110*
- Rosenkranc, M. 2000: Středověký meč a sekyra z Brtníků, Děčínské vlastivědné zprávy 10, 63-64.*
- Rusó, A. 1988: Příspěvek k poznání slovanské lokality v Chlumci, poloha Horka, Teplice.*
- Salač, V. 1997: Význam Labe pro česko-saské kontakty v době laténské (úvod do problematiky), Archeologické rozhledy 49, 462-494.*
- Seibt, F. 1996: Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy. Praha.*
- Schurtz, H. 1891: Die Pässe des Erzgebirges. Leipzig.*
- Schwarz, E. 1931: Die Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle. München – Berlin.*
- Siebert, H. 1920: Die Pässe des Erzgebirges, Kalender für das Erzgebirge und das übrige Sachsen, 21-26.*
- Simon, K. – Hauswald, K. 1995: Der Kulmer Steig vor dem Mittelalter. Zu den sächsisch-böhmischen Verkehrswegen über das Osterzgebirge, Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege, Band 37, 9-98.*

- Slavičková, H. – Cvrk, F. – Velímský, T. 1998: Děčín, Historický atlas měst České republiky, sv. 4, Praha.*
- Smetana, J. 1985: K počátkům města Děčína. In: Z minulosti Děčínska a Českolipska IV, Děčín, 241-277.*
- Sobotka, J. 2015: Pruská mapa části Saska a severních Čech v době války o dědictví bavorské, Bezděz 24, 27-51.*
- Správa CHKO Labské pískovce 2009: Rozbory Chráněné krajinné oblasti Labské pískovce k 31. 10. 2009. Děčín.*
- Stein, K. 1993: K počátkům Kyjova, Děčínské vlastivědné zprávy 2/5, 3-17.*
- Stein, J. – Hentschel, W. 1999: Labské pískovce: Dvě chráněná území – jedna jednotka, Schriftenreihe des Nationalparkes Sächsische Schweiz 3, 4-19.*
- Steinová, N. 1994: Zkamenělé osudy. Z historie kamenných křížů na Děčínsku. Děčín.*
- Šedivý, J. – Finger, B. – Hennig, L. a kol. 2012: Hrady na hranici. Čechy – Sasko. Děčín.*
- Šimák, J. V. 1938: České dějiny I/5. Středověká kolonizace v zemích českých. Praha.*
- Šmerda, J. 1996: Denáry české a moravské. Katalog mincí českého státu od X. do počátku XIII. století. Brno.*
- Štajnochr, V. 1978: Tesařské sekery, tesařské technologie, Muzejní a vlastivědné práce XVI, 148-168.*
- Štajnochr, V. 1979: Tesařské sekery, tesařské technologie, Muzejní a vlastivědné práce XVII, 14-39.*
- Tomas, J. 1999a: Počátky města Litoměřic II/2. In: J. Tomas, Od raně středověké aglomerace k právnímu městu a městskému stavu (výbor studií), Litoměřice, 153-183.*
- Tomas, J. 1999b: Labský obchod v Litoměřicích do Bílé hory. In: J. Tomas, Od raně středověké aglomerace k právnímu městu a městskému stavu (výbor studií), Litoměřice, 209-211.*
- Tomas, J. 1999c: Vztahy měst Litoměřic a Ústí nad Labem v době předbělohorské. In: J. Tomas, Od raně středověké aglomerace k právnímu městu a městskému stavu (výbor studií), Litoměřice, 213-224.*
- Tomášek, M. 2007: Půdy České republiky. Praha.*
- Torke, H. 1989: Forstgrenzsteine der Amtswälder in der Sächsischen Schweiz, Schriftenreihe des Stadtmuseums Pirna, Heft 7.*
- Torke, H. 1990: Alte Steinkreuze zwischen Dresden, Pirna und Sächsischer Schweiz. Pirna.*
- Torke, H. 1998: Steinerne Zeugen der Geschichte im Landkreis Sächsische Schweiz. Meißen.*

- Torke, H. 2002:* Historische Grenzen und Grenzzeichen in der Sächsischen Schweiz. Eine Studie anhand von Urkunden, Grenzbeschreibungen und Grenzprotokollen aus dem 15. bis 19. Jahrhundert unter Einbeziehung aller in der Sächsischen Schweiz erfaßten Grenzsteine und Grenzmale. Dresden.
- Torke, H. 2004:* Matthias Öder in der Sächsischen Schweiz, Schriftenreihe des Stadtmuseums Pirna, Heft 12.
- Torke, H. 2007a:* Aussagen der Meilenblätter und ihrer Beilagen zu Dörfern, Landschaft und Flurnamen der Sächsischen Schweiz, Mitteilungsheft 5, Arbeitskreis Sächsische Schweiz und des Landesvereins Sächsischer Heimatschutz e. V., 3-26.
- Torke, H. 2007b:* Die Sächsischen Schweiz im ausgehenden 18. Jahrhundert. Die Beilagen zu den Meilenblättern der Sächsischen Schweiz und ihre Berichte über Ortschaften. Topographie und Flurnamen der damaligen Zeit. Monographie Reihe des Arbeitskreises Sächsische Schweiz und des Landesvereins Sächsischer Heimatschutz e. V. Band I. Pirna.
- Torke, H. 2008:* Grenzzeichen und Grenzwege an der sächsisch-böhmischen Grenze im Bereich der Sächsischen Schweiz, Mitteilungsheft 6, Arbeitskreis Sächsische Schweiz und des Landesvereins Sächsischer Heimatschutz e. V., 86-94.
- Turnwald, K. 1949:* České a moravské denáry a brakteáty. Praha.
- Vacek, F. 1905:* Sociální dějiny české, doby starší. Vzdělávací knihovna katolická sv. 39. Praha.
- Vaněk, V. 2001:* Sakrální architektura děkanátu lipského v písemných pramenech doby předhusitské. In: Ústecký sborník historický, Ústí nad Labem, 33-78.
- Vaněk, V. 2003:* Počátky středověkého osídlení Českého Švýcarska a spory o „německou“ kolonizaci. In: Minulosti Českého Švýcarska I. Sborník příspěvků historické konference 2002, Krásná Lípa, 31-35.
- Vaněk, V. 2007:* Lov zvěře a těžba dřeva. Doklady o využívání lesa ve středověkém Českém Švýcarsku z pohledu písemných pramenů. In: Minulosti Českého Švýcarska IV. Sborník příspěvků historické konference 2006, Krásná Lípa, 38-47.
- Vávra, I. 1974:* Žitavská cesta, Historická geografie 12, 27-91.
- Vávra, I. 1978:* Srbská cesta, Historická geografie 17, 369-432.
- Velímský, T. 1989:* K problematice českých měst – prostorový vývoj a nejstarší zástavba, Archaeologia historica 14, 67-93.
- Velímský, T. 1991a:* Město na louce. Děčín.

- Velímský, T. 1991b*: Středověké cesty na Děčínsku. Průzkum a dokumentace reliktů středověkých cest v levobřežní části chráněné krajinné oblasti Labské pískovce. Nálezová zpráva č. j. 1127/91, uložení archiv ÚAPPSZČ Most, v. v .i.
- Velímský, T. 1992*: Studium středověkých cest a problematika vývoje osídlení levobřežní části oblasti Labských pískovců, *Archaeologia historica* 17, 349-364.
- Velímský, T. 1996*: K nejstarším dokladům raně středověkého spojení mezi Lužicí a severozápadními Čechami. In: *Drogi handlowe i powiazania komunikacyjne na obszarach Euroregionu Nysa, Jelenia Góra*, 15-23.
- Velímský, T. 1998*: Trans montes, ad fontes! K roli újezdů při středověké kolonizaci středních a vyšších poloh na území severozápadních Čech. Most.
- Velímský, T. 2006*: K nejstarším dokladům středověkého spojení Čech s Budyšínskem. In: *Historická geografie – Supplementum I.*, Praha, s. 59-77.
- Velímský, T. – Pažourek, V. 1995*: Nově zjištěné raně středověké nálezy z Labských pískovců - příspěvek k počátkům slovanského osídlení ve Šluknovském výběžku, *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1983-1992*, 197-212.
- Veselý, M. 2008*: Pokusy o hledání rud v areálu doubické vápenky. In: *Minulosti Českého Švýcarska V. Sborník příspěvků historické konference 2008*, Krásná Lípa, 72-93.
- Veselý, M. – Plekanec, M. 2004*: Železné jámy u Kyjova. In: *Minulosti Českého Švýcarska II. Sborník příspěvků historické konference 2003*, Krásná Lípa, 65-73.
- Volf, M. 1958*: Labský zahraniční obchod před Bílou horou a po ní, *Časopis Společnosti přátel starožitností* LXVI, 218-227.
- Voss, A. 1883*: Silberringe von Schluckenau in Böhmen, *Zeitschrift für Ethnologie* 15, 486-487.
- Wiechel, H. 1901*: Die ältesten Wege Sachsens. *Sitzungsberichte der Naturwissenschaftlichen Gesellschaft Isis*. Dresden.
- Wißniewski, R. 1987*: Die Entwicklung der Altstraßen im Gebiet des heutigen Bezirkes Karl-Marx-Stadt von der Mitte des 10. Jahrhunderts bis Mitte des 14. Jahrhunderts. Ein Beitrag zur Rekonstruktion des Altstraßennetzes auf archäologischer Grundlage. (Nepubl. rkp. disert. práce.) Päd. Hochschule Dresden.
- Wißniewski, R. 1998*: Zum Stand der Erforschung mittelalterlicher Steige und Straßen in Sachsen, *Burgenforschung aus Sachsen* 11, 56-73.
- Woitsch, J. 2012*: Tradiční výroba dehtu a kolomazi: Od dehtářských jam k dvouplášťovým pecím, *Archeologia technica* 23, 83-90.

- Zápotocký, M. 1969: K významu Labe jako spojovací a dopravní cesty – Zur Bedeutung der Elbe als Verbindungs- und Transportweg. Památky archeologické 60, 277-366.*
- Zápotocký, M. 1977: Slovanské osídlení na Děčínsku, Archeologické rozhledy 29, 521-553.*
- Zápotocký, M. 1978: Středověká keramika severočeského Polabí. Morfologie a relativní chronologie, Památky archeologické 69, 171-238.*
- Zápotocký, M. 1979: Katalog středověké keramiky severočeského Polabí, Výzkumy v Čechách – Supplementum. Praha.*
- Zápotocký, M. – Cvrková, M. 1993: Slovanská osada v Ústí n. L. – Krásném Březně. Příspěvek k datování mladohradištní keramiky severočeského Polabí, Archeologické rozhledy 45, 279-314.*
- Zöllner, C. W. 1896: Die Bedeutung der Elbe für den mittelalterlichen Handel Sachsens. Chemnitz.*
- Žákovský, P. 2010: Nález zdobené sekery z Ochozu u Brna, Časopis Společnosti přátel starožitností CXVII, 198-205.*
- Žemlička, J. 1980: Vývoj osídlení dolního Poohří a Českého středohoří do 14. století. Praha.*
- Žemlička, J. 2014: Království v pohybu. Kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy. Praha.*

Internetové stránky:

- <http://digitale.bibliothek.uni-halle.de/pon/content/pageview/530338> (14. 3. 2016)
- www.deutschefotothek.de/cms/kartenforum-sachsen-vor1850.xml (14. 3. 2016)
- <http://www.deutschefotothek.de/cms/kartenforum-meilenblaetter-alle.xml> (14. 3. 2016)
- http://www.umwelt.sachsen.de/umwelt/download/natur/Karte_1_PNV300_A1_CMYK.jpg
(14. 3. 2016)
- http://www.deutschefotothek.de/documents/obj/90011674/dd_hstad-mf_0000695
(17. 3. 2016)
- <https://mapy.cz/zemepisna?x=14.4969687&y=50.9037589&z=13&l=0> (18. 3. 2016)
- <http://www.deutschefotothek.de/documents/obj/90011239> (18. 3. 2016)
- [http://geoportal.cuzk.cz/\(S\(lrqkbgmq3fk0sloy0p0qibax\)\)/Default.aspx?mode=TextMeta&text=dSady_zabaged&side=zabaged&menu=24](http://geoportal.cuzk.cz/(S(lrqkbgmq3fk0sloy0p0qibax))/Default.aspx?mode=TextMeta&text=dSady_zabaged&side=zabaged&menu=24) (29. 3. 2016)
- <http://www.smul.sachsen.de/lfulg/> (29. 3. 2016)
- <http://www.openstreetmap.org> (29. 3. 2016)
- http://www.landesvermessung.sachsen.de/inhalt/produkte/dlm/dlm_detail.html (29. 3. 2016)

Seznam příloh

- Obr. 1: Mapa geologických poměrů na Děčínsku.
- Obr. 2: Mapa zobrazující geologické poruchy a zlomová pásma.
- Obr. 3: Geomorfologické členění Děčínska a okolí.
- Obr. 4: Vegetační schéma Labských pískovců.
- Obr. 5: Typy půd na Děčínsku.
- Obr. 6: Bonita půdy na Děčínsku stanovená Tereziánským katastrem.
- Obr. 7: Rekonstrukční mapa vegetace.
- Obr. 8: Mapa potenciální přirozené vegetace v saském pohraničí.
- Obr. 9: Děčín v raném a vrcholném středověku.
- Obr. 10: „Hanzovní mísa“.
- Obr. 11: „Hanzovní mísa“, detail vyrytého anděla na dně.
- Obr. 12: Rekonstrukce rozsahu majetkové tržby děčínských Vartenberků kolem roku 1400.
- Obr. 13: Rekonstrukce cest na labském levobřeží platná i pro raný středověk.
- Obr. 14: Navrhované trasy Chlumecké cesty podle I. Vávry.
- Obr. 15: Rekonstrukce středověkého osídlení a sítě cest na Labském levobřeží.
- Obr. 16: Rozmístění smíršcích křížů na Děčínsku a v okolí.
- Obr. 17: Rozmístění kamenných křížů a dalších reliktiů v oblasti mezi Pirnou a Děčínem.
- Obr. 18: Detail místa na Oederově mapě, kde cesta A překonává hranici.
- Obr. 19: Detail trasy C na Oederově mapě. Překračuje zde hranici a míří na Rosenthal.
- Obr. 20: Lesní značka v podobě kočičí či rysí hlavy.
- Obr. 21: Vymezení krajinné sondy na přechodu Českého Švýcarska a Lužických hor.
- Obr. 22: Rekonstrukce obrazu krajiny kolem roku 1310.
- Obr. 23: Rekonstrukce obrazu krajiny těsně před rokem 1400 s detektorovými nálezy.
- Obr. 24: Vztah skláren ke geologickým poruchám.
- Obr. 25: Vztah výrobních a těžebních areálů ke komunikacím.
- Obr. 26: Mapa lokalit s pozůstatky výroby dehtu a smoly.
- Obr. 27: Mapa lokalit s doloženou těžbou vápence bez konkrétní datace.
- Obr. 28: Smírčí kříž nalezený v roce 2002 na Mariánské louce.
- Obr. 29: Celkový plán výzkumu 2007/2008.
- Obr. 30: Sonda 3/07 po odstranění betonových konstrukcí.

Obr. 31: Sonda 3/07, Harissova matice.

Obr. 32: Sonda 3/07, nejstarší objekty na parcele.

Obr. 33: Sonda 3/07, objekt 0012 – pec.

Obr. 34: Sonda 3/07, objekt 0012 – pec.

Obr. 35: Sonda 3/07, objekt 0012 – pec.

Obr. 36: Sonda 3/07, superpozice pecí.

Obr. 37: Sonda 3/07, pec a předpecní jáma.

Obr. 38: Sonda 3/07, pec a předpecní jáma.

Obr. 39: Sonda 3/07, pec a předpecní jáma.

Obr. 40: Sonda 3/07 a sonda 4/07.

Obr. 41: Mazanice z výplně pece.

Obr. 42: Plán sondy 4/07.

Obr. 43: Sonda 4/07, Harrisova matice.

Obr. 44: Krychlička z travertinu či z vřídlovce.

Obr. 45: Vyzděný suterén domu se vstupní šíjí – nálezový stav.

Obr. 46: Vyzděný suterén domu se vstupní šíjí po celkové preparaci.

Obr. 47: Vyzděný suterén domu se vstupní šíjí po celkové preparaci.

Obr. 48: Vyzděný suterén domu se vstupní šíjí po celkové preparaci.

Obr. 49: Vyzděný suterén domu se vstupní šíjí po celkové preparaci.

Obr. 50: Zlomek cihly z objektu 0080.

Obr. 51: Zlomek pískovcového architektonického prvku objektu 0040.

Obr. 52: Kompletní dno nádoby z objektu 0040.

Obr. 53: Kompletní dno nádoby z objektu 0040.

Obr. 54: Opracovaný kus křemeliny z objektu 0030.

Obr. 55: Sonda 9/08, Harrisova matice zachycující vývoj objektů 0138 a 0067.

Obr. 56: Superpozice objektů 0067 a 0138.

Obr. 57: Objekt 0067 po celkové preparaci výplně.

Obr. 58: Objekt 0067 se zřetelnými stopami po dřevěných konstrukcích.

Obr. 59: Torzo výdutě hrnce z objektu 0067.

Obr. 60: Kompletní dno z objektu 0067.

Obr. 61: Trubkovitá výlevka z objektu 0067.

Obr. 62: Část dna z objektu 0067.

TAB. I: Sonda 3/2007, obj. 0016 (vrstva 0014), 0052 (vrstva 0051) a vrstva 0005, kresba autorka.

TAB. II: Sonda 3/2007, vrstva 0004 a 0007, kresba autorka.

TAB. III: Sonda 3/2007, vrstva 0003, kresba autorka.

TAB. IV: Sonda 3/2007, vrstva 0008, kresba autorka.

TAB. V: Sonda 3/2007, vrstva 0011 a 0019, kresba autorka.

TAB. VI: Sonda 3/2007, vrstva 0006, kresba autorka.

TAB. VII: Sonda 4/2007, objekt 0017 (vrstva 0022 a 0029), kresba autorka.

TAB. VIII: Sonda 4/2007, objekt 0024 (vrstva 0054), 0038 (vrstva 0039), 0041 (vrstva 0042), 0043 (vrstva 0044) a vrstva 0071, kresba autorka.

TAB. IX: Sonda 4/2007, objekt 0024 (vrstva 0040), kresba autorka.

TAB. X: Sonda 4/2007, objekt 0024 (vrstva 0030), kresba autorka.

TAB. XI: Sonda 4/2007, objekt 0024 (vrstva 0030), kresba autorka.

TAB. XII: Sonda 4/2007, objekt 0024 (vrstva 0030), kresba autorka.

TAB. XIII: Sonda 9/2008, objekt 0067 (vrstva 0107) a 0138 (vrstva 0139), kresba autorka.

TAB. XIV: Sonda 9/2008, objekt 0067 (vrstva 0122 a 0131), kresba autorka.

TAB. XV: Sonda 9/2008, objekt 0067 (vrstva 0124 a 0130), kresba autorka.

TAB. XVI: Sonda 9/2008, objekt 0067 (vrstva 0106 a 123), kresba autorka.

TAB. XVII: Sonda 9/2008, objekt 0067 (vrstva 0101), kresba autorka.

TAB. XVIII: Chronologická sekvence keramiky v sondě 3/2007, upravila M. Kalinová.

TAB. XIX: Chronologická sekvence keramiky v sondě 4/2007, upravila M. Kalinová.

TAB. XX: Chronologická sekvence keramiky v sondě 9/2008, upravila M. Kalinová.

TAB. XXI: Mapa záchranných archeologických výzkumů na Mariánské louce mezi roky 1984-2011.

MAPA: Síť středověkých komunikací na labském levobřeží. Podklad tvoří výškopis, vodstvo a sídla. Vyobrazeny jsou raně a vrcholně středověké komunikace a detektorové nálezy.

Mapový podklad:

[http://geoportal.cuzk.cz/\(S\(lrqkbgmq3fk0sloy0p0qibax\)\)/Default.aspx?mode=TextMeta&text=dSady_zabaged&side=zabaged&menu=24\)](http://geoportal.cuzk.cz/(S(lrqkbgmq3fk0sloy0p0qibax))/Default.aspx?mode=TextMeta&text=dSady_zabaged&side=zabaged&menu=24)

<http://www.smul.sachsen.de/lfulg/>

<http://www.openstreetmap.org>

http://www.landesvermessung.sachsen.de/inhalt/produkte/dlm/dlm_detail.html

CD - Databáze keramiky, ZAV Mariánská louka 2007/2008, Sonda 3/07; 4/07; 9/08